

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İSLAM HUKUKUNA GÖRE ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN
BAĞLAYICILIĞI**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Ahmet KAVUT

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Tevhit AYENGİN

Çanakkale – 2017

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**İslam Hukukuna Göre Uluslararası Anlaşmaların Bağlayıcılığı**” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak başvuruda bulunulmuş olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Ahmet KAVUT

19/12/2016

T.C.

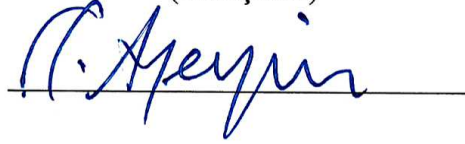
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

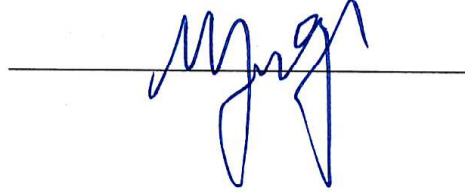
Ahmet Kavut'a ait "İslam Hukukuna göre Uluslararası Anlaşmaların Bağlayıcılığı" adlı çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda, YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üye Prof. Dr. Tevhit AYENGİN

(Danışman)

Üye Doç. Dr. Mehmet Ali YARGI

Üye Yrd. Doç. Dr. Temel KACIR

Tez No : 10 13 79 96

Tez Savunma Tarihi : 16/01/2017

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ

Enstitü Müdürü

2017

ÖZET

İSLAM HUKUKUNA GÖRE ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN BAĞLAYICILIĞI

Tezimiz, biri giriş olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; uluslararası, uluslararası anlaşmalar ve bağlayıcılık kavramlarının tahlilî hakkındadır. Ayrıca bu üç kavramın, klasik İslam hukuku kaynaklarındaki karşılıkları kavramsal çerçeve bağlamında yine bu bölümde araştırılmaktadır.

İkinci bölüm; günümüzde yapılan uluslararası anlaşmaların, İslam hukukundaki yeri hakkındadır. Müstakil bir konu olarak günümüzdeki uluslararası anlaşmalar, klasik İslam hukuku kaynaklarında bulunmamaktadır. Modern anlamda uluslararası anlaşmalar, batı hukuk sistemine göre hazırlanmış ve son yüzyılda geliştirilmiştir. Klasik İslam hukuku eserleri ise konuyu, Mütareke anlaşmaları bağlamında ele almıştır. Muvâdea, Hüdne, Muhâdene gibi kavramlar ile adlandırılan Mütareke anlaşmaları, Hanefî mezhebine göre zaruret olsun veya olmasın salt maslahat kuralı üzerine inşa edilmiştir. Şaffî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise bu tür anlaşmalar sadece zarurete binaen yapılabilmektedir. Ayrıca Mütareke anlaşmalarının bağlayıcılığı konusunda Hanefîler, diğer mezheplere nazaran daha Şe'niyetçi(realist) yaklaşmıştır.

Üçüncü bölüm; Batı hukukuna göre uluslararası anlaşmaların durumu hakkındadır. Yapmış olduğumuz araştırmalara göre günümüz uluslararası anlaşmaların bağlayıcı olmasını sağlayacak yaptırım sistemi bulunmamaktadır. En azından güçlü devletler nazarında bu tür anlaşmaların bağlayıcı olmadığı dillendirilmektedir. Batı hukukuna göre akdedilen uluslararası anlaşmaların ana fikri birkaç teoriye göre şekillenmektedir. Özellikle Realizm ve Liberalizm teorileri, günümüzde hem diplomasiye hem de uluslararası anlaşmalara yön vermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Uluslararası Anlaşmalar, Diplomasi, Bağlayıcılık.

ABSTRACT
ACCORDING TO ISLAMIC LAW BINDING INTERNATIONAL
AGREEMENTS

In our thesis structured an introduction section and three chapters. In first chapter, describes the concepts of international, agreement and binding. In addition, this chapter explores these concepts in Islamic law literature.

In the second chapter, where can we find these international agreements in Islamic law? If we search sources for general international agreements in Islamic law, we cannot find it. In fact, Modern international agreements have developed of the Western International system since last century. Because of that, classical Islamic law sources do not have it. However, we find truce agreements in the classical Islamic law. We learned international agreements are not binding for Hanafi jurist. According to Maliki, Shafi and Hanbali international agreements are binding.

In the third chapter, we searched international agreements according to Western laws. We realised that; according to Western laws international agreements are not binding. This is at least according to most powerful countries. Finally, under the international agreements there are a few theories. Realism and Liberal politics dominated all diplomacy and international agreements.

Keywords: Islamic Law, International, International Agreements, Diplomacy, Binding.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN TANIMI VE İSLAM HUKUK

LİTERATÜRÜNDEKİ KARŞILIKLARI

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	16
1.1.1. Diploması	18
1.1.2. Ulus	21
1.1.3. Uluslararası Hukuk.....	22
1.1.4. Uluslararası Anlaşmalar	24
1.1.5. Akitler	29
1.1.6. Bağlayıcılık (Akitlerin Lüzumu).....	30

BÖLÜM II

İSLAM HUKUKUNA GÖRE ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN DURUMU

2.1. BİRİNCİ MUKADDİME	33
2.2. İKİNCİ MUKADDİME	35
2.3. ÜÇÜNCÜ MUKADDİME	36

2.4. İSLAM HUKUKUNA GÖRE ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN TEMEL İLKESİ..	37
2.4.1. Maslahat	39
2.4.1.1. Mesâlîhi Mûtebera	39
2.4.1.2. Mesâlîhi Mülgâh	40
2.4.1.3. Mesâlîhi Mürsele.....	41
2.4.2. Temel Hak ve Özgürlüklerin Teminatı	41
2.5. İSLAM HUKUKUNDA ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN ÇEŞİTLİLİĞİ	46
2.5.1. SÖZLEŞMELER	47
2.5.2. CİZYE ANLAŞMALARI	49
2.5.3. EMAN ANLAŞMALARI	50
2.6. MEZHEPLER NAZARINDA ULUSLARARASI ANLAŞMALAR	50
2.6.1. Hanefiler.....	52
2.6.2. Şâfiîler	56
2.6.3. Malikiler.....	58
2.6.4. Hanbelîler.....	60
2.7. KUR'ÂN'I KERÎM'DE MÛTAREKE AYETLERİ	62

BÖLÜM III

GÜNÜMÜZDE ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN DURUMU

3.1. ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN ÇEŞİTLİLİĞİ.....	68
3.2. ULUSLARARASI ANLAŞMALAR TEORİLERİ	70
3.2.1. Liberalizm (İdealizm).....	72
3.2.2. Realizm	76
3.2.3. Diğer kuramlar	78
3.3. ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN GÜNÜMÜZDE HUKUKİ BOYUTU	80
3.4. ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN HAZIRLANIŞ AŞAMALARI	83
3.5. ANLAŞMALARIN BAĞLAYICILIK KAZANMASI	84
3.6. ANLAŞMALARIN FESHEDİLMESİ	84
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA	91

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BM	: Birleşmiş Milletler
Böl.	: Bölüm
c.	: Cilt
çev.	: çeviren
ÇOMU	: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi
D.	: Dergi(si)
der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DÜİFD	: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ed.	: Editör
ESOGÜSB	: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
FÜSBD	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Gzt.	: Gazete(si)
Hz.	: Hazreti
İng.	: İngilizce
MHB	: Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
No.	: Numero/Numara

Nu.	: Number
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
p.	: Page
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty.	: Tarih yok
v.	: Vefatı
Vol.	: Volume
yy.	: Yüz yıl
ys.	: Yer yok

ÖNSÖZ

Klasik İslam hukuku eserlerinde; Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adını yüceltmek, O'nu, tam manası ile hamd edebilmek adına Allah Resulünün getirmiş olduğu *ilahi adil hukuk sistemini*, yeryüzünde hakkıyla temsil ve tebliğ etmek için savaş ve barış koşullarının birer seçenek olduğu aktarılmaktadır.

Cihadın gerçek manası üzerine birçok çalışmalar yapılmış, kimi çalışmalar İslam dinini Batı'ya şirin gösterme gayreti olarak sunulmuş kimi çalışmalarda cihadı tüm dünyayı Müslümanlaştırma aracı olarak lanse etmiştir.

Ayrıca günümüzdeki birçok eser, uluslararası ilişkileri tek tipe indirmekte, ya savaş yada barış halini mutlak olarak seçmemiz istemektedir. Fakat bir de mütareke gibi uluslararası anlaşmalar sayesinde bazı İslam hukukçularına göre maslahata binaen süreli veya süresiz, ikili veya çoklu ilişki halinde diğer devletler ile beraber yaşamamız mümkündür. Hatta kısmi ittifaklar sayesinde zayıf taraflarımızı yine maslahat ilkesine göre uluslararası anlaşmalar sayesinde gidermemizin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır.

Tezimiz, uluslararası anlaşmalardan olan mütareke anlaşmalarına daha fazla ehemmiyet vermekle beraber diğer konuları da yüzeysel olarak barındırmaktadır. Bu konu hakkında gerek geçmişte gerekse günümüzde yapılan çalışmaların az oluşu çok net şekilde fark edilmektedir. Özellikle İslam uluslararası hukuku alanında pek fazla eser ortaya konulamamıştır. Bir başka sorun ise son yüzyılda kavramların ve içtihatlarının günümüze uyarlanmasında yaşanmış hala da yaşanmaya devam etmektedir. Bu sorunlardan kaynaklanan bilgi eksikliği ve yanlış yorumlamalar sonucunda bir takım sözde İslami örgütler, tüm Müslüman âlemini sıkıntıya düşürmüştür.

Bizde bu sebeplerden ötürü savaş ve barış halinin arasında yer alan Mütareke anlaşmalarını incelemek istedik. Zira mütareke anlaşmaları günümüzde de uluslararası anlaşmalara dâhildir. Aslında klasik anlamda olsun modern anlamda olsun mütareke anlaşmaları, şekil bakımından pek fazla değişmemiştir. Fakat klasik İslam hukuku eserlerindeki bu tür anlaşmalar, günümüz bağlamında pek fazla hak ettiği yeri bulamamıştır. Elbette ki böyle bir alan için çok daha fazla araştırma gerekmektedir.

Fakat şahsım adına giriş mahiyetinde de olsa böyle bir konuyu incelemek ve bu alanda ilerlemek için bir seneyi aşkın süredir araştırmalarda bulunmak, en azından kaynaklara ulaşmak mahiyetinde güzel bir çalışma olmuştur.

Tezimizi hazırlarken, elimizden geldiği kadar kavramları günümüz bağlamında değerlendirmeye çalıştık. Tabi ki bu işin önemini ve ağırlığını da bilmekteyiz. Fakat bu araştırmaya olan merakımız ve kıymetli danışman Hocam *Sayın Prof. Dr. Tevhit Ayengin*'in derin ve samimi hoşgörüsünden destek almak işimizi kolaylaştırmıştır. Tezimizin içindeki tüm güzellik ve başarılar Hocama ait olup geri kalan eksiklikler ve hatalar şahsımla münhasırdır. Bu çalışmanın hazırlanmasında göstermiş olduğu tüm katkılardan dolayı hocamın şahsına her daim teşekkürlerimi sunmakta ve minnetle yâd etmekteyim.

Gerek maddi gerekse manevi katkılarından dolayı Kayınpederim *Sayın Doç. Dr. Cemalettin Sancar Bey*'e minnet ve teşekkürleri sunmayı üzerime borç bilirim. Birçok açıdan yine desteğini esirgemeyen başta ailem olmak üzere tüm dost ve arkadaşlarımıza da şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca her daim bana destek olan *Eşim* ve geleceği için çok güzel günler hayal ettiğim *Kızlarıma* da yanımda oldukları ve olacakları için minnettarım.

Ahmet KAVUT

Bandırma 2016

GİRİŞ

Bir olgu olarak devlet, insanların toplu halde yaşama isteğinin sonucunda oluşan bir yapıdır. Gerçek şu ki insan, yalnız yaşamaya uygun olarak yaratılmamıştır. Yalnızlık sadece insanlık için değil tüm canlılar için de kötü bir şeydir. Doğada yaşayan canlıların neredeyse tamamı koloni halinde yaşamakta ve bu koloni arasındaki düzen de kendiliğinden oluşan ilahi bir düzendir. Tıpkı tüm canlılar arasında oluşan bu doğal düzen gibi devletlerarasında kendiliğinden oluşan bir takım hukuk kurallarının olması da tabîdir.¹

Devletlerarasında oluşan doğal hukuk kurallarının uluslararası hukuk kuralları ile koruma altına alınması, tarihin ilk devirlerine kadar gitmektedir. İlk yazılı uluslararası anlaşma olarak kabul edilen *Kadeş* anlaşması buna örnek olarak gösterilebilir.² Kendiliğinden oluşan doğal hukuk kurallarının işletilmesi, devletleri oluşturan ulus kimliklerin³ karakteristik yapısı ile şekillenmektedir.⁴ Devletlerin ulus kimliklerini ise o devletin demografik⁵ yapısının belirlediği düşünülmektedir.⁶

Söz gelimi kimi devletlerin demografik yapısı, iklim şartları veya coğrafik yapısı gibi etkiler nedeniyle devletin ulus kimliği *realist*⁷ politika üretebilmektedir.⁸ Kimi

¹ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Turhan Kitabevi, I.Kitap, II.Baskı, Ankara 1989, s. 10.

² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, MKM yayınları, 4.baskı, Bursa 2013, s. 93.

³ Özellikle Fransız devriminde ortaya çıkan ulus kimlik bilinci, bir anlamda devletin tüm bireylerinin bir amaca binaen odaklanma fikrinin alt yapısıdır. Ortak dil ve kültürün tezahürü bir devletin ulus kimliğini açığa çıkaran en basit ayrımdır.

⁴ Bahir Güneş Türközer, “Hukuk Toplumsal Bir Gerçekliktir”, *TBB Dergisi*, Sayı: 62, Ankara 2006, s. 98.

⁵ Demografi: Nüfus bilimini de içine alan sosyolojik tüm olguları ortaya koymak adına geliştirilen bilim dalının adıdır.

⁶ Sevgi Çilingir, “Avrupa Kimliği ve Ulus-Devlet Modeli”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 7, Balıkesir 2006, s. 46.

⁷ Devlet kavramını ön plana çıkartarak güç ve çıkar ilişkisine önem veren sistem.

⁸ ABD gerek demografik yapısı gerekse coğrafik konumundan ötürü güç ve çıkar ilişkisini her zaman ön plana çıkartmıştır. Gerek ham madde yoksunluğu gerekse güçlü görünme zorunlulukları, uluslararası ilişkilere realist bakış açısı ile bakmalarına sebep olmuştur.

devletlerde ise sahip olduğu yeraltı zenginlikleri sayesinde demografik yapı, doyumsuz ulus kimliğini ortaya çıkartmakta ve bu durum *liberal*⁹ politikalar üretmesine sebebiyet verebilmektedir.¹⁰ Bir takım devletlerin demografik yapısı, fakirlik ve yoksulluk ile yoğrulduğundan genelde daha *sosyalist*¹¹ politikaların ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.¹²

Konunun İslam dini referansları ekseninde ele alınması gerekirse; dini kuralların etkili olduğu devletlerin ulus kimliği *ilahi âdil hukuk sistemini*¹³ yeryüzünde hâkim kılmak üzerine inşa edilmiştir. Aslında ulus kimliklerin karakteristik yapıları 18. yy. itibari ile Fransız devriminde şekillenmiş, kavram olarak ilk kez 16. yy'de ortaya atılmıştır. Bu tarihlerden önce devletlerin dış politikaları çoğu zaman dini kurallara göre şekillenmiştir. Hristiyan veya Yahudi hukukunu temel alan tüm devletler, gerek kilise gerekse sinagoglar üzerinden etkin bir şekilde dış siyasete müdahil olmuştur.¹⁴

İslam hukuku kaynakları ise konuya *yapıcı ve yeniden inşacı*¹⁵ bakış açısı ile yaklaşmış, devletlerarasında cereyan eden hukuk kurallarını, eşitlik ve adalet ilkelerine dayandırmıştır.¹⁶ İslam hukuku, haddi zatında *Kur'ân* ve *Sünnet* ile yoğrulmuş bilgilerin toplandığı hukuk sistemidir. Bu doğrultuda Kur'ân'ı Kerîm; "*İnsanlar arasında adaletle*

⁹ Serbest ticareti yaygınlaştırmak için sivil özgürlükleri ve diğer özgürlükleri ön plana çıkartan sistemdir.

¹⁰ Suudi Arabistan, Dubai, Ürdün gibi ülkeler her ne kadar sivil özgürlükler alanında liberal davranmasalar da sahip oldukları yer altı zenginleri sayesinde rahat bir yaşam içerisindeyler. Sermaye kontrolü, ticaret ve paranın seyrini takip etmek bu tür ülkelerde uluslararası ilişkilerin ana fikrini ortaya koyar. Suudi Arabistan'ın ABD'de 900 milyar doları değerlendirmesi, bu ülkenin uluslararası ilişkilerde ki en önemli faaliyetidir.

¹¹ Mutlak paylaşım üzerine kurulu ve bireysel mülk edinmenin yasak olduğu sistemdir.

¹² Gerçek şu ki; gelir oranı düşük neredeyse tüm devletlerin ulus kimlikleri, geliri yüksek olan devletleri emperyalist ve kapitalist olarak tanımlamakta ve kendi aralarında bu söylemler çerçevesinde, dünya siyasetini okumaya çalışmaktadırlar. Bu tür devletlerin uluslararası ilişkilere bakış açısı genel olarak güçlü devletlerin ezici gücüne karşı politikalar üretmektedir.

¹³ Nisa Suresi, 4/58. "Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."

¹⁴ Evren Balta (der.), *Uluslararası İlişkilerin Temelleri: Tarih, Kavram ve Teori*, İletişim yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 54,59.

¹⁵ Konstrüktivizm, Sosyal inşacılık: realist ve liberal fikirlerin karşısında kendi yol ve yöntemlerini barındıran, sosyal hayatı ve bireyleri en üst mertebeye ulaştırmak için çaba sarf eden sistemdir.

¹⁶ Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, Fecr yayınları, Ankara 1998, s. 29.

hükmedin” genel hükmü ile her konuda olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de adalet ilkesini ön plana çıkartmaktadır.¹⁷

Ulus kimliklerin oluşum sürecinde devletlerin demografik yapısı etkili olduğu kadar, dini hassasiyetlerin de konuya dâhil olduğu aşikârdır. Özellikle İslam hukuku sadece pozitif mer’i hukuku değil aynı zamanda ahirete intikal ettirdiği hükümler sayesinde vicdani hukuku da kontrol altına almıştır.¹⁸ Bu nedenle uluslararası ilişkiler hususunda, din ayrımı gözetmek suretiyle bazı tasniflerin yapılması da doğaldır. Bu husus tezimizin ilerleyen kısımlarında açıklanacaktır.

İslam hukuku, az evvel de değindiğimiz gibi Kur’ân ve Sünnet ile yoğrulmuş bilgiler birikimidir. Bununla birlikte sonradan ortaya çıkan problemlere bir takım formüller geliştirmek suretiyle çözüm üretmiştir. *İstihsân*, *istislâh* ve *istishâb* gibi akli çıkarımlar ile asli kaynaklardan sapmadan, her devir ve zamana uyumlu yeni içtihatlar ve metotlar geliştirmiştir.¹⁹ Bu içtihatlar sayesinde günümüz uluslararası hukuk kurallarını hatta daha da ilerici bir sistemi ortaya koymak mümkündür. Tabii işin akademik boyutu önemli olduğu kadar bu bilgi ve birikimi pratiğe etkili bir şekilde dönüştürmek de önemlidir.

Günümüzde, eskiden olduğu gibi üstün bir güce sahip olamamakla beraber küresel güçler tarafından oluşturulan ve neredeyse tüm dünya ülkelerinin üye olduğu *BM* bünyesinde, “*Dünya Beşten Büyüktür*” tezini ortaya koyabilmekteyiz.²⁰ Bu tez, dünyada adâleti tesis etmek isteyen necip bir *Milletin*, geçmişten geleceğe aktardığı mefkûrenin tezâhürüdür.

¹⁷ Nisâ Sûresi, 4/58.

¹⁸ Misal vermek gerekirse; haksız yere bir insanı öldürmenin karşılığı olarak caydırıcı bir şekilde kısas cezası getirilmiştir. Bu ceza dünyevi bir cezadır. Bununla birlikte bu fiil büyük günahlardan sayılmakta ve cehennem ile tehdit edilmektedir. Bakınız; Maide Sûresi, 5/32; Nisa Sûresi, 4/93; Bakara Sûresi, 2/178.

¹⁹ Ahmet Yaman (der.), *Makâsıd ve İctihad*, Rağbet Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2010, s. 78.

²⁰ 24 Eylül 2014 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından, BM Genel kurulu karşısında ortaya atılmıştır.

1. TEZİN KONUSU VE AMACI

Tezimizin konusu uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığı olup, konunun İslam hukuku açısından mütareke anlaşmaları bağlamında değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu konunun seçilme nedeni ise günümüzde yazılmış olan Türkçe İslam hukuku eserlerinin ve lisansüstü tezlerinin uluslararası ilişkiler, diplomasi, uluslararası politika belki de en önemlisi uluslararası hukuk konularına pek fazla yer vermediği gerçeğidir. Kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Tevhit Ayengin'in *İslam ve İnsan Hakları* adlı kitabı, konunun bu açıdan önemine dikkat çekmiştir. İşte tüm bu sebeplerden ötürü tezimizin amacını bu doğrultuda yönlendirmeye çalıştık. Kısaca amacımız, klasik İslam hukuku eserlerinde günümüz bağlamında uluslararası anlaşmalara uygun olan şeyleri tespit etmek ve bunları irdelemektir.

2. TEZİN ÖNEMİ

Uluslararası anlaşmalar, özellikle son yüzyılda önemi ortaya çıkmış ve artık günümüzde *Küreselleşme*²¹ olarak adlandırılan sisteme dönüşmüştür. Uluslararası anlaşmalar denilince akla ilk gelen *antlaşmalar* (devletlerarası barış anlaşmaları) olsa da *ekonomik, siyasal, askeri ve kültürel* anlaşmaları da kapsamaktadır. Özellikle uluslararası ekonomik ilişkiler, devletlerin bekasını belirlemekte ve iç hukuka yön vermektedir. Tüm bu ilişkiler ise uluslararası hukuk ile düzenlenmekte, uluslararası hukuk ise devletlerarasında mutabakatlara, sözleşmelere binaen şekillenmektedir. Günümüz dünyasında bunlar yaşanırken, İslâm'ı kendisine hukuk sistemi olarak benimsemiş kimselerin, nasıl bir tavır takınacağı tam olarak belli değildir. Tezimiz bu soruya kısmi olarak cevap vermekle önem kazanmaktadır. Özellikle uluslararası mütareke anlaşmalarının bağlayıcılığı konusunda bir takım konu ile alakalı meseleler ön plana çıkartılacaktır.

²¹ Küreselleşme/Globalizm: Neredeyse dünya üzerinde yaşayan tüm devletlerin ve toplumların birbiri ile ayrılmayacak derece de siyasi, ekonomik, askeri anlamda bağıntılı olması demektir.

3. TEZİN KAPSAMI VE SINIRLARI

Tezimiz, klasik İslam hukuku açısından dört mezhebin konu ile alakalı önemli eserleri ve bu eserlerin bölümleri ile sınırlandırılacaktır. Bunun yanında klasik İslam hukuku eserlerinin konuya yaklaşımlarını, mümkün olduğu kadar günümüz ile kıyaslamaya çalışacağız. Özellikle bu eserlerde, savaş hukuku ile alakalı konular üzerinde durulacaktır. Çünkü konumuz olan uluslararası anlaşmalar 16. yy. tarihine kadar, temel olarak savaş hukukuna ve mütareke anlaşmalarına dayanmaktadır.

Günümüzde uluslararası anlaşmalar, uluslararası ilişkiler disiplinde tasnif edilmektedir. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler alanına ait olan eserler ve akademik makaleler, tezimizin kapsamındadır. Uluslararası ilişkiler disiplini ise *uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler teorileri* ile sınırlandırılacaktır.

Küreselleşen dünyada uluslararası anlaşmalar, belli ittifak ve koalisyonların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu ittifaklar bazen BM gibi neredeyse tüm dünya devletlerinin dâhil olduğu ittifaklardır. Bu açıdan baktığımızda BM anlaşmalarından olan *Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi* ve *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi* gibi bazı temel anlaşmalarda tezimizin kapsamına girmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Tez konumuzu araştırırken kaynak değerlendirilmesi için yeteri kadar eserin var olmadığını gördük. Klasik İslam hukuk eserlerinde konunun savaş hukuku ekseninde ele alınmasından dolayı güncel uygulamaları kıyas edecek pek fazla veri yoktur. Sadece İslam devletleri açısından değil tüm dünya devletlerinin o gününün şartlarında savaş halini her hâlükârda korumasının doğal sonucu olarak uluslararası ilişkiler, günümüz bağlamında olduğu gibi gelişmemiştir. Bu sebeple konunun günümüz ile kıyaslanması zordur. Osmanlı Devletinin 1808 yılında Sened-i İttifak'ı yürürlüğe koymasıyla birlikte ilk uluslaşma süreci başlatılmıştır. Sened-i İttifak ile başlayan bu süreç Osmanlı Devletinin himayesinde bulunan birçok devletin egemenlik iddiası ile sonuçlanmıştır. Bu önemli olaylar yaşanırken o tarihlerde yaşayan İslam hukukçuları ulus, egemenlik, uluslararası ilişkiler hakkında herhangi bir tez ortaya koyamamıştır. Bunun en bariz

örneği, İbn Âbidîn'dir.²² Yazmış olduğu eserlerde uluslararası ilişkilere veya uluslararası anlaşmalara değinmemiştir. Günümüzde konu ile alakalı yazılmış kitapların,²³ kaynak değlendirmelerinde İbn Âbidîn'e yer verilmemesi bu iddiamızı doğrular niteliktedir. Eman ve cizye gibi konuların uluslararası ilişkiler ile alakalı bir konudan daha ziyade iç hukukla alakalı birer konu olduklarından, bunlara değinmiş olması uluslararası ilişkilere misal olması mümkün değildir. Eman ve cizye konularını da klasik anlamda şerh etmiştir. Zaten Reddû'l Muhtâr, Timurtaşî(v. 1596)'nin yazmış olduğu Dürrü'l Muhtâr adlı hâşiyenin şerhidir. Hâşiye'de eman ve cizye konusu işlenmemiş olsaydı bu konular muhtemelen Reddû'l Muhtâr'da yer almayacaktı. Son dönem İslam hukukçularının konuya değinmemesi konunun araştırılmasındaki zorluğu arttırmaktadır. Zira aynı dönemlerde *Batılı* hukukçular, uluslararası hukuku şekillendirmekte iken Müslüman İslam hukukçularının pasif kalması, bizleri bu günlerde ayrıca sıkıntıya düşürmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yazılan *Beyne'd-Düveli'l-Hukuk* veya *Hukûk'u Düvel*²⁴ gibi eserler var olmakla birlikte bu eserler İslam hukuku açısından konuya değinmemiştir. Bu eserler zaten batı kaynaklı eserlerin tercümesidir. Bununla birlikte *DİA 'de Hukuk'u Düvel* veya türevleri hakkında bir maddenin olmaması da düşündürücüdür. Tüm bu bulgular, İslam hukukçularının uluslararası hukuk alanındaki eksikliğini göstermektedir. Bu eksikliklerden dolayı konunun araştırılması, günümüzden geriye doğru son iki yüz seneyi belki de üç yüz seneyi atlayarak ilk dönem fıkıh kitaplarına kadar sevk etmektedir.

Klasik İslam hukuku eserlerini mümkün olduğunca Arapça baskılarından araştırmaya çalıştık. Bazen de yazılmış Türkçe eserlerdeki dipnotların izini sürerek orijinal kitabın aslından konu ile alakalı hükümleri inceledik. Kısaca klasik İslam hukuk

²² 1784 yılında Şam'da doğmuş olan İbn Âbidîn, son dönem Hanefi İslam hukukçularından olup 1836 yılında Şam'da vefat etmiştir. Yazmış olduğu Reddû'l-Muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr, en önemli Hanefi İslam hukuk eserlerinden birisidir.

²³ Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda...*, s. 1; Şemsettin Ulusal, *İslâm Hukukunda Uluslararası Anlaşmalar*, TDV yayınları, Ankara 2011, s. 1.

²⁴ Kemal Paşazade Saît, Cebraîl Gregor, *Hukuk'u Düvel*, İstanbul 1882; Ahmet Selâhattin, *Hukuk'u Beyne'd-Düvelin Mukaddemâti Nazariye ve Safahatı Tekâmüliyesi*, İstanbul 1913.

eserlerine müracaat ederek konunun özüne inmeye çalıştık. Bunu yaparken de *Hanefî*, *Şâfiî*, *Malikî* ve *Hanbelî* mezheplerinin dışına çıkmadık.

Klasik İslam hukuk eserlerinde konuyu incelerken daha çok *Kitâbu'l-Cihad* ve *Kitâbu'l-Siyer* bölümlerini inceledik. Bununla birlikte *Emân* ve *Cizye* ile alakalı bölümleri de yüzeysel olarak taradık.

DİA başta olmak üzere fıkıh ansiklopedilerinden bazılarını kaynak açısından inceledik. Bazen de *DİA* maddelerinin bibliyografyası taranarak kaynak eserlere ulaşmaya çalıştık.

Konumuzla yakından alakalı olması sebebiyle *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi* ve *BM*'nin diğer anlaşmaları hakkında yazılmış makaleler ve kitapları da inceledik. Araştırmalarımızda uluslararası ilişkiler bilim dalında yazılmış eserlerin de kimi İslam hukukçularının eserleri gibi yetersiz ve batıdan devşirme olduğunu gördük. Bu konu hakkındaki eksikliğin genel bir eksiklik olduğunu da böylelikle fark ettik. Hem uluslararası ilişkiler tezlerinin hem de İslam hukuku tezlerinin konu ile alakalı ortaya yeni bir şeyi koymadığını bilakis batı hukukundan esinlenerek yazıldığını söylemekle abartmış olmayız.

Tezimizi ÇOMU-SBE tez hazırlama, yazım, basım ve teslim yönetmeliğine göre hazırlamış olup tekrar eden atıflarda yazarların sadece soyadları kullanılmıştır. Arapça eserlerdeki tekrar atıflarda, yazarların künyeleri ile yetinilmiştir. Kur'ân'ı Kerîm'e yapılan atıflarda, Sûre ve ayet numarası kullanılmıştır. Konunun anlam bütünlüğünü bozan ama zihinlerdeki eksikliği giderici bilgiler atıflarda yer vermek suretiyle gidermeye çalıştık. Bazen de atıflarda kendi çıkarımlarımızı ekleyerek konuyu izah etmeye çalıştık.

5. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMELERİ

Konumuzla alakalı olarak yani uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığı konulu müstakil olarak yazılan bir eser bulamadık. İslam hukuku eserlerini araştırdığımızda da böyle bir çalışmanın yapılmamış olduğunu gördük. Müstakil bir eser olarak bulamasak da gerek İslam hukuku eserlerinde gerekse uluslararası ilişkiler alanında yazılmış kitaplarda alt konu olarak bu mevzu geçmektedir.

İslam hukukunda asli kaynaklar olarak gösterilen Kur’ân ve Sünnet bağlamında *Ayet ve Hadislerden* kaynak bilgi bulmuş olsak da mümkün olduğu kadar bunlara tezimizde direk atıf yapmadık. Tezimizin amacı İslam hukukuna göre yani İslam hukuk eserlerinde konunun değerlendirilmesi olduğundan ayet ve hadislere atıfları mümkün olduğunca az kullandık.

İslam hukuk eserlerinin konu ile alakalı öne sürdükleri ayetleri değerlendirirken, *Kurtûbî'nin* (v.671/1273) *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân* adlı tefsirinden yararlandık.²⁵ Günümüz bağlamında yazılmış tefsirlerin, konuya yaklaşımını merak ettiğimizde, *M. Ali es-Sâbûnî'nin Safvetü't-tefâsîr* adlı eserini inceledik.

Klasik İslam hukuku eserlerini incelerken ilk olarak, *eş-Şeybânî* (v.189/805)'ye atfedilen *es-Siyerü'l-Kebîr*'in şerhi olan ve *Serahsî* (v.483/1090)'nin kaleme aldığı *Şerhu's-Siyeri'l-kebîr*'i incelemekle başladık. Bu eserin, *Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*-Beyrut baskısının beşinci cildi, *muvâdea* bahsi ile başlamaktadır.²⁶ Yine *Serahsî* 'ye ait olan *el-Mebsûd* adlı eserin *Kitâbu's-Siyer* bölümü incelenmiştir.²⁷ *Ebû Yûsuf* (v. 182/798)'un *Kitâbü'l-Harâc* ve *Kitâbü'r-Red ale's-Siyeri'l-Evzâi* adlı eserlerinin konumuzla alakalı kısımları incelenmiş olup özellikle uluslararası ticaret hukukuna dair bilgilere ulaşılmıştır.²⁸

²⁵ Kurtûbî'nin konuya yaklaşımı: Uluslararası yapılan anlaşmaların bağlayıcı olduğu şeklindedir. Belki de Endülüs geleneğinden olsa gerek, *İbn Rüşd* 'de genel olarak bu türden anlaşmalara sıcak bakar. *İbn Rüşd* 'e göre “müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün” emrini temel alanlar, barış ayetlerini bu ayet ile *nesh* edenlerdir. Barış ayetlerini temel alanlara göre ise bu ayet, *nesh* edilmiştir.

²⁶ Fakat konuya ilk başlarken mütareke anlaşmalarını savaş için zaman kazanma olarak gören ve bunu izah ederken “*bir bebeğin dişleri tamamlanuncaya kadar süte muhtaçtır*” şeklindeki tembihleri ilginçtir.

²⁷ Kitabın siyer bölümünün sonunda “*böylece Siyer'i Sağır tamamlandı*” cümlesi ile Şeybânî'ye ait olan Siyer'i Sağır'ın kastedildiği düşünülmektedir.

²⁸ Burada şunu eklemek isteriz ki; *Ebû Yûsuf*, “*Dâru'l-Harb'de İslam hukukunun hükümleri geçersizdir*” fikriyatının yanlış olduğunu, öz eleştiri olarak yazmıştır. Kendisinin de bu konu da yanıltıldığını içtenlikle ifade etmektedir. Bu açıdan baktığımızda, kendi yazmış olduğu eserde kendisini eleştirmesi, aslında klasik İslam hukukçuların ne denli kaliteli oldukları göstermektedir. En azından bu hususta bazı verilerin kendisine gelmediğini söylemektedir. Sonuçta bu hususta *Evzâi*'yi haklı bulmaktadır.

Bunlara ek olarak Hanefilerden; *Alâeddin es-Semerkindî* (v.539/1144)'ye ait olan *Tuhfetü'l-fukahâ*, *İbn Nüceym* (v.970/1563)'in *el-Bahru'r-râik'i*, *Bedreddin el-Aynî* (v.855/1451)'nin *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*'si de incelenmiştir. Ayrıca yine Hanefilerden, *el-Merginânî* (v.593/1197)'in *el-Hidâye* 'si konumuz açısından en önemli eserlerden birisidir. Belki de en olumlu ve en uyumlu fetvaları Merginânî vermiştir. Zira ona göre; “*savaşın kendisi ifsattır.*” Mütareke anlaşmalarının manevi cihat olduğunu da savunmaktadır. *Ebü'l-Berekât en-Neseî* (v.710/1310)'in *el-Bahru'r-Râik fi Şerhi Kenzi'd-Dekâik'i*, *İbnü'l-Hümâm* (v. 861/1457)'un *Fethu'l-Kadîr'i* ve *Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsûlî* (v.683/1284)'in *el-İhtiyâr li-talîli'l-Muhtâr* adlı eserlerinden de istifade edilmiştir. Bu sayılan eserlerde genel olarak fikriyat açısından *Merginânî* 'nin çizgisindedirler.

Şâfiî (v.204/820) *el-Ümm* adlı eserde *muhâdene* yani mütareke anlaşmalarına oldukça fazla yer vermiştir. Sonraki gelen *Şâfiî* İslam hukukçuları, konuyu bu denli derinlemesine işlememiştir. Fakat *Şâfiî*, konuyu işlerken daha çok tarihsel boyutta işlemektedir. Allah Resulünün ilk zamanlarında güçsüz olduğunu daha sonra hicret ettiğini ve en sonunda da elinde topyekûn gücü gördüğünde, savaşın farz olduğunu anlatmaktadır. *Muhâdene* (mütareke) anlaşmalarına da istikrarlı yaklaşmamıştır. *Muhâdeneler* karşılığında alınacak bedel hususunda, tereddüt edencesine konuya yaklaşmıştır. Sistemik olması açısından, *Gazzâlî* (v.505/1111)'ye ait *el-Vecîz* adlı eser oldukça müstefittir. Ayrıca Şafiilerden olan *eş-Şirbînî* (v.977/1570)'ye ait *Muğni'l-muhtâc* ve *Nevevî* (v.676/1277)'ye ait olan *Minhâcu't-Tâlibîn* adlı eserler de incelenerek, mezhebinin konuya yaklaşımı araştırılmıştır. Fakat *Nevevî* konuyu anlatırken daha kısa bilgilerle iktifa etmiştir. Ayrıca “*imam dilerse mütareke anlaşmalarını onaylar dilerse onaylamaz*” şeklindeki görüşleri, farklı eserlerde tartışılmaktadır.

Malikî mezhebinin konuya yaklaşımını araştırmak için, *Karâfi* (v.684/1285)'nin *ez-Zahîre*'sine bakılmıştır. Aslında konu ile alakalı en sade ve sistemik eser olarak *Karâfi*'nin yazmış olduğu eserdir, dersek abartmış olmayız. Zira *kavâid* kültürünü geliştiren *Karâfi*, *hüdne* (mütareke) anlaşmalarını da bu minvalde yazmış gibidir. *Kâdî Abdulvehhâb el-Bağdâdî* (v.422/1031)'in *et-Telkîn fi'l-fikhi'l-Mâlikî*'si, *Muhammed b.*

Abdilberr en-Nemerî (v.463/1071)'in *Kitâbü'l-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne*'si ve *İbn Rüşd* (v 595/1198)'ün *Bidâyetü'l-Müctehîd* adlı eserlerin ilgili bölümleri de incelenmiştir. İbn Rüşd, mezheplerin konuya yaklaşımına yer vermiş ayrıca tasnif etmiştir. Bu açıdan baktığımızda Şâfiî'ye atfettiği görüş olan “ona göre savaş daha mühimdir” sözünü bir kenara koyarsak, gerçekten de mezheplerin görüşünü tam manası ile ortaya koymuştur. Fakat Şâfiî'ye atfettiği söz pek doğru değildir. Şâfiî'nin, “*cihat ile şehadete ulaşılır, muhâdene karşılığında bedel almak İslam'ın şerefine zeval getirir*” çıkarımından, cihad vurgusu değil, *muhâdene* karşılığında bedel alma vurgusu vardır. Son olarak, yakın dönem *Malikî* mezhebi İslam hukukçularından, *Sâlih Abdüssemî el-Âbî el-Ezherî* 'in *Cevâhiri'l-İklîli şerhu Muhtasarı Halîl* eserini de inceleyerek konunun daha güncel verilerine ulaşmaya çalıştık.

Hanbelî mezhebi İslam hukukçularından olan *İbn Kudâme* (v.620/1223), yazmış olduğu *el-Muğnî* adlı eser incelenerek, Hanbelî mezhebinin konuya yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır. İbn Kudâme, mütareke anlaşmalarının sona ermesinde bazı sert uygulamaları ile öne çıkmıştır. Hanbelî mezhebi İslam hukukçuları, genel olarak bu konuda İbn Kudâme'yi temel almıştır. İbn Kudâme'ye göre *Muhâdene* anlaşmaları süre bakımından biter bitmez karşı tarafın kanı ve malı helal olur. Derhal savaş haline geçilmesi gerekmektedir. Kısaca yeni anlaşma zemini aranmaz. Zira Hanbelî İslam hukukçularının çoğuna göre mütareke anlaşmaları, askeri anlamda güçsüzlük halinin zaruretine binaen imzalanan anlaşma olarak görürler.

Arapça kelimelerin anlamları incelenirken, *İbn Manzûr* (v.711/1311)'un *Lisânü'l-Arab* adlı eserinden istifade edilmiştir. Ayrıca fıkıh ile alakalı terimler araştırılırken, *el-mevsûatü'l-fıkhiyye adlı Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Başkanlığı* tarafından yayınlanan esere bakılmıştır.

Tezimizde kimi zaman, hukuk sosyolojisi veya hukuk felsefesi gibi alanlardan da yararlanılmıştır. İslam hukuk felsefesi alanında yazılmış bir eser olarak düşünülen *eş-Şâtibî* (v.790/1388)'in *el-Muvâfakât* adlı eserinden istifade ettik. Özellikle kitabın *Zarûriyyât* konusundan yola çıkarak, temel hak ve özgürlükler konusuna atıflarda bulunduk. Mezheplerin oluşum ve farklılaşma sürecinde, nasıl bir yol veya tavır

takındıklarını tespit etmek için, *Şehristânî* (v.548/1153)'in *el-Milel ve'n-Nihal* adlı eserini inceledik.

Uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler konularında özellikle *Hüseyin Pazarcı'nın Uluslararası Hukuk Dersleri* adlı kitabından istifade ettik. Ayrıca *Cemil Bilsele*'nin *Devletler Hukuku* adlı eserini oldukça müstefit bulduk. Özellikle Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş evresinde yazılmış olduğundan, o günün psikolojisini, kitaba yansıttığını gördük. *Önder Arı*'ya ait *Uluslararası İlişkiler ve Mehmet Şahin - Osman Şen*'in editörlüğünü yaptığı, *Uluslar Arası İlişkiler Teorileri-Temel Kavramlar* adlı kitaplar incelenerek, tezimizi şekillendirdik. Yabancı kaynaklı Türkçe çeviri eserlerinden, *Tim Dunne*, *Milja Kurni* ve *Steve Smith*'e ait *Uluslararası İlişkiler Teorileri-Disiplin ve Çeşitlilik* adlı eser ve *Paul R. Viotti*, *Mark V. Kauppi* 'ye ait *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti* adlı kitapları, konuyu oldukça güzel işlemişlerdir. Özellikle *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti* adlı kitabı, herkesin okumasını isteriz. Eser son derece sade ama bir o kadar akademik ve tam manası ile konuya hâkim yazılmıştır. Ayrıca kitapta bulunan grafikler ile konunun, görsel betimlemesi yapılmıştır. Bunlara ek olarak, *Faruk Sönmezoglu* editörlüğünde yazılmış olan *Uluslararası İlişkilere Giriş ve Hasret Çomak* editörlüğünde toparlanmış olan *Uluslararası İlişkilere Giriş-Teorik Bakış* adlı eserlerden de istifade edilmiştir. Uluslararası ilişkiler Sosyolojisini incelemek için *Stephan Hobden* ve *John M. Hobson*'a ait *Uluslararası İlişkilerin Tarihsel Sosyolojisi* adlı eseri, yüzeysel olarak incelemeyi de ihmal etmedik.

İslam hukuku ana bilim dalında, uluslararası anlaşmalar konusu müstakil olarak araştırılmış sadece bir doktora tezi vardır. Bu tez, *İslâm Hukukunda Uluslararası Andlaşmalar* adı ile *Şemsettin Ulusal* tarafından, TDV yayınevine bastırılmıştır. Şemsettin Ulusal, konuyu tüm boyutu ile işlemiştir. Kitapta *Andlaşma* kavramına özellikle dikkat edilmiştir. Hâlbuki genel kullanım olan anlaşma kavramı, literatürde daha fazla yaygındır. Andlaşma kavramı ise sadece devletlerarası politik anlaşmaları kapsamaktadır. Andlaşma kavramını kullanmak üzere ısrarcı olmanın, makul gerekçesinin olmadığını düşünmekteyiz. Zira Hüseyin Pazarcı da *Uluslararası Hukuk Dersleri* adlı kitabında bu kavramların karmaşıklığından söz etmektedir. Bunun

haricinde konu ile alakalı *Ahmet Yaman*'ın *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler* başta olmak üzere, *İslam Devletler Hukukunda Savaş* adlı eserleri incelenmiştir. *Ahmet Yaman* yazmış olduğu eserlerde, konuyu teferruatlı işlemiştir. Eser, “*İslam'da uluslararası ilişkiler, savaş mı yoksa barış hali midir?*” sorusu üzerine inşa edilmiştir. Hâlbuki konu, bu soru üzerine inşa edilecek kadar basit olmadığı düşünülmektedir. Zira savaş ve barış hali, hiçbir zaman sonsuz bir hal değildir. Devletler veya sistemler, sonsuza kadar savaş halinde kalacak kadar mühimmata sahip değildir. Bununla beraber sonsuza kadar barış halinde kalacak kadar da iyi niyetli değildir.

Ahmet Özel'in *Dârulislâm Dârulharb* ayrıca *İslam ve Terör* adlı eserleri de incelemiştir. *Dâr* kavramı üzerine inşa edilen eser, uluslararası ilişkileri araştırarak kişilerin muhakkak bakması gereken bir eserdir. Zira uluslararası ilişkilerin en önemli aktörü devletlerdir. *Devlet* kavramı, uluslararası ilişkilerde birinci derecede hassasiyeti olan bir konudur. Dolayısıyla İslam'ın, *dâr* kavramı üzerine inşa ettiği devlet türevlerini, en güzel bir şekilde, Türkçe olarak bu eserde müşahede edilmektedir. *Zülfikar Durmuş*'un *Ulus ve Uluslararası İlişkiler* eseri, *Ayten Vahapoğlu Erol*'un *Karşılaştırmalı İslam Milletlerarası Özel Hukuku* adlı eserlerinden de istifade edilmiştir.

Temel hak ve Hürriyetler alanında yazılmış olan Türkçe eserlerden, *Servet Armağan*'ın *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler* eseri incelemiş olup ayrıca *Tevhit Ayengin*'in *İslam ve İnsan Hakları* eseri, *Ahmet Akgündüz*'ün *İslâm'da İnsan Hakları Beyannâmesi* de incelenmiştir. İnsan hakları konusunda, batı ile karşılaştırmalı olarak yazılan *İslam ve İnsan Hakları* eseri gerçekten önemlidir. Zaten *Tevhit Ayengin*'in konu ile alakalı çalışmaları da alanında yaygındır. Bizdeki bu ihtiyakı da kıymetli hocam *Tevhit Ayengin* oluşturmuştur. Gerek lisans ve gerekse lisansüstü derslerinde, öğrencilere bu konularda farkındalık oluşturması ayrıca takdire şayandır.

Ahmet Akgündüz'ün yazmış olduğu eser, daha çok Osmanlı vesikalarına dayanmaktadır. Kitabın son kısmında 19 Eylül 1981 tarihli *İslam'da İnsan Hakları Beyannâmesi* bulunmaktadır. Bu beyanname, Dünya İslam Konseyi tarafından 23 madde halinde yayınlanmıştır. Fakat bu beyannameyi farklı yerlerde araştırdığımız

zaman çok farklı tercümelemler ile karşılaşmaktayız. İnsan hakları beyannamesi gibi bir çalışmanın, tercümelemleri arasında bile farklılıkları anlamakta güçlük çekiyoruz.

Muhammed Hamidullah'ın eserleri de gerçekten yol gösterici olmuştur. Yazmış olduğu *İslâm Anayasa Hukuku ve İlk İslâm Devleti* başta olmak üzere diğer eserlerinden de istifade edilmiştir. *Hamîdullah, Medîne Vesikası*'nı bir anayasa olarak düşünmektedir. Fakat gerek *Serahsî* gerekse *Şafî* böyle düşünmemektedir. Bu ikiliye göre *Medîne Vesika*'sı bir *muvâde*dir. Yani mütareke anlaşmasıdır. Daha da güncelleştirirsek bu *vesika* bir uluslararası anlaşmadır. Dolayısıyla burada bir ihtilaf söz konusudur. Gerçi Hamidullah'ın tezi de pek yanlış değildir. Nihayetinde her anayasa bir mutabakattan veya bir savaş halinden sonra oluşturulur.

Bu kaynakların haricinde de birçok makale ve kitaplara başvurulmuştur. Fakat kapsam ve konu bakımından bu eserlere yakın kitaplar veya makaleler olduklarından, değerlendirme yapmak istemedik. Özellikle araştırmak istediğimiz, fakat farklı sebeplerden dolayı araştırma imkânı bulamadığımız eserlerde olmuştur. Bu sebepler kimi zaman eserin bulunamayışı olurken, kimi zaman da eser sahibinin yazmış olduğu eserlerden daha çok ihanetleri ile ön plana çıkmış olmalarıdır. Bu türden eserleri incelemek veya tezimizde yer vermek istemediğimizden dolayı bir kenara bıraktık. Maalesef uluslararası camiada, İslam'ın kurallarını bir kenara bırakarak, kendi şerli ilişkileri üzerinden İslam'a en büyük darbeyi de böylelikle vurmuş oldular.

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tezimiz, modern kavramları klasik eserlerde bulma çabası üzerine kurulmuştur. Bundan dolayı pek fazla deney ve gözleme yer verilememektedir. Pek fazla dememizin sebebi; günümüzde Şia mezhebini benimsemiş İran İslam Cumhuriyetinin, Hanbelî mezhebini benimsemiş Suudi Arabistan arasında geçen kimi zaman sıcak savaş kimi zaman da soğuk savaşlarına şahit olmamız, konunun bizzat gözlemlenmesini kısmen de olsa mümkün kılmaktadır. Fakat bunun için bizzat bu ülkelere gidip detaylı bir şekilde mezheplerin devlet ideolojisini araştırmak gerekir. Şuan böyle bir fırsata sahip olamayışımız gözlem yapılabilmenin potansiyel olarak var olabilmesine rağmen bizim bu gözleme yer veremememize sebep olmaktadır. Bundan dolayı deney ve gözlem

yerine *dolaylı deneyim*²⁹ metodunu kullandık. Genel olarak da bu metot, sosyal bilimler alanında yazılmış tezlerde oldukça sık rastlanan yöntemlerdendir. Bizde tezimizi dolaylı deneyim yöntemi üzerine kurduk. Araştırmalarımızı yaparken geçmişten günümüze olması gereken verileri kullanarak yazmaya çalıştık. Gerçek olgular veya kavramların tam karşılıkları ile bire bir uyumlu olması pek mümkün değildir.

Tezimizin konusu İslam hukuku ile alakalı olduğundan, konunun araştırma yöntemlerinde geçmiş içtihatların yorumlaması da yapılmıştır. Zira sosyal bilimlerde yorumlar, araştırma yapmak için deney mahiyetindedir. Sosyal çevrelerin değişmesi ile geçmişten günümüze yorumlarda sıklıkla değişmiştir. Dolayısıyla araştırılması gereken değişkenler değil, değişimin hangi sebeplerle gerçekleştiğidir. Bizde bu hususları göz önünde bulundurarak, klasik İslam hukuku eserlerinde bulunan yorumları tezimize taşırken bu yorumların değişim sürecini de aktarmaya çalıştık. Ayrıca tezimizde *analojik metot*³⁰ ile çıkarımlarda bulunduk. Bunu yaparken de *metafor*³¹ yapmayı ihmal etmedik.

²⁹ Emile Durkheim'in sosyal bilimlerde deney yapmanın zorluğundan dolayı ortaya koyduğu bir araştırma tekniğidir. Kısaca bir olayın farklı zamanlarda ve farklı bölgelerde nasıl tepkiler verdiğine bakılarak ortaya yeni sonuçlar çıkarılır. Bu teknik ile günümüzde şahit olduğumuz mezhepler arasında ki çatışmalar ile geçen yüzyıllar arasında ki çatışmaların arasında benzerlik olup olmadığını ayrıca uluslaşma ile mezhepleşme arasında ki bağın varlığı gibi olguları ortaya koyabilmekteyiz.

³⁰ Kıyastan farklı olarak ve zaman-mekân ilişkisini göz önünde bulundurulmaksızın bir olayı başka bir olaya benzetmek üzerine kurulan metottur. Bu türden analogilere basit analogi denir. Eğitim sistemlerinde oldukça sık kullanılır. Kıyas ise İslam hukuku ile alakalı bir terim olup hukuksal bir tabirdir. Kıyas tabirini kullanmamamızın sebebi de budur. Türkçesi "*Andırışma*"dır.

³¹ Bir sorunu veya problemi farklı şekillerde ifade etmek için kullanılan tabirdir. Türkçesi "*Eğretileme*"dir.

7. ARAŞTIRMA SORULARI

- Uluslararası kavramı neyi ifade etmektedir?
- Uluslararası anlaşmaların meşrutiyeti nedir?
- İslam hukukunda uluslararası anlaşmalar neleri kapsar?
- Uluslararası ilişkilerin altında yatan felsefi düşünceler nelerdir?
- İslam hukukunun uluslararası hukuk ile alakası nedir?
- İslam hukuku ile Batı hukukunun arasında fark var mıdır? Varsa nelerdir?
- İslam hukuku açısından evrensel insan haklarının konumu nedir?

BÖLÜM I

ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN TANIMI VE İSLAM HUKUK LİTERATÜRÜNDE Kİ KARŞILIKLARI

Günümüz bağlamında uluslararası anlaşmaların, İslam hukuku açısından tanımını yapmak pek mümkün değildir. Uluslararası kavramı, İngilizce bir kelime olan *international* kelimesinden Türkçemize uyarlanmıştır. Osmanlı Devletinde, *Milletlerarası* veya *Devletlerarası* kavramları bulunmaktadır. Bu kelimeler, *Beyne'd-Düvel* veya *Beyne'l-Milel* şeklinde kullanılmaktadır.

Bunlara ek olarak bu isimlerle yazılmış eserler mevcut olup ilk yazılan eser: 1847 yılında basılan ve *Schlechta Ottakar*'a ait olan *Hukuku Milel* kitabıdır.¹ Ayrıca *Kemal Paşazade Sait* ve *Cebrail Gregor*'ın birlikte yazdığı *Hukuku Düvel* adlı eser de ilk örneklerdendir. İslam hukuku, tüm dünyayı temel olarak iki sınıfa tasnif ettiğinden² uluslararası kavramına ihtiyaç duymamıştır. Kimilerine göre bu taksim üç sınıf şeklindedir. Bunlar; *Dâru'l-İslâm*, *Dâru's-Sulh* ve *Dâru'l-Harb* şeklinde sayılmaktadır.

1.1. Kavramsal Çerçeve

Kavramsal çerçeve bölümüne tezimizin başlığında geçen kavramları ve bu kavramlarla alakalı terimleri inceleyerek başlayacağız. Hemen şunu belirtmek isteriz ki bir takım kavramların terim sorunları bulunmakta ve bu sorunlar herkesim tarafından dillendirilmektedir.³

Anlaşma kavramı kimi kaynaklarda, *antlaşma* veya *andlaşma* kelimeleri ile ifade edilebilmektedir. Buradaki anlam karmaşıklığını, anlaşma kavramını açıklarken izah edeceğiz. Bir diğer kavram karmaşıklığı ise *uluslararası* tabirinde yaşanmaktadır.

¹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Turhan Kitabevi, I.Kitap, II.Baskı, Ankara 1989, s. 16.

² Ahmet Özel, *Dârulislâm Dârulharb*, İz Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul 2011, s. 80-86.

³ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası...*, s. 97.

Uluslararası kavramı (*ulus devlet* nazari ile baktığımızda farklı yorumlanmakla beraber,) anlam bakımından *devletlerarası* veya *milletlerarası* tabirleri ile aynı şeyi ifade etmektedir.⁴

Klasik İslam hukuku eserlerinde uluslararası anlaşmalar en azından mütareke anlaşmaları; *muvâdea*, *muhâdene*, *hüdne* ve *musaleme*⁵ gibi kavramlar ile tanımlanmıştır. Bu tür anlaşmalar birer akit olarak görülmüş ve hükümler bu çıkarım üzere inşa edilmiştir.⁶ Dolayısıyla uluslararası anlaşmalar birer akit olarak görüldüğünden çoğu akitlerde olduğu gibi bu akitlerin lüzumu da tartışılmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz üzere klasik İslam hukuk eserleri günümüzdeki gibi uygulamaları barındırmamaktadır. Zira o günün şartlarında ‘uluslararası hukuk’ sadece savaş hukukunu içermektedir. Savaş hukuku da kimi zaman sıcak savaş kimi zaman soğuk savaş şeklinde cereyan etmektedir.⁷ Bu sebeplerden dolayı kavramlarımızın birçoğu aynı zamanda kısmen savaş hukuku ile ilgilidir.

Durum böyle olsa da klasik İslam hukuku eserlerinde uluslararası hukuka ait bir takım kuralları bulmak mümkündür. Bu kurallar genellikle fıkıh kitaplarında *Kitâbu'l-Cihâd* veya *Kitâbu's-Siyer* başlıkları altında incelenmiştir.⁸ Fakat bu kavramların, ‘Allah Resulünün ve Ashabının *meğâzi'de* yani savaş hallerinde takındıkları tavır ve izledikleri yol’⁹ şeklindeki tanımları, Siyer ve Cihâd kavramlarının sadece savaş hukuku ile alakalı olduğunu izhar etmektedir.

Bu kavramlara ek olarak; *diplomasi*, *uluslararası hukuk*, *ulus*, *uluslararası anlaşmalar* ve *sefir (diplomat)* gibi kavramlar tezimizle alakalı olduğundan, bunlara da değinmenin yerinde olacağını düşündük. Uluslararası anlaşmalar, uluslararası hukuk

⁴ Cemil Bilsel, *Devletler Hukuku Giriş*, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, 2.baskı, İstanbul 1940, s. 9.

⁵ Şemsettin Ulusal, *İslâm Hukukunda Uluslararası Andlaşmalar*, TDV yayınları, Ankara 2011, s. 29.

⁶ Serahsî, *Şerhu Kitâbi'l-Siyeri'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, V, 62.

⁷ Şemsettin Ulusal, *İslam Hukukunda...*, s. 29.

⁸ Ahmet Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998, s. 11.

⁹ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik şerh-u Kenzi'l-Dekâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty, V, 119; Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1990, VI, 489.

kuralları çerçevesinde belirlenmektedir.¹⁰ Uluslararası hukukun kaynakları ise yüzyıllardır uygulanmakta olan örf, adet, genel hukuk ilkeleri ve anlaşmalardır.¹¹ Tüm bu süreç devletlerarası teamüller ve diplomasi sayesinde gelişmiştir. Diplomasi kavramı ise özellikle devletlerin, ulus kimliklerini kazanmalarından sonra önemli bir merhaleye taşınmıştır. Bütün bu kavramlar ve terimler birbiri ile alakalı olduğundan ana konudan ayrı tutmak mümkün değildir.

1.1.1. Diplomasi

Diplomasi, devletlerarasında barışı sağlamak, güçler dengesini kurabilmek, elçilikler bünyesinde kongreler veya antlaşmaların yapım aşamalarında en önemli rolü sergileyen işin adıdır.¹²

Diplomasi köken olarak, eski Yunancada; *üzerinde imza bulunan ikiye katlanmış kâğıt belge* anlamına gelen *diploma* sözcüğünden¹³ veya Yunanca *Diplomeis* (çift) kelimesinden türetildiği düşünülmektedir.¹⁴ Bahsi geçen kelime, Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemleri boyunca özellikle ayrıcalıklara ilişkin resmi belgeleri ifade etmek amacıyla kullanılmış zamanla resmi belgeleri deşifre etme ve arşivleme faaliyetleri, diplomasi kavramı ile isimlendirilmeye başlanmıştır. Diplomasinin günümüz bağlamında kullanılması ancak 18. yüzyıldan itibaren başlamıştır.¹⁵ Farklı bir tanımda da “*Devleti tarafından kendisine diploma (credential) verilen yüksek dereceli memurun (diplomat) dış işlerinde yapmakla vazifeli olduğu iş, görev*” şeklinde geçmektedir.¹⁶

¹⁰ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi.

¹¹ Cemil Bilsel, *Devletler...*, s. 37.

¹² Evren Balta (der.), *Uluslararası İlişkilerin Temelleri: Tarih, Kavram ve Teori*, İletişim yayımları, 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 32.

¹³ Uğur Kurtaran, “Osmanlı Diplomasi Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme”, *OTAM*, Sayı: 38, 2015, s. 107.

¹⁴ Seha L. Meray, “Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü”, *AÜSBFD*, Cilt: 11, Sayı: 3, 1956, s. 81.

¹⁶ Uğur Kurtaran, “Osmanlı Diplomasi...”, s. 131.

Günümüzde devletlerarası her türlü ilişkiler diplomasi sayesinde çözülebilmesi mümkündür. Diplomasi işini yapan kişilere de *diplomat* denilmektedir. Diplomatlar, o devletin dış ilişkilerde ülkesini temsilen bulunur ve ekonomik, kültürel, askeri, siyasi gibi tüm alanlarda *misyon* şefleri ile faaliyetlerde bulunurlar. *Konsolosluk* ise devletin yabancı bir devlette özel bir alanda, diplomasi faaliyetlerini yerine getirdiği kurumlardır. Ayrıca diplomatlar, dokunulmazlık hakkına sahip memurlardır. Buldukları ülkede var olan ve uygulanan hukuk sisteminden muafırlar.¹⁷

Diplomasi ve siyer kavramlarını kıyaslamak gerekirse, diplomasi; kurumsal devlet ideolojisine göre dış politikanın yürütülmesidir. Siyer ise sadece Allah Resulü ve kısmen ashabının, Müslüman olmayan kişilere yönelik Kur'ân'ı Kerîm kaynaklı içtihatları ve yorumlamalarıdır. Bu durumda diplomasi ve siyer kavramları birbirine pek fazla yakın olmayan fakat aynı işlevi yerine getiren iki kavramdır. Diplomasi devlet ideolojisine göre şekillenir. Fakat siyer usulleri ve kurumları değişime açık değildir. Diplomasi de çıkar ilişkileri ön plandadır. Siyer ise adalet ve hukuku ön plana çıkartmak için vardır. Diplomasi de etik kurallardan ziyade devletin menfaatini korumak vardır. Siyer de ise İslam dinini yüceltmek ve dünya üzerindeki haksızlıklarla mücadele etmek vardır.

Allah Resulü siyer faaliyetlerini Medîne'de başlatmıştır.¹⁸ Zira Mekke döneminde, İslam devletinin henüz vatan ve sınır kavramları ortaya çıkmamıştı. Zaten o dönemde *Mekke*, *Darü'n-Nedve* denilen müşriklerin oluşturduğu siyasi bir oluşum ile yönetiliyordu.¹⁹ Bu oluşum içerisinde, günümüz tabiri ile Dışişleri Bakanlığı gibi bir sistem mevcuttu ve *Sifara* olarak isimlendiriliyordu. Hatta bu bölümün sorumlusu *Ömer b. El-Hattâb* idi.²⁰

Sefir, diplomat manasında kullanılan bir kelime olup *se-fe-ra* (سفر) kök harflerinden meydana gelen ve *resul* (elçi), *devletlerarası sulh anlaşması yapan kişi*

¹⁷ *Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi*, Resmi Gazete, 24 Aralık 1984, s. 18615.

¹⁸ Mehmet İpşirli, "Elçi", *DİA*, XI/4, İstanbul 1995.

¹⁹ Ahmet Güzel, *Hulefâ-i Râşidin Döneminde İdarî Yapı*, NKM Yayınları, Konya 2011, s. 263.

²⁰ Muhammed Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, s. 19; Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, Kubbealtı yayınları, İstanbul 2015, s. 43.

demektir.²¹ Bu tanımdan yola çıkarsak sefir, daha çok devletlerarası andaşmaları veyahut da devletlerarası savaş sonlandırma antlaşmalarını yapan kişi olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda *sefirler (süfera)*, genel anlamda dış politikayı yürüten birer diplomattır. Sefirlerin ağırlanması ve onlara karşı her türlü ilgi alakayı göstermek için Allah Resulü, ashabından Bilâl'i görevlendirmiş, gelen elçileri '*Üstüvânetü'l-Vüfûd*' olarak tabir edilen ve bu iş için ayrılan özel bir alanda ağırlamıştır.²² Günümüzde de bu alana *Üstüvânetü'l-Vüfûd* denilmesi buradan gelmektedir.

İslam tarihinde ilk diplomatik ilişki olarak görülen *I.Habeşistan* seferi, hicretten sekiz sene önce (Risalet'in 5. yılı) vuku bulmuştur.²³ Müslümanlar Mekkeli müşriklere karşı kendilerine müttefik bulma umudu ve tebliğ vazifesini yapmak gayesiyle Allah Resulünden izin alarak yapmış oldukları bu hicret, işkence ve zulümden kurtulma çabasından daha çok diplomatik bir harekete benzemektedir.²⁴ Zira Habeşistan seferine katılan *Ashâb*, genel olarak varlıklı ve soylu kişilerden oluşmaktadır. Kaldı ki Mekke döneminde boykotlar ve işkencelerin artması, I. Habeşistan seferinden sonra başlamıştır. Bu seferin gayesi İslam dininin tebliğ edilmesinin yanında ilk *diplomatik hareket* olarak da düşünülebilir.

Birinci Habeşistan seferine katılan ilk kâfile, Hz. Osman ve eşi Rukiye, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman bin Avf ve Abdullah bin Mesûd gibi sahabeden oluşmaktadır.²⁵ Bu sahabeler dikkatlice incelendiğinde her birisi üstün yeteneklerle donatılmış kişiler olduğu anlaşılacaktır. Nitekim bu isimler İslam'ın gelişmesinde, her daim ismi geçen kişiler olmuşlardır. Dolayısıyla Habeşistan seferi kaçış değil, strateji gereği yapılan diplomatik bir hareket olduğu düşüncesi makuldür.

Elçi manasında da kullanılan sefir kavramı, bu yönüyle daha çok devletlerarası yazışmaları sağlayan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Orijinal hali *ilçi* olan kelime;

²¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Dâru'l- Meârif, Kahire 1717, XXII, 2025.

²² Ahmet Güzel, *Hulefâ-i Râşidin...*, s. 269.

²³ Muhammed Hamidullah, *el-Vesaiki's-Siyasiyyeti*, Dâru'l-Nefâis, Beyrut 1987, s. 43.

²⁴ Polat, Selahattin, "Hz. Peygamber'in a.s. İttifak, Teminat ve Antlaşmalarındaki Diplomatik Taktikler", *EÜİFD*, Sayı: 5, 1990, s. 109.

²⁵ İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, DİB, 26. Baskı, Ankara 2015, s. 55.

halk, ülke, devlet gibi anlamlara gelen *il* kökünden türetilmiştir. *İlçi* formatında ilk defa Uygur metinlerinde karşılaşılan elçi kelimesi; *haberci* veya *peygamber* manasına gelmektedir. Arapça karşılığı olarak *resul* ve *vefd* kelimeleri kullanılmaktadır. *Senetü'l-Vüfûd* tabiri, Arap kabilelerinin Allah Resulüne elçiler gönderdikleri yıl olarak anılır.²⁶

Elçilik kurumu bizzat Allah Resulü tarafından aktif olarak kullanılmıştır. Medîne döneminde Allah Resulü, diplomatik amaçlarından dolayı birçok devlet reisine, İslam'a davet mektupları göndermiştir.²⁷

Elçiler ile mektup gönderme faaliyetlerini, bir tür diplomasi hareketi olarak görmek mümkündür. Medîne'de kurulan *İslam Devleti*²⁸ ile Müslümanlar, artık daha güçlü bir yapıya ulaşmışlardır. Bu sebeple komşu ülkelere elçiler göndererek hem onları İslam'a davet ediyor hem de kurulmuş olan İslam Devletinden haberdar ediyorlardı.

Bununla birlikte Allah Resulünün, İslam Devletine komşu olan güçlü devletlere de elçiler göndererek İslam'a davet etmesi hatta onları dünyevi ve uhrevi cezalar²⁹ ile ağır bir şekilde uyarması da diplomatik hareket olarak görülebilir. Medine site devletinin kurulduğunu ve bağımsızlığını diğer devletlere bildirmek amacı olarak da yorumlanabilir.

1.1.2. Ulus

Ulus kavramı, *Nation* (ing.) kavramının karşılığı olarak Türkçemize uyarlanan bir kelime olup: *belli bir sınır içinde yaşayan ve halk kültürüyle seçkin kültürünü üreten insanların oluşturduğu siyasal toplum, Millet, aşiret, halk, kavim* anlamındadır.³⁰

Millet kavramı ise Arapça, me-le-le (مَلَل) kökünden gelen bir kelime olup, *Şeriat ve Din anlamına gelmektedir*. Ayrıca millet kelimesi: *İnsanların gittiği yol, bir takım*

²⁶ Mehmet İpşirli, "Elçi", *DİA*, XI, 5, İstanbul 1995.

²⁷ Hüseyin Algül, "Haris b. Abdükülâl", *DİA*, XVI, 194, İstanbul 1996.

²⁸ Muhammed Hamidullah, *İlk İslam Devleti*, Beyan yayınları, İstanbul 2013, s. 31.

²⁹ Sıddık Ünalın, Hakan Öztürk, "Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XII Sayı:2, 2007, s. 11-31.

³⁰ Şükrü Halûk Akalın, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11.Baskı, Ankara 2011, s. 2415.

*kimselerin sünneti şeklinde de tarif edilmiştir.*³¹ Kur'ân'ı Kerîm'de; *Sen onların dinine (milletine) uymadıkça onlar senden asla razı olmazlar*³² mealindeki ayette, *onların dinine* şeklindeki izafet terkibi, *millet* kelimesi ile kullanılmıştır.

Ulus kavramı ve millet kavramları birebir uyumlu olmasa da birbirine pek uzak olmayan kavramlardır.³³ Fakat ulus kavramının bir de siyasi geçmişi ve fikriyatı vardır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, millet kavramından oldukça uzaklaşmaktadır.

Ulus kavramının siyasi alt zemini, Avrupa'da geliştirilmiştir. Fransız devriminde halk tarafından kralın otoritesine karşı gösterilen mücadelenin neticesi olarak, egemenliğin kraldan alınıp halka verilmesi, ulus fikriyatına dayanmaktadır. Milliyetçilik duyguları ön plana çıkartmak suretiyle bu kavram, propaganda aracı olarak kullanılmış ve bunun sonucunda da egemenlik, Fransız halkına devredilmiştir.³⁴

1.1.3. Uluslararası Hukuk

Uluslararası hukuk; devletlerin, uluslararası örgütlerin, devlet niteliği kazanamamış örgütlenmelerin ve uluslararası tüm toplumun genel çıkarlarını ve değerlerini koruyan, düzenleyen ve kurallar koyan sistemin kendisidir³⁵. Uluslararası hukuk alanında ülkemizde yazılan ilk eser, *Kemal Paşazade Sait (Lastik)* ve *Cebrail Gregor* tarafından 1882 yılında *Hukukû Düvel* başlığı ile yayımlanmıştır. Bir giriş ve iki kısımdan oluşan eser, ilk kısmı barış hukuku ve ikinci kısmı da savaş hukuku ile alakalıdır.³⁶

Batı hukukunda ise *Hugo Grotius*, yazmış olduğu *Savaş ve Barış Hukuku* adlı kitapta, böyle bir çalışmanın ilk kez kendisi tarafından yapıldığını söylemektedir.³⁷ Ona

³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*..., XLVII, 4271.

³² Bakara Sûresi, 2/121.

³³ Zülfikar Durmuş, *Kur'ân-ı Kerîm'de Ulus ve Uluslararası İlişkiler*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2006, s. 59.

³⁴ Ali Rıza Saklı, "Fransa ve Almanya'da Uluslaşma Süreci ve Ulus Bilincinin Oluşumu", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:32, 2012, s. 3-15.

³⁵ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası*..., s. 3.

³⁶ Mehmet Ali Beyhan, "Said Bey, Lastik", *DİA*, XXXV, 550, İstanbul 2008.

³⁷ Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku* (çev. Seha L. Meray), Say Yayınları, İstanbul 2011, s. 17.

göre uluslararası hukuk bir nevi doğal hukuktan doğmuştur. Doğal hukuk kendiliğinden ortaya çıkan ve insan aklı ile bulunabilen bir tür hukuktur. Tüm hukukun kaynağı doğal hukuktur, diyenlerde vardır.³⁸

Uluslararası hukuk, devletlerin dış politika hukukunu düzenlemek ve sınırlarını belirlemek için ortaya konulmuştur. Fakat ne var ki uluslararası hukukun kuralları, iç hukukun uygulayıcısı olan meşru bir otorite gibi bir güce sahip olmadığından bağlayıcılığı pek mümkün görünmemektedir. Her ne kadar BM ve NATO gibi uluslararası örgütler kurulmuş olsa da eşitlik ilkesi ile hareket edilmemektedir. Kısaca uluslararası hukukun daha çok güçsüz ve zayıf devletler üzerinde uygulanması, adalet ilkesi ile çeliştiği izlenimini vermektedir.³⁹

İslam uluslararası hukuku ise tüm dünya insanların arasında adil ve ilahi hukuk sistemini uygulamak istemektedir. Bu hukuk sisteminin özünü *Kur'ân* ve *Sünnet* teşkil eder. Bundan dolayı İslam uluslararası hukuku hem pozitif hukuk açısından hem de uhrevi açıdan kendi istekleri ile bu sisteme dâhil olanlar nazarında bağlayıcıdır. Romalılarda var olan *jus gentiom* (milletler hukuku) nasıl ki Romalılar ile Romalı olmayanlar arasında uygunlaşmışa, İslam uluslararası hukuk sisteminde bu kavram, Siyer olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁰

Bazı kişilere göre de İslam uluslararası hukuku, kendi iç hukukuna göre dış politikaya yön veren sistemdir.⁴¹ Kısaca İslam devleti, Müslümanlarla alakalı olmayan veya kendi adına bu hukuk sistemini geçerli saymadığı müddetçe, bu tür hukuk sistemlerine karşı bir ilgisi bulunmamaktadır.⁴² Uluslararası hukukun daha üst bir hukuk sistemi olarak görülmesi bir takım sorunları da ortaya çıkartmaktadır. Bu sorunlardan en bâriz olanı Kurân'ı Kerîm'in teşri gücünü bir alt kademeye indirmek olacaktır. Böyle

³⁸ Hugo Grotius, *Savaş ve...*, s. 32.

³⁹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, MKM Yayınları, 4.Baskı, Bursa 2013, s. 82-83.

⁴⁰ Sayed Khatab, Gary D. Bouma, *İslam ve Demokrasi* (çev: Salim Korkmaz.), Sitare Yayınları, Ankara 2010, s. 258-259.

⁴¹ Ahmet Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998, s. 18.

⁴² Ayten Vahapoğlu Erol, *Karşılaştırmalı İslâm Milletlerarası Özel Hukuku*, İz yayıncılık, İstanbul 2013, s. 34-35.

bir durumu kabul etmek itikâden de hatalı olacağından bu sisteme karşı çıkanlar bulunmaktadır.

Günümüzde uluslararası hukuk bir şekilde BM daimi ülkelerinin monarşi aracı olarak kullanılmaktadır. Bağımsız bir uluslararası hukuk sisteminin kurulması için başlatılan çabalar krallıkları ortadan kaldırmış veya en azından etkisiz halde bırakmış fakat kurulan yeni düzen, hiyerarşik imparatorluk yetkilerini BM daimi üyelerine devretmiştir. BM daimi ülkeleri bu yetkinliği pratik olarak *Nükleer Silahsızlanma Antlaşmasında (NPT)* ortaya koymuştur. Daimi üyeler nükleer silahlara sahip olabilirken diğer hiçbir devlete bu yetki tanınmamıştır. Ayrıca kendileri için özel anlam ifade edencesine *Nükleer Devlet* tanımını da geliştirmişlerdir.⁴³

Uluslararası hukukun, hukukun bir alt dalı olarak tanımlanmasına karşı çıkanlar da vardır. Çünkü her hukuk sistemi yaptırım gücü olan bir otoriteye ihtiyaç duyar. Hâlbuki uluslararası hukukta böyle bir otorite mevcut değildir. *Hobbes* ve *Hegel* gibi ünlü filozoflar bu görüşü savunmuştur. Hatta *ebedi barışı* dile getiren *Kant* dahi uluslararası hukuku, hukukun bir dalı olarak görmemektedir.⁴⁴

1.1.4. Uluslararası Anlaşmalar

İster tek bir belgede isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve kendine mahsus ismi ne olursa olsun, devletlerarasında yazılı şekilde akdedilmiş ve milletlerarası hukuka tabi olan milletlerarası anlaşma (mutabakat) demektir.⁴⁵ *Anlaşma* kavramı, aslında en geniş manada tüm *sözleşmelere, andlaşmalara, antlaşmalara, protokollere, paktlara, mukavemelere* münhasırdır.

Devletlerin devletlerle veya günümüzde olduğu gibi daha karmaşık bir yapıyla; devletlerin, tüzel kişiliğe münhasır sivil toplum kuruluşlarıyla hatta devletlerin dışındaki

⁴³ Evren Balta, *Uluslararası İlişkilerin...*, s. 63.

⁴⁴ Yıldırım Torun, *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s. 69.

⁴⁵ Hüseyin Pazarcı, “Uluslararası Hukuk ve Türk Hukukuna göre Andlaşma Kavramı”, *MHB*, Yıl: 10 Sayı: 1-2, 1990, s. 158; *1969 Tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*, Madde: 2/a.

tüm aktörleri dâhi içine alarak yapılabilen anlaşmalardır.⁴⁶ Usulüne uygun olarak yapılmak şartıyla iç hukuku bağlayan anlaşmalardır.⁴⁷ Her türlü diplomatik girişimlerle ortaya çıkan uluslararası tabiri ile genel olarak devletlerarası veya milletlerarası kavramları kastedilmektedir.

Anlaşma kavramı konu ile alakalı hukuksal bağlamda, *Agreement*⁴⁸ (ing.) kelimesinin uyarlaması olarak güncel Türkçemize kazandırılmıştır. *Devletlerarası siyasal, ekonomik, kültürel vb. alanlarda yapılan uzlaşma ve bu uzlaşmanın tespit edildiği belge, uyuşma, itilaf, antant, konvansiyon* anlamlarına gelmektedir.⁴⁹ Dolayısıyla her türlü uluslararası irade uyuşmasına anlaşma kavramı kullanılmaktadır.

Andlaşma kavramı da *Treaty* (ing.) kelimesinin uyarlaması olarak uluslararası hukukun kendilerine bu alanda yetki tanıdığı kişilerden, Uluslararası Hukuk çerçevesinde etki üretmek üzere yapılan, hak ve yükümlülükler doğuran, bunları değiştiren yada bunları sona erdiren yazılı irade uyuşması gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁰

İslam hukuku eserlerinde savaş durumlarını sonlandırma iradesi olarak yapılan *mütareke* anlaşmaları; *muahede, muaveda, muhâdene, hüdne, musaleme, musalaha* gibi kavramlar kullanılarak ifade edilmiştir.⁵¹ Bu tür anlaşmalar, mezhepler arasında farklılıklarla beraber *ister tazminatlı ister tazminatsız olsun, devlet başkanının veya naibinin kararı ile savaş halinin sonlandırılması veya savaş durumunun geçici olarak durdurulması için yapılan anlaşmalardır.*⁵² Malikîler, mütareke anlaşmalarının

⁴⁶ Tayyar Arı, *Uluslararası...*, s. 11.

⁴⁷ Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Ekin Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Bursa 2007, s. 144-146.

⁴⁸ 1856 yılında basılan ve Bernard Quaritch'in hazırladığı *English and Turkish Dictionary* -J.W. Redhouse adlı sözlükte *agreement*: Kavl, Söz, Mukavele olarak geçmektedir. Ayrıca *Nation*: Kavim, Kabile, Millet ve Cins olarak geçmektedir. Bernard Quaritch, *English and Turkish Dictionary*, Oriental and Philological Publisher, London 1856, s. 215.

⁴⁹ Şükrü Halûk Akalm, *Türkçe Sözlük...*, s. 129.

⁵⁰ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası...*, s. 152.

⁵¹ Komisyon, "Hüdne", *Mevsuatu'l-Fıkhiye*, Vuzerâ'ul-Evkâf ve'l-Şuûnu'l-İslamiyye, Kuveyt 2004, XLIII, 206.

⁵² İbn Rüşd, "*Bidâyet'ül-Müctehid*", Dâru'l-Meârif, Beyrut 1982, I, 387.

kapsamını genişleterek, Müslümanların harbî ile yapmış olduğu genel sulh anlaşmaları (*müsaleme*) olarak tanımlamıştır.⁵³

Klasik İslam hukuku eserlerinde, uluslararası anlaşmalara ait mütareke anlaşmalarının haricinde; askeri, ekonomik veya kültürel anlaşmalar gibi diğer irade uyuşmasına dayalı işbirliklerin, ittifakların ve koalisyonların müstakil olarak incelendiği bir eser veya eser içi bir bölümü tespit edemedik. Bununla beraber son yüzyıl içinde konu ile alakalı çalışmalar bulunmaktadır. *Vehbeh Züheylî*'ye ait *Âsâru'l-harbî* adlı eser savaş hukukuna ağırlık vermekle beraber mütareke anlaşmalarına dair konuları da işlemiştir.⁵⁴ Fakat bu eserde günümüz bağlamında uluslararası anlaşmalara dair hükümler tespit edilememiştir.

Konu hakkında yazılmış bazı Türkçe eserlerde⁵⁵ *cizye* ve *eman* anlaşmalarının uluslararası anlaşmalara dâhil olduğu iddia edilmektedir. Cizye ve eman anlaşmaları, irade uyuşması üzerine kurulan anlaşmalar değildir. Özellikle cizye anlaşmaları, tek taraflı bir yaptırım (savaş)⁵⁶ ile karşı tarafın herhangi bir şekilde tercihine bırakılmadığı tâbiyet uygulamasıdır.⁵⁷ Cizye, düşman bir devletten diğer her türlü tehlikelerden koruma ve kollama karşılığında alınan ücrettir. Cizyeyi vermeye devam ettikleri müddetçe düşman sayılmazlar. Muhasara edilmiş bu devlette, İslam hukuku tatbik edilir. Şayet bu devlet veya topluluk cizye vermeyi bırakırsa savaş ilanı anlamına gelmektedir. Hâlbuki konumuz olan uluslararası anlaşmalar, karşılık irade uyuşmasına bağlı yapılan anlaşmalardır.

Eman anlaşmaları ise bir bakıma uluslararası hukuk ile alakalı bir konu olsa da uluslararası anlaşmalara örnek değildir. Uluslararası anlaşmalar bireyler arasında değil, devletler veya devlet hükmünde örgütler arasında cereyan etmektedir. Hâlbuki eman anlaşmaları bir Müslümanın bireysel olarak *harbiye* (yabancı devlet vatandaşı) vermiş

⁵³ Komisyon, *Mevsuatu'l-Fıkhiye...*, XLII, 206.

⁵⁴ Vehbeh Züheylî, *Âsâru'l-Harbî*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1998, s. 654.

⁵⁵ Şemsettin Ulusal, *İslam Hukukunda...*, s. 49; Ahmet Yaman, *Dâru'lharb...*, s. 234; Servet Armağan, *İslâm Ekonomisi*, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2005, s. 356.

⁵⁶ Tevbe Sûresi, 9/29.

⁵⁷ Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultaniye* (Çev: Ali Şafak), Bedir Yayınevi, İstanbul 2015, s. 271.

olduğu can ve mal teminatıdır.⁵⁸ Her ne kadar devlet eliyle de bu eman verilmekte ise de bir Müslümanın kefil olmasına bağlıdır. Devletin eman vermesiyle bu anlaşmaların bireyselliği ortadan kalkmamaktadır.

Günümüzde vize anlaşmaları ise kurumsal anlaşmalardır. Vize uygulamasında durum ve şartları uygun olan tüm bireyler faydalanır. Fakat İslam hukukunda genel vize uygulaması yoktur. Muhakkak surette eman verilecek kişi, bireysel olarak birisinden eman alması gerekmektedir. İslam hukukundaki eman müessesesi ile günümüz uluslararası vize serbestlik anlaşmaları, kısmi bir bağ haricinde bağlantılı konular değildir. Eman müessesesi, iç hukukla belirlenen ve günümüz bağlamında vize anlaşmalarından daha güvenilir ve daha mükemmel olan sistemdir. Fakat uluslararası anlaşmalara örnek değildir.

Dolayısıyla bu tür anlaşmaların teknik açıdan uluslararası anlaşmalardan sayılması mümkün görünmemektedir. Çünkü uluslararası anlaşmalarda *irade uyumu* ve *kurumsallık* en önemli etkenlerdir.

Günümüzde birçok uluslararası anlaşma *BM*⁵⁹ tarafından icra edilmektedir. En önemli BM uluslararası anlaşmalardan biri olan *Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi*; şahsi haklar, hukuki haklar, sivil özgürlükler, siyasal haklar, geçim hakları, iktisadi haklar, sosyal haklar, kültürel haklar gibi temel kategorilerden oluşmaktadır.⁶⁰

Bunun yanında *NATO*⁶¹, *Avrupa Birliği*⁶², *İMF*⁶³ gibi bir takım uluslararası örgütler de uluslararası anlaşmalar yapmaktadır. Uluslararası anlaşmalar icra eden diğer

⁵⁸ Vehbe ez-Zühayli, "Eman", *DİA*, XI, 79-81, İstanbul 1995.

⁵⁹ *Birleşmiş Milletler Örgütü*: 24 Ekim 1945 tarihinde kurulmuştur. Dünya barışının temini ve koruma amaçlarını taşır. Bu gün itibari ile 193 üyesi vardır. Genel kurul ve Uluslararası Adalet Divanı en önemli sekreterlikleridir. Günümüz genel kurul sekreteri Ban Ki-mun'dur. Örgütün başkenti ise *New York*'tur.

⁶⁰ Tevhit Ayengin, *İslam ve İnsan Hakları*, Ravza yayınevi, İstanbul 2007, s. 27-28.

⁶¹ *Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü*: 4 Nisan 1949 yılında kurulmuş askeri ittifak olup merkezi Brüksel/Belçika'dır. Şuan itibari ile 28 üye devletten oluşmaktadır. *Jens Stoltenberg* genel sekreterdir.

⁶² *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu* adı ile 1951 yılında kurulmuştur. Aslında Avrupa Birliği birçok antlaşmalardan meydana gelmiş bir siyasi organizmadır. Köken olarak geçmiş *Westphalia Barış Antlaşmasına* dayandırılmaktadır. Bu gün itibari ile halen 28 üyesi

bir takım *Uluslar aşırı* örgütler vardır ki bu tür örgütlere uluslararası hükümet dışı örgütlerde denilmektedir.

Batı'da bu örgütler kurulurken ilk uluslararası İslami örgüt, *İslam İşbirliği Teşkilatı* (İTT) olmuştur. İslam İşbirliği Teşkilatı, *Mescidi Aksâ*'nın 22 Ağustos 1969 tarihinde bombalanmasının ardından *Suudi Kral Faysal* önderliğinde kurulmuştur. İlk dışişleri bakanlığı düzeyinde toplantı 1970 yılında Cidde'de gerçekleşmiştir.⁶⁴ Örgütün; *Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı*, *Dışişleri Bakanları Konferansı*, *Genel Sekreterlik* ve *İslâm Adalet Divanı* olmak üzere dört temel organı bulunmaktadır. Fakat İslam Adalet Divanı 1981 yılında Kuveyt'te alınan kararlar ile kurulması kararlaştırılmışsa da faaliyet gösterememiştir.⁶⁵

Afrika Birliği Teşkilâtı da bir başka uluslararası anlaşmalar yapan örgütlerden birisidir. Afrika'da bulunan otuz devletin birbiri ile dayanışması ve işbirliği adına *Adisababa Konferansı*'dan sonra Mayıs 1963 yılında kurulmuştur. Habeşistan İmparatoru *Hâile Selâsiye*'nin çabaları ile ilk başta otuz iki Afrika devletine gönderilen işbirliği teklifi, Togo ve Fas haricinde diğer devletler tarafından kabul edilmiştir. Örgütün, *Devlet ve Hükümet Başkanları Kongresi*, *Bakanlar Konseyi*, *Genel Sekreterlik* ve *Hakemlik* olmak üzere dört temel sekretaryası bulunmaktadır.⁶⁶

İslam dünyasında uluslararası anlaşmalar ile kazanım elde edilen belki de en önemli teşkilatlanmalardan birisi olacak olan *Teröre Karşı İslam İttifakı* ise uluslararası birliktir. Koalisyonun, mezhebi ve ismi ne olursa olsun yeryüzünde fitne ve fesat çıkararak, insanları korkutan veya öldüren silahlı terör örgütlerine karşı oluşturulduğu duyurulmuştur. Suudi Arabistan öncülüğünde kurulan bu *İttifak*'ta 34 İslam Ülkesi yer

bulunmakta ayrıca kendine has parlamentosu vardır. Günümüzdeki dönem başkanı Martin Schulz'dir.

⁶³ *Uluslararası Para Fonu*: 1944 yılında kurulmuş olup merkezi, Washington'dur. Günümüz itibarı ile 188 üyesi bulunmaktadır.

⁶⁴ Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, "Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı", *SETA Dergisi*, Sayı: 76, 2014, s. 9.

⁶⁵ Davut Dursun, "İslâm Konferansı Teşkilâtı", *DİA*, XXIII, 49-53, İstanbul 2001.

⁶⁶ Davut Dursun, "Afrika Birliği Teşkilâtı", *DİA*, I, 439, İstanbul 1988

almaktadır.⁶⁷ Birliğin ilk tatbikatı ise Suudi Arabistan ev sahipliğinde 20 İslam Devletinin katılımıyla Mart - 2016 tarihinde, *Kuzey Fırtınası Tatbikatı* adıyla gerçekleştirilmiştir.

1.1.5. Akitler

Akit, Türkçemizde de kullandığımız bir kelime olup; *akit, anlaşma, kontrat, resmi sözleşme, vesika*⁶⁸ gibi anlamlara gelmektedir.

İslam hukuk ıstılahında ise *Akid: Bir şeyin gerçekleştirilmesi ile sadece kendisini veya kendisi ile bir başkasını bağlayan etkileşim, gerekliliktir.* Alışveriş akdi, nikâh akdi, eman akdi, nezirler vb. akitler bu sınıfa girmektedir. Kişinin akdettiği yeminler de özellikle *akid* olarak isimlendirilmiştir. Zira yemin eden kişi yeminine vefa ile sorumludur. Kur'ân'ı Kerîm'de *akitlerinizi yerine getirin*⁶⁹ emri, akitlere vefa gösterilmesini gerektirmektedir. Ayrıca *akid; irade uyuşmasından doğan ve konusu itibari ile açığa çıkacak olan şer'i etkilerdir.*⁷⁰

Bazı akitler taraflar açısından her iki tarafı bağlayıcı kılmaktadır. Nikâh, satım ve kira akitleri bu türden akit olup iki taraf için bağlayıcıdır. Bazı akitler ise tek taraf için bağlayıcıdır. Tek taraflı bağlayıcı akitler genel olarak kefalet ve rehin akitleri için geçerlidir. Bazı akitler ise iki tarafı da bağlamaz. Özellikle âriyet, vedîa ve vekâlet akitleri, taraflar için bağlayıcılık teşkil etmez.⁷¹

Uluslararası anlaşmalarda irade uyuşmasına bağlı akitlerdir. Dolayısıyla her akdin bir *lüzumu* olduğuna göre uluslararası anlaşmaların da *lüzumu* bulunmaktadır. *Lüzum* konusu *bağlayıcılık* ile alakalı olduğundan, ilgili yerde daha geniş bir şekilde değinilecektir. Son olarak *Şari*'nin aykırı görüşü bulunmadığı müddetçe mükelleflerin

⁶⁷ Teröre Karşı İslam İttifakı, el-Cezire TV, Mart 2016 (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/terore-karsi-islam-ittifaki>) Erişim Tarihi: 27.03.2016

⁶⁸ Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, Çalış Ofset, İstanbul 1995, s. 584.

⁶⁹ Maide Sûresi, 5/1.

⁷⁰ Komisyon, *Mevsuatu'l-Fıkhiye...*, XXX, 199-200.

⁷¹ Ahmet Yaman, Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, İfav yayınları, 2.baskı, İstanbul 2012, s. 248.

sınırsız *akit* oluşturma ve bu akitlere sınırsız şartlar koyma hürriyeti vardır.⁷² Tabi ki bu sınırsızlık Şâri'nin koymuş olduğu kurallara aykırı olmamakla belirlenir.

Bu bilgiler ışığında uluslararası anlaşmaları birer akit olarak değerlendirdiğimizde, Şâri'nin aykırı görüşü bulunmayan tüm şartların geçerli olabileceği, karşılıklı irade uyuşmasına (icab-kabul) bağlı olarak doğacak iltizâmı yerine getirmenin gerekli olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte uluslararası anlaşmaların altında yatan sosyolojik, psikolojik ve felsefî sebepleri de araştırmak gerekir. Genel olarak bir uluslararası anlaşma, tarafların çıkarlarını korumak adına akdedilmektedir. Çıkarları aşırı derecede ön plana çıkartmak, realist bakış açısına sevk etmektedir. İdealist düşünceleri ön plana çıkartmak suretiyle bu türden anlaşmalara dâhil olmak ise idealizmi ortaya çıkartmaktadır. İnsan hakları gibi idealist düşüncelerin ön planda tutulduğu uluslararası anlaşmaların, akit nazariyesinden ziyade hikmet nazariyesinden bakılması, İslam hukukuna göre daha uygun düşmektedir. İslam hukuku bu tür çabaları maslahat penceresinden değerlendirmektedir.

1.1.6. Bağlayıcılık (Akitlerin Lüzumu)

Bağlayıcı, *uyulması zorunlu olan* demektir.⁷³ Pozitif hukuk kurallarında karşılaştığımız kavram,⁷⁴ meşru olarak çıkartılmış olan yasa ve kanunlara uyulma zorunluluğudur.

Uluslararası hukuk bağlamında bağlayıcılık kavramı, Türkçemize *Binding* (ing.) kelimesinden uyarlanmıştır. *Binding*, kavram olarak *pacta sunt servanda* (ahde vefa) temel ilkesini kullanarak kuvvetlendirilmiştir. 23 Mayıs 1969 tarihli *Viyana andlaşmalar hukuku sözleşmesi* buna dikkat çekmektedir.⁷⁵ Ayrıca aynı madde yapılan anlaşmaların iyi niyetle yerine getirilmesini istemektedir. Bu kavramın klasik İslam

⁷² Hayrettin Karaman, "Akid", *DİA*, II, 251-256, İstanbul 1989.

⁷³ Şükrü Halûk Akalın, *Türkçe Sözlük...*, s. 231.

⁷⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Birinci Kısım, Genel Esaslar, XI. Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü, Madde:11.

⁷⁵ (Every treaty in force is binding upon the parties to it and must be performed by them in good faith.) 23 Mayıs 1969 *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*, Madde:23

hukuku eserlerindeki karşılığı ise *akitlerin lüzumu* ilkesidir.⁷⁶ Çoğu akit gibi uluslararası anlaşmalar mütareke bağlamında, lazım akitlerden sayılmaktadır.

Lüzum ise lügatte; *kendisi ile beraber olan ve kendisinden ayrılmayan şey demektir.*⁷⁷ Bir fıkıh terimi olarak *lüzum*, sahih ve geçerli kurallar ile kurulmuş akitlerin bağlayıcılığını ifade eder. Meclis muhayyerliği ve geçerli mazeretler akitlerin lüzumunu ortadan kaldırması ise ihtilafıdır.⁷⁸

Akitlerin lüzumu, her iki taraftan lazım olan veya her iki tarafa da lazım olmayan şeklinde iki sınıfa tasnif edilmektedir. Bazen de tek taraf için lazım olan akitler de olabilmektedir. Kısaca bazı akitlerde iki taraf için fesih yetkisi bulunmazken, kimi akitler her iki taraf için de fesih hakkı verebilmektedir. Fesih yetkisinin tek bir tarafta kaldığı akitler de mevcuttur. Nikâh akdi, devlet gücü ile feshedilmesi hariç, tek taraflı fesih yetkisini barındırır.⁷⁹

Uluslararası anlaşmalardan olan mütareke anlaşmaları bağlamında bu tür anlaşmalarda fesih yetkisi ve akitlerin lüzumunu, tezimizin ikinci bölümünde mezheplerin konuya bakış açısı kısmında değerlendireceğimiz için bu kısımda detaya yer vermedik. Kısaca bu tür akitlerin lüzumunu değerlendirmek istersek, mezheplerin konu hakkında ihtilaf ettiğini söyleyebiliriz. Fakat cumhura göre mütareke bağlamında uluslararası anlaşmalar bağlayıcıdır.

⁷⁶ Bardakoğlu, Ali. “Be’y”, *DİA*, VI, 18, İstanbul 1992; Mustafa Ahmet Ez-Zerkâ, *İslam Hukuku*, Cilt: I, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2006, s. 369-379; Abdülkerim Zeydân, *İslam Hukukuna Giriş*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2012, s. 495-496.

⁷⁷ Komisyon, *Mevsuatu'l-Fıkhiye...*, XXXV, 235.

⁷⁸ Yunus H. Apaydın, “Lüzum”, *DİA*, XXVII, 260-262, İstanbul 2003.

⁷⁹ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, Tekin Kitabevi, Konya 2014, s. 85.

BÖLÜM II

İSLAM HUKUKUNA GÖRE ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN DURUMU

İslam hukukuna göre uluslararası anlaşmaların durumunu açıklayabilmek için bir takım öncülleri bilmemiz gerekmektedir. Bu öncülleri yani ön bilgileri açıklamak için ayırdığımız kısımlara, kıyaslamalar yaptığımız için *mukaddime*¹ başlığını kullandık.

Günümüzde uluslararası anlaşmalar devletlerarası veya devletler ile sivil toplum kuruluşları arasında, irade uyuşmasına binaen akdedilmektedir.²Olgulardan ziyade devletlerin bu tür anlaşmalara nasıl karşılık verdiğini araştırmamız bizi sonuca ulaştıracaktır. Bu açıdan baktığımızda İslam tarihinde kurulan ilk devlet olan *Medine Site Devletini*³günümüz bağlamında bir devlet olarak kabul etmemiz yararlı olacaktır.

Medine Site Devletinden sonra kurulan İslam devletlerini de gözden geçirmemiz gerekmektedir. Çünkü tezimiz salt olarak iç hukuk ile alakalı değildir. Bu yüzden İslam devletlerinin yabancılara karşı nasıl tavır takındığını veya uluslararası anlaşmalardan olan mütareke anlaşmaları gibi anlaşmalara nasıl yaklaştığını görmemiz kolaylaşmaktadır. Bu dolaylı deneyimi de Medine site devletinden başlatmamız gerekmektedir. Zira bu devlet bizzat Allah Resülü tarafından yönetilmiş ve dış dünya ile her türlü ilişki bu dönemde yaşanmaya başlamıştır. Siyer dediğimiz olguda yine bu süreçte gelişmiştir.

¹ Ali Durusoy, “Kıyas”, *DİA*, XXV, 525-529, İstanbul 2002.

² Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, I. Kitap, II. Baskı, Turhan Kitabevi Ankara 1989, s. 95.

³ Muhammed Hamidullah, *İlk İslam Devleti*, Beyan Yayınları (çev. İhsan Süreyya Sırma), İstanbul 2013, s. 65.

2.1. Birinci Mukaddime

İslam hukuku tabiri ile Medîne'de *Allah Resulü* tarafından *Site Devlet* şeklinde kurulup, *Hulefâ-i Râşidîn* döneminde sınırları Arap yarımadasını kuşatan ve sonrasında farklı mezheplere bölünerek devlet ideolojileri değişen⁴ fakat aynı kaynaklardan hukuk üreten, günümüze kadar ve günümüzde dâhil olmak üzere 186 civarında devlet⁵ doğuran hukuk sistemi kastedilmektedir.

İslam hukuku ile yönetilen tüm bu devletlerin her birisi konuya farklı bakması doğaldır. Elbette ki ülkelerin konumları, yöneticileri, örf ve adetleri birbirinden farklı olmaları bunun en büyük etkenidir. Fakat *Emevi* devletinin kuruluşuna kadar olan zaman içerisinde, *Hz. Osman* döneminden öncesi ve sonrası devlet idaresi ve ideolojisi bakımından farklı olduğunu da unutmamak gerekir.

Zira *Hz. Osman*'ın şehit edilmesiyle birlikte fetihler durmuş, Müslümanlar kendi iç hukukunda ihtilafa düşmüştür.⁶ İç hukuku etkileyen her durum, devletlerin uluslararası ilişkilerine de etki etmekte neticede uluslararası ilişkiler, iç hukuka göre şekillenmektedir.⁷

Hz. Ali döneminde başlayan ideolojik olarak farklı İslam devletlerinin ortaya çıkması,⁸ bir bakıma uluslaşma sürecini de tetiklemiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan farklı mezheplerin doğuşu bu süreci de hızlandırmıştır. *Ebû Yûsuf* ile *Abbâsi Halîfesi Harûn Reşîd* arasındaki ilişki bir nevi bu tezi kuvvetlendirmektedir. Zira *Ebû Yûsuf*'a ait olan *Kitâbu'l-Harâc* adlı eser, *Abbâsi* devletinin uluslaşma sürecini göstermektedir. *Ebû Yûsuf* kitabın başında *Abbâsi* halifesine *Emîra'l-Mü'minîn* demektedir.⁹ Kitabın başka

⁴ Abdulla, Saeed, *İslami Düşünce* (çev. Çoşkun Kadiroğlu), Sitare yayınları, Ankara 2011, s. 21.

⁵ Clifford Edmund, Bosworth, *Doğuştan Günümüze İslam Devletleri* (Çev. Hande Canlı), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s. 19.

⁶ Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, Kubbealtı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015, s. 359.

⁷ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti* (Çev. Ayşe Özbay Erozan), Nobel Yayınları, Ankara 2014, s. 260-265.

⁸ Emevîler Örneği.

⁹ O tarihler de dünyanın başka kısımlarında da kendisine *Emîra'l-Mü'minîn* tabiri kullanılan devlet reisleri de vardır. Endülüs Emevîleri, İdrîsîler gibi devletlerde de bu tabir kullanılmaktadır.

kısımlarında ise *Arapların Meliki*¹⁰ tabirini her ne kadar hikâye yolu ile kullanmış ise de aynı zamanda dış dünyanın Abbasî devletine karşı bakış açısını ortaya koymaktadır. Arapların Meliki tabiri, dünya üzerinde Âbbasi devlet reisine kullanıldığı aşikârdır. Zira aynı tarihlerde Endülüs Emevî devletinin emirlerine farklı tabirler kullanılmaktadır. I. Hişam dönemine rastlayan bu dönem de Endülüs Emevîleri Malikî mezhebini resmi mezhep yapmıştır.¹¹ Abbasî devleti ile de mücadele devam ettiğinden ve Abbasî devletinin resmi mezhebi Hanefî mezhebi olduğundan böyle bir karar alındığını aşikârdır. Buda bize bir çeşit uluslaşma sürecini göstermektedir. Uluslaşma tabiri, İslam kültürüne uzak bir kelime gibi gelse de şekil itibari ile bunu yansıtmaktadır. Bu kelimenin yerine farklı kavramlar (milliyetçilik, ülkücülük) kullanılsa dahi aynı manaya çıkacağı aşikârdır.

Ulus devlet görüşünün bir yerde yaşayan insanların tek bir hedef doğrultusunda hareket etmesi veya aynı amaca hizmet etmesi, ortak dil, ortak bakış açısı ile egemenliğini başka devletlerle paylaşmamak olduğunu düşünürsek¹² mezhep oluşumlarının yapmış oldukları etki de buna benzemektedir. Her mezhebin müntesibi olan topluluklar, kendi ortak hedeflerinde toplanmış ve diğer mezheplere karşı farklı içtihatlar ile karşılık vermişlerdir.

Sonuç olarak İslam'ın uluslararası bakış açısını yakalamak kolay değildir. Bu konuda her bir İslam devleti farklı tutumlar içerisinde bulunmuş, günümüzde de hala farklı tutum içerisinde davranmaya devam etmektedirler. İran resmi olarak Şia mezhebini temel almaktadır. Suudi Arabistan ise kendine münhasır Sünnî bir çizgi doğrultusunda hareket etmektedir. Bu tezin hatta bu satırların yazılması esnasında dahi bu iki İslam devleti birbiri ile amansız bir mücadele içerisinde. Kısaca bugüne bakarak aslında o günler de yaşanan olayları yorumlamak da mümkündür.

¹⁰ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, Dâru'l-Mârife, Beyrut 1989, s. 188.

¹¹ Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 211-225, İstanbul 1995.

¹² Zülfikar Durmuş, *Ulus ve Uluslararası İlişkiler*, Gökkuş yayınları, İstanbul 2006, s. 64-65.

2.2. İkinci Mukaddime

Her ne kadar ilk dönem İslam hukukçularının görüşleriyle şekillenen İslam devletleri, tarihi seyir bakımından günümüzdeki uluslaşma sürecine benzeş olsa da günümüz dünyasında cereyan eden uluslararası hukuk kurallarını, ilk dönem İslam hukuku eserlerinde bulmak pek mümkün değildir. Bunun nedeni, ilk dönem İslam hukuk eserlerinin yazıldığı tarihlerde dünya henüz uluslararası hukuk kurallarına adapte olacak halde değildir.¹³

İslam hukuku insanları tasnif ederken dinlerine göre tasnif etmiş, ülkeleri *Dâr* kavramı ile din endeksine göre şekillendirmiştir.¹⁴ Vestfalya antlaşmasından sonra ulus kimliklerin ortaya çıkması sonrasında da ulus devletlerin doğuşu, uluslararası hukuku meydana çıkartmıştır.¹⁵ Özellikle ikinci dünya savaşından sonra dünya düzeni farklı bir boyuta geçmiş ve ilişkiler daha çok devletlerarası anlaşmalar ile devam etmiştir. Devletlerarası anlaşmaları düzenleyen uluslararası hukuk tam manası ile ortaya konulmuş ve dünya devletlerinin neredeyse tamamı BM çatısı altına girmiştir.¹⁶

Nükleer çağ denilebilecek olan bu yeni modern çağda, büyük savaşların bütün dünyaya zarar verebileceğini göz önünde bulundurursak; uluslararası ilişkilerin daha çok diplomasi ve *idealist* düşünceler ile sürdürülmesi evrensel bir düşüncedir. İslam hukukunun ana gayesini tüm dünyaya adaleti tesis etmek olarak tanımlarsak, bu tesis etme işini gerçekleştirmek için mutlak gücü elinde barındırması gerektiğini de unutmamak gerekir.

Dolayısıyla tüm dünyaya adaleti sağlamak isteyen bir sistem, sistemin dışında kalarak bunu sağlaması pek mümkün değildir. Günümüzde hâlâ İslam devletler hukuku alanında yazılmış eserlerinin az olması ya da son dönem Osmanlı kaynaklarında yazılmış olan batı menşeli *Beyne'd-Düvel* eserlerinin, İslam'ın özü ile yazılmamış olması en büyük sorunlarımızdan birisidir.

¹³ Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, Fecc yayınları, Ankara 1998, s. 21-22.

¹⁴ Ahmet Özel, *Dârulislâm, Dârulharb*, İz yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul 2012, s. 156.

¹⁵ Faruk Sönmezoğlu, Hakan Güneş, *Erhan Keleşoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der Yayınları, İstanbul 2015, s. 15-18.

¹⁶ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, MKM yayınları, 4.Baskı, Bursa 2013, s. 100-113.

Dünyaya adaleti getirecek olan sistem maalesef işletilmemekte, konuya çözüm bulmada yapmış olduğumuz tek savunmamız batının ortaya koyduğu şeylere; “*bizde de bunlar yüzyıllar önce yazılmıştı*” cümlesinden başka bir şey olmamaktadır.

2.3. Üçüncü Mukaddime

Uluslararası ilişkilerin ürünü olan uluslararası anlaşmaları belirleyen tek kıstas, değişen dünya koşullarına göre şekillenen uluslararası hukuk sistemidir.¹⁷ Dolayısıyla kendi uluslararası hukuk sistemini oluşturamayan hiçbir devletin veya hukuk sisteminin bu alanda başarılı olabileceği düşünülemez.

Günümüzde uluslararası ilişkilerin büyük bölümü ticari konular üzerinden yapılmaktadır. Uluslararası ticaret anlaşmalarının birçoğu ise *Dünya Ticaret Örgütü (WTO)* tarafından koordine edilmektedir. 1947 yılında kurulan bu örgüt, özellikle devletlerarası *ikili anlaşmaları (bilateral agreements)* yakından inceleyerek, tarafların arasındaki ticaret hacmini kontrol eder. Örnek vermek gerekirse; A devletinin B devletine yapmış olduğu ithalatında %40 gümrük vergisi koyması halinde, B devletinin A devletine daha fazla gümrük vergisi koymayı engeller.¹⁸ Bu açıdan baktığımızda Hz *Ömer'in Ebu Musa el-Eş'arî'ye* “Bizim sınırlarımızdan geçtiklerinde sende onlardan, onların almış olduğu aynı vergiyi al”¹⁹ demesi aslında böyle bir uluslararası sisteme ihtiyaç olduğunu da göstermektedir.

Ayrıca uluslararası ticaret ilişkilerine yön veren konulardan birisi de uluslararası para akışıdır. Müslümanlar ile harbîler (yabancı) arasında cereyan eden para akışlarında *riba* konusu hakkında boşluklar vardır. *Ebû Hanîfe* ve *Şeybânî'ye* göre bu tür para akışlarında *riba* hükümlerinin geçersiz olması,²⁰ aslında günümüzde uluslararası para akışlarında hükmün genişletilmesidir.

¹⁷ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası...*, s. 95.

¹⁸ Evren Balta (der.), *Uluslararası İlişkilerin Temelleri: Tarih, Kavram ve Teori*, İletişim yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 416.

¹⁹ Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda...*, s. 226; Serahsî, *Şerhu Siyer-i Kebûr*, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut 1997, V, 28-29.

²⁰ Ahmet Özel, *Dâru'lislam...*, s. 176-177.

Bu mukaddimleri aktardıktan sonra uluslararası anlaşmaların, İslam hukuku açısından değerlendirilmesi daha kolay olacağını düşünmekteyiz. Sonuç itibari ile uluslararası anlaşmalar konusu çok yönlü düşünülmesi gereken bir konudur. Ayrıca konunun sadece İslam fikhını temel alarak değerlendirmenin de pek yararlı olamayacağını da öğrenmiş olduk. Uluslararası anlaşmaların altında yatan sosyolojik ve felsefî nedenleri de göz önünde bulundurulmak suretiyle konuya yaklaşmanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

2.4. İslam Hukukuna göre Uluslararası Anlaşmaların Temel İlkesi

Kimi eserlerde uluslararası anlaşmaların temel ilkeleri sayılmakta ve *ahde vefa*, *hukukilik*, *ahlakilik* gibi kavramlardan bahsedilmektedir. Fakat bu husus biraz kafa karmaşıklığına neden olmaktadır. Zira “ahde vefa ilkesi” spesifik bir olgudur. Devletlerin ahde vefa kuramına yaklaşımı farklı olabilmektedir. İslam tarihinde ahde vefayı farklı tanımlayan veya farklı içtihatları ön plana çıkaran gerek devlet erkânı gerekse müçtehitler bulunmaktadır. Hatta Maide suresinin ilk ayeti ahde vefayı emretmekte ve Hudeybiye anlaşmasının imzalanmasından sonra inen ilk ayettir.²¹ Fakat bu ayeti kerîmenin hükmü konusunda dâhi ihtilafa düşülmüştür.

Dolayısıyla ahde vefa olgusu temel ilke olmaktan ziyade anlaşmaların zemininde bulunan etik bir ilkedir. Olmazsa olmazlardan değildir. Yapılacak bir uluslararası anlaşmada çekince de konulabilmektedir. Ayrıca uluslararası anlaşmalar bir menfaate binaen akdedilir. Klasik İslam hukuku penceresinden baktığımızda sadece mütareke bağlamından konuya yaklaşıldığından dolayı ahde vefa olgusu temel ilke olarak görülebilmektedir. Çünkü mütareke anlaşmaları, zarurete binaen yapılır görüşü ağır bastığından böyle bir anlaşmaya sadık kalmanın tüm Müslümanların can ve mal güvenliğini korumak anlamına geleceğinden ahde vefa ön plana çıkmaktadır.

Hanefilere göre bu türden anlaşmaların bağlayıcılığı yoktur.²² Zira onlara göre bu anlaşmalar devletin güçsüzlüğü zarureti haricinde hiç ihtiyaç yok iken de maslahat

²¹ Kurtûbî, *el-Câmiu'l-Ahkâmu'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-Risâleti, Beyrut 2006, VII, 243.

²² Vehbe ez-Zühaylî, “Emân”, *DÎA*, XI, 79-81, İstanbul 1995; Merginânî, *el-Hidâye*, Dâru'l-Efkâr, Beyrut ts., II, 424; Alâeddin es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut

üzerine kurulabilir ve maslahat gereği bozulması gerekiyorsa karşı tarafa bildirilmek şartı ile bozulabilir.²³Bu açıdan baktığımızda günümüzde ki uluslararası sisteme en yakın bakış açısını Hanefiler yakalamıştır. Diğer mezhepler salt olarak Müslümanların can ve mal güvenliği açısından mütareke anlaşmaları ile kısıtlı kalmıştır.

Bu durumda Hanefilerin bakış açısına göre *ahde vefâ* (pacta sunt servanda) ilkesi tam manası ile işletilmemektedir. Öyleyse *ahde vefâ* ilkesi, genel olarak uluslararası anlaşmaların temel ilkesi değildir. Aynı şekilde *hukukilik*, uluslararası anlaşmaların temel ilkesi değil bilakis uluslararası anlaşmalar, ilgili bölümlerde de anlatıldığı üzere uluslararası hukukun temel kaynaklarından.

Bir şeyin *İlke* olabilmesi için; *Temel düşünce, temel inanç, umde, prensip; öge, unsur; her türlü tartışmanın dışında sayılan öncül, mebde, umde, prensip* gibi kelimeleri karşılması gerekir.²⁴

Yukarıda aktardığımız uluslararası anlaşmalardan olan *mütarekelerin*, klasik İslam hukuk eserlerinde tanımlanan temel ilkesi maslahattır.²⁵ Hanefiler ile diğer mezheplerin arasındaki tek fark, maslahat düşüncesinin zarûrete binaen olup olmamasıdır.

Uluslararası anlaşmaların oluşabilmesi için irade uyuşması ve tarafların egemen olması şarttır.²⁶ Ayrıca yine kavramsal çerçeve bölümde izah ettiğimiz üzere uluslararası anlaşma kavramının oluşabilmesi için karşılıklı uzlaşma olması gerekmektedir.

ts. III, 293-295; Serahsî, *Şerhu Siyer-i Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, V, 8; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003 Beyrut, V, 441.

²³ (ولو بدا للإمام بعد المواعدة أن القتال خير فبعث إلى ملكهم ينبذ إليه فقد صار ذلك نقضا) Serahsî, *Şerhu...*, V, 8.

²⁴ Şükrü Halûk Akalın, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara 2011, s. 1177.

²⁵ ez-Zühayli, *Emân...*, XI, 79-81; Merginânî, *el-Hidaye...*, II, 424; Şâfiî, *El-Ümm*, Beytü'l-Efkâr, Ummân ts., s. 784; Karâfi, *ez-Zahîre fî Furu'ul-Mâlikiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, III, 277; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Dâru'l-Alemi'l-Kütüb, 3. Baskı, Riyad 1996, XIII, 153.

²⁶ Tayyar Arı, *Uluslararası...*, 21.

2.4.1. Maslahat

Maslahât kelime manası olarak; *doğru, düzgün ve kusursuz olma; iyilik, uygunluk, yararlılıklar* gibi manalar içeren *salâh* kelimesinden türetilmiştir. *Bir şeyin maksada uygun özellikte olması, fesadın zıddı, iyi, uygun, elverişli, yararlı, iyi olana ulaştırıcı*, manalarına da gelmektedir. Çoğulu *mesâlih* olup konu bakımından üç kısma ayrılmaktadır. Bunlar; *mesâlih'i mûtebera, mesâlih'i mülğah* ve *mesâlih'i mürsele*'dir.²⁷

Maslahat, temel olarak menfaat (yarar) demektir. Aynı zamanda *mefsedet*'in (zararlı şeyler) ortadan kaldırılmasıdır.²⁸ Kısaca *Şâri*'nin koymuş olduğu ölçütler gözetilmek kaydı ile *mesâlihi* uygulamak ve *mefâsidi* ortadan kaldırmak, İslam hukukunun gözettiği en önemli kurallardandır.²⁹

İşte tam da bu noktada, maslahat kavramı hemen her yerde işletilmiş ve bu doğrultuda hükümler ortaya koyulmuştur. Uluslararası anlaşmalarda da gözetilmek istenen maslahat ilkesi, anlaşmalardan hâsıl olacak yararlı şeyleri gözetmek veya anlaşmalardan geri durmak ile doğabilecek mefsedeti ortadan kaldırmaktır.³⁰

Genel olarak İslam hukukçuları, maslahat konusunu farklı metotlar ve isimler kullansalar da eserlerinde bu konuyu işlemişlerdir. Özellikle *mesâlihi mürsele* bahsi neredeyse tüm İslam hukukunun usul kitaplarında yer edinmiştir.³¹ Dolayısıyla maslahatı gözetmenin meşruluğunda ittifak vardır.

2.4.1.1. Mesâlihi Mûtebera

Muteber olan mesâlih (dikkate alınacak olan yararlı şeyler) manasında olan bu maslahatlar üzerine kurulacak hükümlerin (akitlerin, anlaşmaların, sözleşmelerin, paktların, işbirliğin) geçerli olduğu konusunda ittifak edilmiştir. Aslında bu tür

²⁷ İbrahim Kâfi Dönmez, "Maslahat", *DİA*, XXVIII, 79-94, İstanbul 2003.

²⁸ Gazzâlî, *el-Müstesfâ min İlmi'l-Usûl*, el-Külliyetü's-Şerîa, Medîne ts., III, 490; Abdülkerîm Zeydân, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*, Müessesetü'r-Risâleti Nâşirûn, Beyrut 2014, s. 223.

²⁹ Mustafa Ahmet ez-Zerka, *İslam Hukuku*, Gündönümü yayımları, İstanbul 2006, I, 96-97.

³⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr...*, V, 441.

³¹ Hayrettin Karaman, *Fıkıh Usûlü*, 10.baskı, Ensar Yayınları, İstanbul 2010, s. 138.

maslahatlar, Şâri'nin yapılmasını istediği ve terk edildiği zaman karşılığında ceza-i müeyyide uyguladığı mesâlihtir.³²

Bu tür maslahatlar, Şâri'nin bazı şeylerin korunması için koymuş olduğu hükümlere benzer hükümlerin de geçerli olduğu maslahatlardır. Dini değerler, vücut dokunulmazlığı, akıl sağlığı, mal güvenliği gibi temel hakların, korunması üzerine getirilmiş hükümlere ki bunlar; Dini değerlerin korunması için cihad, vücut dokunulmazlığının korunması için kısas cezası, akıl sağlığının korunması için içkinin yasaklanması ve cezai müeyyide ile bu yasağın korunması gibi maslahatlardır. İşte tüm bu maslahatlara benzer maslahatları Şâri, muteber saymaktadır.³³

Silah bırakma üzerine kurulan mütareke anlaşmalarının, maslahat hükmüne atıf edilmesi de bu hususa dayandırılmaktadır. Özellikle devlet gücü olarak zayıf olunması halinde bu türden anlaşmaların yapılmaması, genel olarak Müslümanların can ve mal bakımından tehlikeye düşmesine sebep olacaktır.

2.4.1.2. Mesâlihi Mülgâh

Geçersiz sayılmış maslahatlar demek olan *mesâlih'i mülgâh*, daha üstün bir menfaatin yok olmasına sebep olacak maslahatlardır. Savaş veya barış durumunda düşmana teslim olmak, mandacılığı kabul etmek veya esir olmayı kabullenmek ilga edilmiş bir maslahattır. Çünkü burada Şâri'nin üstün saymış olduğu din ve vatan savunmasından vaz geçmek vardır. Dolayısıyla daha üstün olan şهادeti terk etmek, her ne kadar yaşamı devam ettirme maslahatı var ise de mülgâdır.³⁴

Konumuz ile alakalı olarak uluslararası yapılan anlaşmaların, maslahat gereği daha üstün bir konum veya menfaat sağlanması halinde, yapılan bu anlaşmaların usulünce bozulmasının kaynağı bu ilkelere dayanmaktadır. Günümüz anlamda da güçlü devletler, genel olarak menfaatleri doğrultusunda hareket etmektedir. Fakat İslam hukuku, bu menfaat arayışını beşeri sistemlere göre değil İlâhi nizâma göre ayarlamaktadır. Beşeri sistem ile İlâhi nizâm arasındaki fark budur.

³² Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, TDV, Ankara 2005, s. 168.

³³ Gazzâli, *el-Veciz...*, III, 492; Zeydân, *el-Veciz...*, s. 223.

³⁴ Şa'bân, *İslam Hukuk...*, s. 169.

2.4.1.3. Mesâlihî Mürsele

Kavram olarak *mesâlih'i mürsele*, Şâri'nin hakkında hüküm bildirmediği yararlardır. Bu menfaatler hakkında kamuoyunun yarar olarak gördüğü fakat Şâri tarafından gözetilen maslahatlara olumlu veya olumsuz kıyaslama noktasında delil bulunamayan şeylerdir. Genel olarak *kamu yararı* olarak da adlandırılmaktadır.³⁵

Mesâlihî Mürsele olarak uygulanacak hükümlerin, maslahat gereği yapılması gerekir düşüncesi, kesin ve aklın kabul ettiği şeyler olmalıdır. Tam olarak derinlemesine araştırma yapılmadan, bu konuda verilecek her hüküm maslahat kavramına girmemektedir. Aynı şekilde bu maslahatlar, Şâri'nin koymuş olduğu benzer maslahatlara birebir uyumlu değilse de bu doğrultuda çağrışım yapmalıdır. Aksi durumda *hevâ* ve *nefsanî* duygulara göre maslahat olduğu düşünülen şeyler, *meşedet* olarak ortaya çıkmış olabilir.³⁶

Şâri'nin bildirmiş olduğu maslahatlara örnek olarak gösterilen, dini değerleri korumak adına cihadın farz oluşu şayet uluslararası diplomatik yollar ile de bu maslahat hâsıl olacaksa bunlar da bir çeşit maslahat olarak görülebilmektedir. Bu tür anlaşmalar (muvâdea) maslahata binaen yapılmışsa söz konusu fiili cihadın, manevi cihada dönüşebileceğini dillendirenler de vardır.³⁷ Yine aynı şekilde maslahat gereği, şerlerinin def edilmesi farz olan *meşedet* hükmündeki müşrik topluluğunun, İslam'a karşı olan kindarlıklarını bertaraf etmek adına maddi bedel ödemeyi içeren anlaşmalara dâhi izin verilebilmektedir.³⁸

2.4.2. Temel Hak ve Özgürlüklerin Teminatı

İslam, insan varlığını en mâkul varlık olarak tanımlamıştır.³⁹ Ayetteki mâkul yaratılış ile fiziki güzelliğin kastedilmediği aşikârdır. Çünkü fiziki güzellik görecelidir. Buradaki mâkul yaratılış, ahlaki etik ilkeleri ortaya çıkartmaktaki güzelliştir. Nitekim

³⁵ Abdülkerim Zeydân, *İslam Hukukuna Giriş*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2012, s. 271.

³⁶ Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi Fıkıh Usûl*, (Çev. Abdulkadir Şener), Fecr Yayınları, Ankara 2013, s. 239.

³⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr...*, V, 440.

³⁸ Serahsî, *Mebûsât*, (Editör: Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yayınları, İstanbul 2008, X, 161.

³⁹ Tin Sûresi, 95/4.

bazen bu durum tam tersine dönebilmekte ve çirkin hareketleri üreten bir varlıkta olabilmektedir.⁴⁰ Durum böyle olunca İslam, en mâkul varlığın bir takım hak ve özgürlüklerini koruma altına almayı da unutmamıştır.

Temel hak ve özgürlüklerin teminatı hakkında ki ilk çalışmalar, her ne kadar batı kaynaklı olarak görülse de aslında dünyanın ilk yaratıldığı günden bugüne kadar devam eden ortak bir mücadelenin mahsulüdür.⁴¹ İnsan varlığı, kendi iç dünyası bakımından koruma içgüdüğü ile yaratılmıştır. Diğer insanlarla arasını düzenleyen yazılı veya sözlü bir hukuk sistemi hep var olagelmiştir. Kimi zaman örf kimi zaman adetler ve kimi zamanda dini olgular bu hukuk sistemini yönlendirmiştir.⁴²

Magna Carta Libertatum (Büyük Hürriyet Fermanı) ile 1215 yılı İngiltere’de başlayan ve Kral John ile feodaller arasında imza altına alınan, bugünün insan hakları belgesi kadar ayrıntılı olmasa da dünya tarihinde bir takım dengelerin değişeceği ilk adımlar atılmış oldu. *Magna Carta*, biri giriş olmak üzere altmış beş maddeden oluşmaktadır. Bununla beraber ilk yayınlandığı süreçten sonra ki iki yüz yıl boyunca otuz yedi defa yenilenme ihtiyacı duyulmuştur.⁴³

Batıdaki ilk insan hakları girişimlerinin olduğu dönemlerde, Anadolu topraklarında adaletle hüküm süren Sultan Alaeddin Keykubat hükümdarlığındaki Selçuklu, tüm farklı dini etnik kökenli vatandaşları ile bir arada yaşama hukukunu son derece adil bir şekilde yaşamaktaydı. Sultanın zaferlerden dönüşünü, Müslümanlar kendi şeyhleri, Hristiyanlar ise kendi papazları ile birlikte karşılayıp eğlencelerini bile beraber yapıyordu. Hiçbir dini etnik grup diğerinden ne geride kalıyor nede bir diğeri üzerinde üstünlük kuruluyordu.⁴⁴

Bununla beraber Batı da temel hak ve özgürlükler adına çalışmalar devam ederken, İslam devletleri *şahsi hakları* korumak için herkesin uyması gereken *Kur’ânî*

⁴⁰ Tin Sûresi, 95/5.

⁴¹ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti* (Çev. Ayşe Özbay Erozan), Nobel Yayınları, Ankara 2014, s. 468.

⁴² Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler...*, 467.

⁴³ Tevhit Ayengin, *İslam ve İnsan Hakları*, Ravza Yayınları, İstanbul 2007, s. 36-37.

⁴⁴ Mehmet Şeker, *Anadolu’da Bir Arada Yaşama Tecrübesi*, DİB Yayınları, 4.Baskı, Ankara 2012, s. 67.

hükümleri icra ediyordu. Bu hükümleri kısaca saymak istersek; *kişisel casusluğun* ve *psikolojik manipülasyonun* önlenmesi için *gıybet*, *su-î zân* ve *koğuculuk* gibi toplum nazarında gayri etik olan şeylerin yasaklanması, ayrıca mahremiyetin korunması için ayıp ve kusurların örtülmesi gibi basit gibi görülen fakat çok etkili kurallar sayılabilir.⁴⁵ Bu gibi kurallar ile çevrelenmiş toplum, kendisi için istemediği hiçbir şeyi kardeşine de uygun görmemeyi çok küçük yaşlarda öğrenmekteydi.

Bunlara ek olarak din ve vicdan hürriyetini sağlamak için İslam, belli başlı kurallar getirmiştir. Kişilerin dini inançları ile değil de sosyolojik olarak bir arada yaşama adına, adil hukuk sisteminin icra edilmesine dayalı bir sistem geliştirmiştir.⁴⁶ Cizye hukuku ile insanların dini inancına müdahale etmezken, bu toplumlardan sadece adil ilahi hukuk sistemine uyması istenmektedir.⁴⁷

Aynı zamanda hukukun üstünlüğü ilkesi, son noktasına kadar işletilmiştir. Zira İslam hukuku; ilahi bir kitaba ve ilahi bir peygamberin uygulamalarına dayanmaktadır. Dolayısıyla Müslümanlığı benimsenmiş olan; yönetici, bürokrat, vatandaş, meslek erbapları, tüccar, saygın kişiler, sıradan kişiler kısaca ne kadar kişi veya kurum varsa hepsini bağlayıcı ve uyması zorunlu olan bir hukuk sistemidir. Aksi takdirde sistem hem dünyevi hem de uhrevi ceza-i yaptırımlar ile karşı karşıya bırakılmaktadır. Bu durumda ilahi adil hukuk sistemi, beşeri hukuk sistemlerine nazaran müeyyidesi daha etkili olmaktadır.⁴⁸

Günümüzde uluslararası anlaşmalar ile düzenlenmiş olan belki de en önemli anlaşma, *Evrensel İnsan Hakları Beyannamesidir*. Bu beyanname 10 Aralık 1948 yılında BM Genel Kurulunca ilan edilmiş ve otuz maddeden oluşmaktadır.⁴⁹ İnsan

⁴⁵ Hucurât Sûresi, 49/11-12.

⁴⁶ Ahmet Özel, *Dârulislam...*, s. 33-34.

⁴⁷ Servet Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, DİB yayınları, 2.Baskı, Ankara 1992, s. 26-36.

⁴⁸ Mustafa Ahmet ez-Zerka *İslam Hukuku* (çev. Servet Armağan), Gündönümü Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2006, I, 70.

⁴⁹ *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 10 Aralık 1948

Metnin tamamı için; (<http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf>)
Erişim Tarihi: 08.12.2016

hakları beyannamesi genel olarak; şahsi, hukuki, sivil özgürlükler, siyasi, geçim, iktisadi, sosyal, eğitim ve kültürel haklar olmak üzere dokuz başlıkta toplanmaktadır.⁵⁰

BM insan haklar beyannamesinin en belirgin özelliği, tüm dünya insanların eşitlik ilkesi altında yaşamasını sağlamaktır.⁵¹ Fakat diğer uluslararası anlaşmalarda da olduğu gibi bu hakların da teminatını sağlama adına bir mekanizma işletilememiştir. İnsan hakları beyannamesinin giriş kısmında yazan ve devletleri bu bildirmede ki hakların uygulanmasına çaba göstermeye davet eden BM, bundan başka bir fiiliyatı olamamıştır. Gerçek şu ki bu anlaşma, bağlayıcılığı olmayan sadece tavsiye mahiyetinde olup ilk yayımlandığında da sekiz devletin çekimser kaldığı fakat yine de oldukça popüler bir ütopya, halinde kaldığı anlaşmadır.⁵²

İnsan hakları beyannamesi oylamasında çekimser kalan ülkelerden bir tanesi Suudi Arabistan'dır. Çok açık bir şekilde bu beyannamenin, İslam kurallarına uymadığı iddia edilerek çekimser kalınmıştır. Bu süreçten sonra İslam devletleri kendi *Evrensel İnsan Hakları Beyannamesini* oluşturma yoluna girmiştir. Bu doğrultuda 1945 yılında kurulan *Arap Devletleri Birliği*, 1994 yılında *Arap İnsan Hakları Beyannamesi'ni* yayınlamıştır.⁵³

Türkiye de ise insan hakları konusunda yapılan çalışmalardan olup daha çok Osmanlı Tanzimat fermanından yola çıkılarak hazırlanmış *İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi*⁵⁴ adlı çalışmayla *Ahmet Akgündüz*'de konuya dâhil olmuştur. Eserde İslam'ın genel prensiplerine dayandırılan *Arap İnsan Hakları Beyannamesi* maddeler halinde sunulmaktadır. Bu anlaşma, giriş kısmındaki bildiriden sonra; hayat hakkı ile başlamakta, *seyahat ve ikamet hürriyeti hakkı* şeklinde yirmi üç maddede son

⁵⁰ Tevhit Ayengin, *İslam ve İnsan...*, s. 27-28.

⁵¹ *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 10 Aralık 1948, Madde:2

⁵² Rona Aybay, Açıklama İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, *TBB Yayınları*, Sayı: 113, 2006, s. 5-10.

⁵³ Tevhit Ayengin, *İslam ve İnsan...*, s. 41.

⁵⁴ Ahmet Akgündüz, *İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi*, OSAV Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 1997, s. 99.

bulmaktadır. Tabi ki bu maddeler *Kur'ân* ve *Sünnet* kaynağına dayandırılmaktadır.⁵⁵ Fakat bu anlaşmanın bağlayıcılığı konusuna değinilmemiştir.

Türkiye de insan hakları çalışmalarına çok değerli katkılarda bulunan bir diğer kişi de *Prof. Dr. Tevhit Ayengin'dir*. Elbette Türkiye'de yapılan çalışmalar bu kadar sınırlı değildir. Fakat konunun batı hırsına yenik düşmeden incelemek açısından, değerli *Hocam Tevhit Ayengin'in* katkıları büyüktür. Yazmış olduğu eserde konunun tüm boyutu ile ele alınmasına ek olarak, konu ile alakalı Çanakkale 18 Mart Üniversitesinde yapılmış olan Sempozyumda etkin bir şekilde rol alması, bu alanda faydalı gelişmelere yol açmıştır. Yapılan bu sempozyum kitap haline getirilip basılmıştır.⁵⁶

İnsan hakları beyannameleri ile kişinin, temel hak ve özgürlükleri teminat altına alınmaya çalışılmıştır. Klasik İslam hukuku eserleri, yukarıda da izah ettiğimiz üzere konuya maslahat açısından yaklaşmakta ve bu maslahatlardan, *Zarûriyyât-ı Hamse* (korunması gereken beş şey) başlığı altında incelemişlerdir. Bu konu aynı zamanda *Mekâsıd'dan* yani İslam hukukunun gayelerindedir. Korunması gereken bu beş şey; *Din, Nefis, Akıl, Nesil ve Mal'dir*. Bunların korunması İslam hukukunun ana gayelerindedir.⁵⁷

İslam hukuku, insan haklarını ayrıca müstakil olarak ele almamış bilakis konuyu hukukun içine veya merkezine hatta gayesine almıştır. Bu açıdan *Zarûriyyât-ı Hamse'nin* korunmasını ana hedef olarak belirlemiştir. Bunlara ek olarak, *Hâciyyât*: insanın içine düşebileceği sıkıntıları gidermek ve beşeri ilişkilerini korumak ilkesini ayrıca *Tahsîniyyât'ı* yani insanın karakterini en güzel hale getirilmesini sağlamak gibi temel kaideleri de *Mekâsıdı Şerîa* olarak tanımlanmıştır.⁵⁸

Böylece anlıyoruz ki İslam hukuku, temel hak ve özgürlükleri sadece korumakla değil aynı zamanda Tahsîniyyât ve Hâciyyât gibi ilkeler ile geliştirmeyi de hedeflemiştir.

⁵⁵ Ahmet Akgündüz, *İslam'da İnsan...*, s. 105-129.

⁵⁶ Sempozyum: *İnsan Hakları ve Din*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Çanakkale 2009.

⁵⁷ Şâtibi, *Mekâsıdü'l-Şerîa* (tahkik:Dr. Hammar Abidi), Dâru'l-Kuteybe, Beyrut 1996, III, 120; Gazzâli, *el-Veciz..*, III, 490; Zeydân, *el-Veciz...*, s. 223.

⁵⁸ Şa'bân, *İslam Hukuk...*, s. 415-416.

2.5. İslam Hukukunda Uluslararası Anlaşmaların Çeşitliliği

İslam hukuku açısından uluslararası anlaşmalar, çoğunlukla iki taraflı hazırlanmış ve bazen de yapılan bu anlaşmalar, farklı milletlerin veya toplulukların katılımıyla genişletilmiştir.⁵⁹ Yapılan anlaşmaların çoğunluğu; *eman*, *cizye* ve *mühâdene* anlaşmaları olduğundan, bu tür anlaşmalar genellikle savaş hukuku ile alakalıdır. *Mühâdene* anlaşmaları her ne kadar savaş hukuku ile alakalı da olsa karşılıklı irade uyuşmasına bağlı olduğundan, tanım olarak uluslararası anlaşmalara daha uygundur.

Mühâdene, *Muvâdea*, *Hüdne* gibi kavramlar, günümüzde de kullandığımız Mütareke teriminin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Mütareke ise Türkçemize, Arapçadan girmiş bir kelime olup *savaştan iki kuvvetin karşılıklı olarak savaşı durdurması*, *bırakışma* gibi anlamlara gelmektedir. *Ateşkes* kelimesi de mütareke anlamında kullanılmaktadır.⁶⁰

Allah Resulünün farklı grup ve topluluklar ile anlaşmalar yaptığı ayet ile sabittir.⁶¹ Bu yüzden *İslam'da antlaşma yoktur* şeklindeki hadisler, cahiliye zamanında yapılan ve insanlar arasında fitne-fesat çıkartmayı amaçlayan anlaşmalar kastedilmektedir. Bununla beraber cahiliye döneminde bile olsa insanların arasında adaleti tesis etmek amacı ile kurulan anlaşmalara, Allah Resulü her zaman katılmış ve özellikle *mutayyibîn*⁶² antlaşması hakkında; *İslam, cahiliye dönemindeki antlaşmalara destek olmaktan başka bir şey katmamıştır*, diyerek bunları taltif etmiştir.⁶³

Karşılıklı irade uyuşmasına bağlı olarak akdedilen Mütareke anlaşmalarının haricinde, bir takım Ahidnâmeler (sözleşmeler) de bulunmaktadır. Bu tür anlaşmalar

⁵⁹ Şemsettin Ulusal, *İslam Hukukunda...*, s. 47.

⁶⁰ Şükrü Halûk Akalın, *Türkçe Sözlük...*, s. 1736.

⁶¹ Tevbe Sûresi, 9/4.

⁶² *Hilfu'l-Fudûl Teşkilatı* tarafından Mekke'de görevlendirilmelerin yapıldığı ve birbirleri ile barış halinde yaşamaları üzerine yemin edenlerin antlaşmasıdır. Allah Resulü de bu teşkilatın içerisinde bizzat bulunmuş, henüz genç sayılacak yaşlarından itibaren bu türlü anlaşmalarda görev almıştır. Detaylı Bilgi için: Hüseyin Algül, "Hilfu'l-Mutayyebîn", *DİA*, XVIII, 32-33, İstanbul 1998.

⁶³ Münir Muhammed Gadban, *İslâm'da Siyasî Antlaşma*, İlke Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 13-14.

daha çok imtiyaz anlaşmaları olarak tanımlanmakta veya devlet görevlilerine verilen yetki belgesi olarak görülmektedir.⁶⁴

2.5.1. Sözleşmeler

Hamîdullah'ın bir çeşit anayasa⁶⁵ olarak da tanımladığı Medine Sözleşmesi, Allah Resulü ile Medine Yahudileri ve diğer topluluklarında dâhil olduğu bir çeşit ittifak anlaşmasıdır.⁶⁶ İslam hukuk eserlerinin, bu sözleşmeye pek fazla değinmediğini de yapmış olduğumuz araştırmalarda görmüş olduk. Kısmî olarak bahsedenler vardır. Örnek vermek gerekirse, Şâfiî'ye ait olan el-Ümm adlı eserin, kitâbu'l-cihâd ve'l-cizye bölümünde; Allah Resulü Medîne'ye ilk geldiğinde, Yahudilerle Muvâdea (anlaşma) yapmıştır, demekle yetinmiştir. Ayrıca bu anlaşma karşılığında onlardan bir şey almamıştır demesi de dikkat çekicidir. Zira Allah Resulü Medine'ye hicret ettiğinde savaş hükümleri henüz bildirilmemiştir.⁶⁷

Şeybânî, bu sözleşmeden biraz daha fazla bahsetmektedir. Onun aktardığına göre; Allah Resulü, Medine'ye hicret ettikten sonra Medine Yahudilerinin tamamı ile bir anlaşma imzalayarak, içeriğini kitabe şeklinde yazdırmıştır. Sonradan da bu anlaşmaya ilhak olanlar olmuştur.

Bedir savaşından döndükten sonra Yahudilerin bir takım taşkınlıklar yaptığını haber alan Allah Resulü, onlar ile yapılan bu ahîde son vermiştir. Ayrıca onların bu saatten sonra artık hak olan İslam dinine girmeleri gerektiği, yoksa onların başlarına da müşriklerin Bedir de başlarına gelen şeyin, geleceğini bildirmiştir.⁶⁸

⁶⁴ Mustafa Fayda "Ahidnâme", *DİA*, I, 535-536, İstanbul 1988.

⁶⁵ Muhammed Hamidullah, "*İlk İslam Devleti*", (çev. Sırrı Süreyya Sırma), Beyan Yayınları, İstanbul 2013, s. 64; Muhammed Hamidullah, "*İslam Anayasa Hukuku*" (editör: Vecdi Akyüz), Beyan Yayınları, İstanbul 2012, s. 85, 86, 90.

⁶⁶ Tevhit Ayengin, *İslam ve İnsan...*, s. 69.

⁶⁷ Şâfiî, *El-Ümm*, Beytü'l-Efkâr, Umman ts., s.784.

⁶⁸ Serahsî, *Şerhu...*, V, 3-4.

Allah Resulünün bu sert uyarısı günümüz tabiri ile bir çeşit *ültime*tom⁶⁹ benzemektedir. *Tevbe* suresinin ilk ayetleri Mekkeli müşriklere verilen bir *ültime*tom olurken, Allah Resulünün bu *ültime*tomu ise Yahudilere yöneliktir.

Medîne Sözleşmesi, aslında çok uluslu bir toplumun bir arada yaşama adına gösterilen üstün çabanın sonucudur. Böylelikle kurulmakta olan İslam Devletinin aynı hedef doğrultusunda birliği sağlanmıştır. Zaten sözleşmenin ikinci maddesi de bunu birlikteliği yazıya dökmüştür.⁷⁰

Medine sözleşmesinin bağlayıcılığı, bizzat Allah Resulü tarafından tatbik edilmiştir. Zira Benû Kurayzalılar bu anlaşmaya ihanet ettiklerinden, İslam Devletinin yaptırım gücü ile cezai karşılığı verilmiştir.⁷¹ Bu açıdan baktığımızda da uluslararası anlaşmaların, bizzat Allah Resulü tarafından bağlayıcı kabul edildiği anlaşılmaktadır.

İslam hukuk eserlerinde; *Muvâde*a, *Muhâdene* ve *Hüdne* şeklindeki mütareke anlaşmalarının da olduğunu söylemiştik. Fakat bu anlaşmaları tezimizin ilerleyen kısımlarında, mezheplerin görüşlerine göre detaylı bir şekilde işleyeceğimizden dolayı bu kısımda bahsetmedik.

Kısaca konuyu toparlarsak, İslam hukuk eserlerinde uluslararası anlaşmaların çeşitliliği; *sözleşmeler*, *Mütarekeler*, *eman anlaşmaları* ve *cizye anlaşmaları* olmak üzere dört kısımda sınıflandırabiliriz. Fakat birazdan da bahsedeceğimiz üzere, eman ve cizye anlaşmaları hakkında iç hukuk ile alakalı olduğunu dillendirenler de vardır⁷². Bu yönü ile eman ve cizye anlaşmaları uluslararası anlaşmalara dâhil olamamaktadır. Uluslararası anlaşmalara dâhil olmaması bu tür anlaşmaların önemine zeval getirmez. Zira bu tür anlaşmalar, savaş hukuku içerisinde yer alan ve kendi bünyelerinde çok önemli hukuksal boyutları olan anlaşmalardır.

⁶⁹ Bir devletin başka bir devlete herhangi bir konuda verdiği ve hiçbir tartışmaya ya da karşı çıkmaya yer bırakmaksızın, tanıdığı süre içinde isteklerinin yerine getirilmesini bildirdiği, içinde savaş tehdidi bulunan nota.

⁷⁰ Medîne Vesîkası Madde 2: İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet teşkil ederler. Hamîdullah, *İslam Anayasa...*, s. 99.

⁷¹ İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, Dâru'l-Alem el-Kütüb, 3. Baskı, Riyâd 1996, XIII, 154.

⁷² Şemsettin Ulusal, *İslam hukukunda...*, s. 60.

2.5.2. Cizye anlaşmaları

İslam devletinde koruma ve güvenlik masrafları karşılığında Müslüman olmayan erkeklerden alınan vergilerdir.⁷³ Kadınlardan, çocuklardan ve yaşlılardan alınmaması pozitif ayrımcılık olarak düşünülebilir. *Cizyelerin* rakamsal karşılığını veren eserlere göre ortalama bir dirhem alınmaktadır. Kur'ân'ı Kerîm, cizyenin alınması gereken kişileri belirlemiştir.⁷⁴ Ayeti Kerîme'deki cizye emri, ehli kitaptan olan müşriklerin hak olan İslam otoritesine girmemeleri halinde, savaş tehdidinde karşılık vermeleri gereken ücrettir. Şayet bu cizyeye de razı olmazlarsa kendilerine savaş ilan edilir.

Uluslararası anlaşmaların oluşabilmesi için irade uyuşması ve taraflardan her birisinin egemen olması şarttır. Bu açıdan baktığımızda cizye anlaşmaları, uluslararası anlaşmalardan sayılması pek mümkün görülmemektedir. Ayrıca yine kavramsal çerçeve bölümünde izah ettiğimiz üzere, anlaşma kavramının oluşabilmesi için karşılıklı uzlaşma olması gerekmektedir.

Cizye konusu ise daha çok savaş hukuku ile alakalıdır. Savaş gibi ağır bir yaptırım ile karşı tarafın, himaye edilmesi karşılığında alınan cizye, irade uyuşmasına veya uzlaşma mantığına uymamaktadır. Elbette alınan bu ücret amme yararına kullanılmaktadır. Fakat alınacak cizye miktarları dâhi tek taraflı belirlenmekte, karşı tarafa söz hakkı tanınmamaktadır.⁷⁵

Cizye, bir yönü ile de kurumsal vergi gibi işlemektedir. Bir kişiye cizye vergisini uygulayabilmek için bir takım şartlara hâiz ayrıca mükellef olması gerekmektedir. Bu şartlar kişinin zimmî olmasıyla beraber İslami değerlere hakâret etmemesidir. İslami değerlere hakâret eden veya hafife alıp tahkir edenlere cizye anlaşması uygulanmaz.⁷⁶

⁷³ Mehmet Erkal, "Cizye", *DİA*, VIII, 42, İstanbul 1993.

⁷⁴ Tevbe, 9/29.; Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.

⁷⁵ Abdullâh el-Abbâri, *Şerhu Bidâyeti'l-Müctehid ve Nihâyeti'l-Muktesid*, Dâru's-Selâm, ys. 1995, II, 995.

⁷⁶ El-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultaniye*, (çev. Ali Şafak) Bedir Yayınları, İstanbul 2015, s. 275; Mevsilî, *el-İhtiyâr metni el-Muhtar li'IFetvâ* (çev. Tevhit Ayengin), Ravza Yayınları, İstanbul 2016, s. 474.

Bu açıdan baktığımızda da cizye anlaşmaları uluslararası anlaşmalara örnek teşkil edememektedir. Çünkü cizye anlaşmaları bir takım şartlara hâiz mükelleflere yapılmaktadır. Hâlbuki uluslararası anlaşmalar, kişiler ile değil devletlerarası veya devlet hükmünde sayılabilen topluluklar ile yapılabilmektedir. Sonuç olarak cizye anlaşması, uygulamada uluslararası bir anlaşma olamayacak kadar bireysel ve iç hukukla alakalı bir tür vergidir. Cizyenin ilk alınışı ise uzlaşma üzeri değil daha ziyade savaş hukuku ile belirlenmiş kurallara göre talep edilmektedir.

2.5.3. Eman anlaşmaları

Uluslararası ticaret konusu ile alakalı olarak, İslam devletinde ticaret yapabilmek için yapılan anlaşmalardır. Ayrıca İslam beldesinde gezi amacı için de eman verilebilmektedir. Eman verme yetkisi tüm Müslümanlara, o an İslam devletinde ikamet etme şartı ile verilmiştir.⁷⁷

Ayrıca eman anlaşmaları, İslam devletinin himayesi altına girmek isteyen devletler ile de yapılır. Bu türden anlaşmalar ile harbîlerin mal ve can güvenliği sağlanmış olur.⁷⁸ Bu yönü ile bir çeşit ittifak anlaşması da sayılabilir. Zira her ne kadar İslam devletinin himayesine girmiş zayıf topluluklarda olsalar, sonuçta kendi iradeleri ile İslam devletinin koruması altına girebilmektedirler. Bu açıdan baktığımızda bu durum dolaylı ittifak da sayılabilir.

2.6. Mezhepler Nazarında Uluslararası Anlaşmalar

Cemel ve *Sıffin* gerçekliği bir şekilde Müslümanların siyasi olarak fikir ayrılıklarına düştükleri ilk değilse de en önemli olaylardandır. Asr-ı Saâdet olarak tanımlanan Allah Resulü himayesinde ki seneler sona ermiş, kimilerine göre İslamiyet'ten çok daha önce ki sorunların buzları çözülerek, Müslümanlar iç otoriteyi elde etmek için kendi aralarında iç savaşı dâhi göze almışlardı.⁷⁹

⁷⁷ Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda...*, s. 247-249.

⁷⁸ Şemsettin Ulusal, *İslâm Hukukunda...*, s. 43.

⁷⁹ Mehmet Çelik, İslam Tarihinde Dinin Politikaya Alet Edilmesinin İlk Örnekleri, *FÜSBD*. Cilt: 10 Sayı: 1, 2000, s.33.

Nihayetinde farklı fikirler etrafında toplanılmış ve bu farklılaşma sayesinde dış politikalar da yeniden şekillenmiştir. Tezimizin konusu ile direk alakalı olmamakla beraber ilk bölümde de zikrettiğimiz gibi Müslümanlar, farklılaşma sürecini veya ulus devlet olma sürecini mezheplerin doğması ile tecrübe ettiği, izlenimini vermektedir.

İlk farklılaşma süreci, *Hâricilik* olarak adlandırılan ve her türlü uluslararası işbirliğine karşı çıkan kişiler ile başlatılmıştır. Onlara göre kendilerinden başka hiçbir zümre ile dostluk kurulamaz veya işbirliğine gidilemez. Aşırıılık ile yoğrulan bir bedevi halk, dönemin devlet başkanı olan *Hz. Ali* ve Müslümanlara her zaman bir sorun olarak karşı çıkmış ve en radikal eylemlere imza atmışlardır. Bu radikal eylemler, başta işkenceler olmak üzere masum insanların komik sebepler ile şehit edilmesine kadar uzanmıştır.⁸⁰

Günümüzde her ne kadar en radikal *Hâriciyye* kolu olan *Ezârika* gurubunun müntesipleri yok ise de daha ılımlıları olan *İbâdiyye* fırkası halen *Tunus*, *Cezayir* gibi devletlerde olmakla beraber daha çok *Ummân*'da varlıklarını sürdürmektedir. Elbette iç hukuka katkıları da olmuştur.⁸¹ Devlet başkanının her hangi bir kabileye veya soya indirgemenen her hangi bir Müslümanın da olabilmesini savunmuşlardır.⁸² Fakat takındıkları radikal tutumlar sayesinde güzel maslahatları, ümmete yeterince etkili olmamıştır.

Bir diğer farklılaşma sürecinde etkili politikalar üreten mezhep, Şia olmuştur. Haricilerden hemen sonra Şia mezhebi de kendi kimliklerini ortaya çıkartmakta ve etkin bir biçimde bu kimliği günümüzde de dâhil olmak üzere savunmuşlardır.⁸³

Fakat tarihi seyrinde Şia kimliğine sahip olan devletler, farklı inanç ve görüş sahibi kimseler ile işbirliği yapmışlardır. Günümüzde resmi mezhebi Şia olan İran devleti de gerek Rusya ve gerekse Çin ulusları ile işbirliği yapmaktadır.⁸⁴

⁸⁰ Şehristâni, *el-Milel ve'l-Nihal*, Daru'l-Marife, 3.Baskı, Beyrut 1993, s. 131-137.

⁸¹ Ethem Ruhi Fığlalı, "Hâriciler", *DİA*, XVI, 169-175, İstanbul 1997.

⁸² Şehristâni, *el-Milel..*, s.134.

⁸³ Kadir Ertan Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika Konstrüktivist Bir Bakış", <http://gazi.dergipark.gov.tr/download/article-file/210256>, Erişim Tarihi:07.15.2016.

İran devletinin gerek kendi iç kargaşalarında göstermiş olduğu devrimci yapısı gerekse çevre ülkelerde bulunan Şia kimliğine sahip kişilere dolaylı veya dolaysız bir şekilde hâkim olması, uluslararası ilişkilerinde genellikle sıkıntı doğurmuştur. Özellikle Müslüman olan komşu Irak devletinin, 1975 *Şattülarap* Antlaşmasını ihlal edip 1980 yılında İran devletine saldırması da buna dayanmaktadır. Zira Irak devletinin neredeyse yarısı *Şia* mezhebinden olması Irak'ı korkutmaktaydı.⁸⁵

Bu savaş aynı zamanda, modern Müslüman kimliklerin arasında yeni çekişmelere neden olmuştur. Bugün itibari ile halen bu çekişme devam etmekte ve ne yazık ki *Şii-Sünni* mücadelesi, Halep örneğinde görüldüğü gibi çocuklara ve masumlara zarar vermektedir. Müşriklerle bile mütareke şartlarının tartışıldığı İslam hukukunda, maalesef bugün itibariyle konu ile ilgili gerekli altyapı ve müzakere ortamını sağlayacak ortamlar oluşturulamamaktadır.

Tüm bu sorunların tezimiz ile direk olarak alakası vardır. Zira mezheplerin uluslararası anlaşmalara karşı takındıkları tavrı, dolaylı deneyim metodu ile günümüz Müslüman dünyasından izleyerek ilk çatışma örneklerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Kendi aralarında dahi tam manası ile uzlaşma kültürünü sağlayamayan hiçbir topluluğun, yabancılar ile anlaşma kültürünü tam manası ile ortaya koyması düşünülemez. Cemel ve Sıffin savaşlarında Müslümanlar kendi arasında ki çözemedikleri sorunları, günümüzde maalesef torunları da çözememektedir. Günümüzde ki Sünnî-Şîî çatışması ne ise bin yıl önceki Şîî ve Sünnîlerin çatışması da aynıdır. Kendi aralarında anlaşmayı başaramamış bir sistemin uluslararası yabancılar ile anlaşmaya varması da düşünülemez!

2.6.1. Hanefiler

Bazı kaynaklar, uluslararası hukuk alanında yazılan ilk müstakil eserin Şeybâni'ye ait olan *Siyer*'i *Kebîr* olduğunu söyler.⁸⁶ Fakat *siyer* konusunun, genel anlamda savaş

⁸⁴ Bayram Sinkaya, Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Ekseni, *Ortadoğu Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 72, 2016, s. 22.

⁸⁵ İsmail Safa Üstün, "İran", *DİA*, XXII, 402, İstanbul 2000.

⁸⁶ Sayed Khatab ve Gary D. Bouma, *İslam ve Demokrasi*, (çev. Salim Korkmaz.), Sitare Yayınları, Ankara 2010, s. 251.

hukuku ile alakalı olduğu da aşikârdır. Neredeyse yazılan tüm İslam hukuku eserlerinde gerek siyer konusu gerekse cihad konusu, savaş ve savaşa bağlı koşulları işlemektedir.⁸⁷

Şeybânî, uluslararası mütareke anlaşmalarını *muvâdea* kavramı ile isimlendirmiştir. Kimi yerlerde de *Ahîd* tabirini kullanmaktadır. *Muvâdea*, müşrikler güçlü olduğu zaman, Müslümanlar için cevaz verilen bir tür süreli mütarekedir. Müslümanlar çok güçsüz olmaları durumunda, karşı tarafa bir bedel ödemek şartı ile bu anlaşma yapılacaksa bu bedeli ödemekte de bir beis görülmemektedir.⁸⁸

Şeybânî, bu tür mütareke anlaşmalarını bağlayıcı olarak görmez. Zira ona göre bu anlaşmalar onaylandıktan sonra bile devlet reisi anlaşmayı bozup, savaşmayı uygun görürse, anlaşmalar iptal edilebilir. Fakat bu yapılırken, karşı tarafa bildirilir ve onlara belli bir müddet verilir.⁸⁹

Yapılan bu mütarekelerin kayıt altına alınması gerektir. Zira *Hudeybiye* antlaşması da iki nüsha halinde yazılmıştır. Mütarekenin ne zaman başlayacağı hangi yılda sonlanacağı, bedel karşılığında yapılmışsa bedellerin tam tarifi ve miktarların belirlenmesi şart koşulmuştur. Bu şartlarda yapılan anlaşmalara ahde vefâ gösterilmesi gerekmektedir.⁹⁰

Anlaşmaların bağlayıcı olmadığını söyleyen *Şeybânî*, daha sonraki detaylarda bu tür anlaşmalara ahde vefâ gösterilmesini istemektedir. Bunun nedeni, yapılan anlaşmaların bağlayıcılığı olmadığı halde, yine de ihanet etmemek anlamındadır. Yani anlaşmalara ahde vefâ göstermek gerekir, fakat yine de bağlayıcı değildir. Zira anlaşmayı fesih etme yetkisini kullanacak olan devlet reisi, karşı tarafa anlaşmanın bozulduğunu bildirmek ve onlara müddet vermek durumundadır. Dolayısıyla anlaşmanın bozulduğunu karşı tarafa bildirmek ve onlara belirli bir müddet tanımak, ahde vefâ olarak görülmektedir.

⁸⁷ Ahmet Yaman, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan yayınları, İstanbul 1998, s. 16.

⁸⁸ Serahsî, *Şerhu...*, V, 3-5.

⁸⁹ Serahsî, *Şerhu...*, V, 8; Şemsettin Ulusal, *İslam Hukukunda...*, s. 183.

⁹⁰ Serahsî, *Şerhu...*, V, 27-30.

Ebû Yusuf, her ne kadar kendisi katılmasa da *Ebû Hanîfe*'den aktardığı fetvalar çerçevesinde, uluslararası ticaret alanında kullanılabilecek geniş fetvaları nakletmiştir. Yabancılar ile yani *Dâru'l-Harbî*'ler ile yapılan ticaretlerde, sadece karşılıklı rıza gözetilmektedir. Durum böyle olunca faizli muameleler ve diğer fasit akitler, uluslararası anlaşmalarda ki geçerliliği sağlanmış olmaktadır. Zira *Dâru'l-Harb*'de İslam hukuku geçerli değildir.⁹¹

Cihad, hak olan dine davettir. Genel anlamda cihad, farzı kifâye olarak görülür. Cihadın maksatlarından birisi de kâfirlerin şerrini def etmek ve hak olan İslam dinini insanlara ulaştırmak için çıkılan yol olarak görülür.⁹² Kâfirlerin şerrini def etmekten kasıt, dünya üzerinde İslam'a karşı şerli düşüncelere sahip kişilerin şerrinden emin olmaktır. Durum böyle olunca aslında cihad, şekil itibari ile yayılcı bir genişleme değil, haklı olan bir mücadeleyi sürdürme veya haklı bir savunma ihtiyacını karşılama aracıdır.

Hanefilerden bazıları genel anlamda savaşın ifsat olduğunu söylemektedir.⁹³ Küffâr olarak tanımlanan düşman, İslam'a karşı şerli düşünceleri gerçekleştirmekte ve adil sistem olan İslam'ı yok etmek için ellerinden gelen her şeyi yapmaktadırlar. Bundan dolayı onların şerrini def etmek, şevketini kırmak veya gelecekte yapmayı düşündükleri şerli ittifakları yok etmek için cihad yapılmalıdır. Gerçek şu ki ehli şirk, Müslümanlarla savaş halindedir. Bu nedenle onlara karşı teyakkuz halinde olmak gerekmektedir.⁹⁴

Yapılan mütareke anlaşmaları, maslahata binaen yapılmaktadır. Dolayısıyla süre konusunda belli bir müddet tayin edilmemiştir. Devlet reisinin maslahata binaen ne kadar müddete ihtiyacı varsa bu süre zarfında anlaşmayı devam ettirebilir. Ayrıca Hanefilere göre bu tür anlaşmalarda, karşı tarafın hıyaneti olmadığı müddetçe anlaşmanın devam ettirilmesi önerilir. Şayet karşı taraf anlaşmaya ihanet ederse, karşı

⁹¹ Ebû Yûsuf, *el-Red âlê's-Siyeri'l-Evzâî*, el-Meârifü'n-Nûmaniye, Mısır ts., s. 96.

⁹² Alâeddîn es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukâha...*, III, 293-295.

⁹³ Merginânî, *El-Hidâye*, II, 424.

⁹⁴ Ebu'l-Berekât en-Nesefî, *El-Bahru'r-Reâik Şerhu'l-Kenzu'd-Dekâik*, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut 1997, V, 119.

tarafa bildirilmeksizin cihad ilan edilebilir. Ayrıca mütareke anlaşmasıyla eş zamanlı olarak, silah satışlarının da durdurulması gerekir. Hatta silah yapımında kullanılan demir gibi ham maddelerin de ticareti durdurulur.⁹⁵

Osmanlı Devletinin, Venedikliler ile birçok anlaşması bulunmaktadır. Haddi zatında yapılan bu anlaşmalar Hanefî mezhebine göre şekillendirilmiştir. Venedik örneğini seçmemizin bir diğer nedeni ise anlaşmaların, maslahat prensibini yansıtmasıdır. Osmanlı Devletinin kara harp gücünün daha donanımlı olması ve Venediklilerin ise deniz harp gücü bakımından daha üstün olması, bu iki devleti anlaşmalarda doğal ittifak yapmıştır.⁹⁶

Yapılan anlaşmalarda Venediklilere, Osmanlı Devletinde daha fazla ticaret yapılmasına izin verilirken, denizlerde de Müslümanların güvenli bir şekilde yolculuk etmesi için Venedikler tarafından, saldırmazlık güvencesi verilmiştir. Osmanlı Devletinin deniz güçlerinde zayıf olması bu konuda Venediklerle süresiz anlaşmalar yapmaya sevk etmiştir. Bazı tarihlerde deniz hâkimiyeti ele geçirildiğinde bu anlaşmalar askıya alınmıştır. Fakat ihtiyaç halinde anlaşmalar yenilenmeye devam etmiştir. Osmanlı Devletinde yapılan bu tür anlaşmalara *ahidnâme* denilmekteydi ve devlet başkanı olan Sultanın değişmesine kadar geçerli sayılmaktadır.⁹⁷

Hidâye kitabının yazarı *İmam Merginânî*, mütareke anlaşmalarına en ılımlı bakan İslam hukukçularındandır. Mütareke anlaşmaları ile hedeflenen sonuçlar elde edildiği takdirde bu tür anlaşmaları manevi cihad olarak tanımlar. *İbn Hümmâm* da eserin şerhi olan *Fethu'l-Kadir* adlı eserinde bu görüşü desteklemiştir.⁹⁸

Hanefilerin Muvâdea anlaşmalarına bakış açısını maddeler haline indirgersek;

1. Muvâdea, maslahat icabı yapılırsa hayırlıdır.⁹⁹

⁹⁵ Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye fi Şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1990, VI, 514-522.

⁹⁶ Nevin Özkan, "Venedik Senatosu Sekreteri Pietro Busenello'nun İstanbul Gözlemleri (1742 - 1746)", *Osmanlı Araştırmaları*, Enderun Kitabevi, XX, 2000, 270-273.

⁹⁷ Meryem Kaçan Erdoğan, "1701 Tarihli Osmanlı- Venedik Ahidnamesi", *OGÜSB*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2003, s. 64-76.

⁹⁸ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadir...*, V, 441.

⁹⁹ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadir...*, V, 442.

2. Muvâdea'da süre miktarı, Devlet Reisinin içtihadına bırakılmıştır.¹⁰⁰

3. Muvâdea, bağlayıcı olmadığı halde ahde vefâ gösterilmesi gerekir. Şayet maslahat icabı anlaşmaların feshedilmesi gerekiyorsa, düşmana fesih kararı bildirilerek bozulabilir ve belli bir müddet savaş haline geçilmez.¹⁰¹

4. Muvâdea, iki nüsha halinde yazılmalı ve tüm teferruat anlaşma metnine işlenmelidir. Ayrıca ücret almak suretiyle veya ücret ödemek suretiyle de bu tür anlaşmalara katılmak mümkündür.¹⁰²

2.6.2. Şâfiiler

Şâfiî, yazmış olduğu *el-Ümm* adlı eserinde, Allah Resulü' nün Medîne'ye hicret ettikten sonra Yahudiler ile yapmış olduğu bir muvâdeanın¹⁰³ bahseder. Bu muvâdeanın *Medîne Vesîkası* olarak bilinen ve Hamidullah'ın Medîne anayasası olarak tanımladığı sözleşmede olabilir. Şeybânî ise bu durumu; *Allah Resulü Yahudiler ile arasında bir muvâdea yaptı ve kendisi ile onların arasında bir kitabe yazdırdı*, şeklinde yer vermektedir.¹⁰⁴ Şâfiî İslam hukukçuları genel olarak mütareke anlaşmalarına *Muhâdene* tabirini kullanırlar.

Şâfiî, müşriklerden bedel alarak *muhâdene* yapılmasına pek sıcak bakmaz. Zira İslam şahadeti sunmuştur ve bu mertebenin karşılığında da zarurete binaen yapılan *muhâdeneden* bedel almak bu şerefi aşağı çekmektir.¹⁰⁵

Şâfiîlere göre mutlak hüdne yapılması da caiz değildir. Ucu açık bırakılmış, süre olarak sınırsız ve ebedi anlaşmalar geçersizdir.¹⁰⁶

Şâfiîlere göre *muhâdeneyi* sebepsiz bir şekilde (aykırı görüşler olmakla beraber)¹⁰⁷ bozmak caiz değildir. Süresinin bitimine kadar karşı taraftan her hangi bir

¹⁰⁰ Bedrettin Ayni, *el-Binaye...*, VI, 516.

¹⁰¹ El-Mevsili, *El-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtâr*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut ts., IV, 364.

¹⁰² Serahsî, *Şerhu...*, V, 65.

¹⁰³ Şâfiî, *el-Ümm...*, s.784.

¹⁰⁴ Serahsî, *Şerhu...*, V, 3.

¹⁰⁵ Şâfiî, *el-Ümm...*, s. 784.

¹⁰⁶ Şâfiî, *el-Ümm...*, s. 785. ; Gazzâlî, *el-Vecîz...*, II, 203.

iharet olmadığı müddetçe yapılan anlaşma geçerlidir.¹⁰⁸ Hâlbuki Hanefiler bu konuda yukarıda da izah ettiğimiz üzere farklı düşünmektedirler. *Şâfiiler*, ahde vefa ilkesini böylelikle daha ön planda tutmaktadırlar. Fakat küresel dünya koşullarında uluslararası anlaşmalarda, devlet çıkarı her zaman önceliklidir. Şayet devletin çıkarlarına ters bir anlaşma yapılmışsa elbette ki bu anlaşmanın karşı tarafa bildirilerek bozulması günümüzde de olağan durumlardandır.¹⁰⁹

Şâfiî İslam hukukçularından olan *Nevevî* yazmış olduğu *Minhâcu't-Tâlibîn* adlı eserinde; *Devlet Reisi, dilediği zaman anlaşmayı geçerli kılar dilediği zaman bozar, hükmüne yer verir. Bu hükmün peşine, karşı taraf muhâdeneyi bozmadıkları takdirde muhâdeneye uymak farzdır hükmünü verir.*¹¹⁰ Devlet reisine biçtiği bu rolü, Hayber Yahudilerine karşı Allah Resulünün söylediği sözü delil olarak almıştır. Hâlbuki Şâfiî, *bu söz sadece Allah Resulüne aittir. Zira o vahiy ile bilgi alıyordu, ondan başka diğer imamlar bu cümleyi yani "Allah sizin için ne ikrar etti ise bende size onu ikrar ediyorum"* kullanamaz demiştir.¹¹¹

Genel olarak Şâfiî İslam hukukçularına göre *muhâdene* anlaşmaları hakkında;

1. Devlet reisi veya naibi yapar,
2. Süresi 10 yılı geçemez ve mutlak muhâdene yapmak caiz değildir.
3. Fasit şartlar muhâdene anlaşmasını iptal eder.
4. Muhâdene anlaşmaları bağlayıcıdır.

Gibi hükümler vermektedirler.

¹⁰⁷ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâç*, Dâru'l-Meârif, Beyrut 1996, IV, 346.

¹⁰⁸ Gazzâlî, *el-Vecîz...*, s. 204.

¹⁰⁹ 1969 Tarihli *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*, Madde:67/2; *Bir andlaşmayı, andlaşmanın hükümlerine veya 65. maddenin 2 ci veya 3 cü paragrafına göre geçersiz ilan eden, sona erdiren, ondan çekilmeyi veya onun yürürlüğünü askıya almayı öngören herhangi bir işlem, diğer taraflara iletilen bir belge ile yapılır. Belge, Devlet Başkanı, Hükümet Başkanı veya Dışişleri Bakanı tarafından imzalanmazsa, bu Devletin belgeyi ileten temsilcisinden yetki belgesini göstermesi istenebilir.*

¹¹⁰ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibîn*, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2005, s. 530.

¹¹¹ Şâfiî, *el-Ümm...*, s. 785.

2.6.3. Malikiler

Malikiler, mütareke anlaşmalarını sistematik olarak ele almışlardır. Diğer mezheplere nazaran, konuya kazuistik olarak yaklaşmamakta bunun yerine maddesel olarak işlemektedirler. Mütareke kavramını muhâdene olarak tanımlarlar.

Maliki İslam hukukçularından *Karâfi*, *ez-Zahîrâ* adlı eserinde konuyu son derece açık ve anlaşılır işlemiştir.¹¹² Muhâdene hukukunu bir sayfada eksiksiz ve anlaşılır tarzda işlemiş ve hükümleri delilleri ile birlikte vermiştir. Gerçekten de İslam hukukçuları arasında *kavâid*¹¹³ kültürü ile yazmış olduğu eserlerden takdir toplayan *Karâfi*, bu konuda dikkatimizi çekmiş ve gerçekten de günümüz şartlarında yazılan bir hukuk eseri kıvamında okumamızı sağlamıştır.

Karâfi'nin *ez-Zahîrâ* eseri, *Mâlîkî* mezhebinin görüşlerini yansıtmayı ve aynı zamanda tek bir sayfada konuyu özetlemesinden dolayı, bire bir metin çevirisini sunmak istedik.

Muhâdenenin Şartları ve Hükümleri Hakkında Nazari Bakış

Nazari Hukuk Bakışı: Muhâdenenin Şartları Dört Tanedir.

1. şart: Gerçekten muhâdeneye ihtiyaç olması gerekir. Mazeri'ye göre hacet olmasa da bir maslahata binaen olsa yine de caiz olmaz.¹¹⁴ Çünkü ehli küfrün cizye verinceye kadar onlarla savaşmak (kital) farzdır. Şayet kital yapmaktan mutlak olarak aciz halde ise Müslümanlar veya gelecekte böyle bir kital için acizyet oluşacaksa, o zaman bu şartlar altında Müslümanların tamamına kullandırılmak üzere bir bedel alınarak veya bedel alınmaksızın muhâdene caiz olur. Bu durumda Enfal suresi 61. Ayeti kerîmesi olan “şayet barışa yanaşırlarsa sende barışa yanaş” ayeti Kerîmesi ile hükmolunur ve kital terkedilir. Zira Allah Resulü de Mekke ehli ile sulh yapmıştı.

2. şart: Devlet reisinden başkası muhâdeneyi koordine edemez, imza atamaz.

¹¹² Karâfi, *ez-Zahîre...*, III, 277.

¹¹³ Kavâidi Külliye: İslam fıkhnın fûru meselelerini kaide şeklinde sunan ve Kerhî (ö. 340/952), Debûsî (ö. 430/1039) gibi İslam hukukçularının başlattığı metottur. Karâfi'ye (ö. 684/1285) ait olan kavâid-i külliye eseri ise el-Furuk'tur. Mustafa Baktır, “Kaide”, *DİA*, XXIV, 205-210, İstanbul 2001.

¹¹⁴ Hanefilere aykırı olarak

3. şart: Muhâdene de; Müslümanları onların eline bırakmak ya da hiçbir korku hali olmaksızın, mallarımızı onlara teslim etmemiz gibi fasit şartlar yer alamaz.

4. şart: Devlet reisinin içtihadı ile hacet miktarınca belirlenmiş olan müddetten daha fazla bir süre ile muhâdene kayıt altına alınamaz. Ebu İmran bu konuda şöyle hükmetti: acziyet hali hariç muhâdenelerin süresi 4 aydan daha fazla olmaması güzel görülmüştür. Çünkü Allah Tevbe suresi 2. ayeti kerîmesinde “ Yeryüzünde 4 ay dolaşın” hükmü ile bu konuya açıklık getirmiştir. Şayet süre dolmadan evvel, karşı taraf hıyanetlik yaparsa o takdirde karşı tarafa muhâdenenin bozulduğu bildirilerek muhâdene feshedilir.

Nazarî Bakış: Muhâdenenin hükmü hakkındadır.

Cevahir adlı eserde hüküm şöyledir; sahih şartlar ile hazırlanmış muhâdenelere ahde vefa farzdır. Yani muhâdene bağlayıcıdır. Sahih olmayan şartlara örnek vermek gerekirse; sığınma talebinde bulunan Müslüman erkekler ve Müslüman kadınların iade edilmesi gibi şartlardır. Bunlar muhâdenede sahih olmayan şartlara girer ve bu konuda ahde vefâ uygulanmaz. Fakat Mazeri’ye göre sığınma talep eden erkek Müslümanlar, muhâdene şartlarında teslim edilme şartları varsa iade edilir. Kadın Müslümanlar her ne olursa olsun iade edilmez hükmü daha geçerli bir hükümdür. Zira Allah Mümtehine suresi 10. Ayeti Kerîmesinde, bu konuya açıklık getirmiştir. “sizlere hicret eden o kadın Müslümanları küffara geri göndermeyin”¹¹⁵

Karâfi’nin özetlediği bu hükümler Malikilerin konuya yaklaşımlarını da bizlere sunmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse;

1. Muhâdene, sadece zaruret halinde imzalanabilir.¹¹⁶
2. Muhâdeneleri ancak devlet reisi koordine eder ve imza altına alabilir.¹¹⁷
3. Muhâdene, sahih şartlar ile oluşturulmuşsa bağlayıcıdır.¹¹⁸

¹¹⁵ Karâfi, *ez-Zahîre...*, III, 277.

¹¹⁶ Kâdî Abdulvehhâb el-Bağdâdî, *et-Telkin fi Fıkhı’l-Maliki*, Mektebetü’l-Nazar, Riyad ts., I, 238.

¹¹⁷ İbnü’l-Abdi’l-Berr, *el-Kâfi fi Fıkhı’l-ehli Medîne*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2.Baskı, Beyrut 1996, s. 210.

¹¹⁸ Sâlih Abdi’s-Semiğ el-Ezherî, *Cevâhiri’l-İklili Şerhu Muhtasari’l-Halil*, el-Mektebetü’l-Sekafi, Beyrut ts., I, 270.

4. Muhâdene, sınırsız süre ile hazırlanamaz. Süre konusunu, devlet reisinin içtihadına bırakmışlardır. Fakat genel olarak 4 aydan fazla olmasına sıcak bakılmaz.¹¹⁹

2.6.4. Hanbelîler

Hanbelî'ler, uluslararası anlaşmalardan olan mütarekeyi, *hüdne* tabiri ile ifade ederler. Mezhep içinde farklı ıstılah kullanımları da mevcuttur. Kısaca mütareke kavramında ortak bir tabir bulunmamaktadır. Fakat kavramlar arasında mana bakımından farklılık olmasa da üzerine inşa edilen hükümler: bedelli veya bedelsiz, savaşı bir süreliğine terk etmek üzerine bina edilmiştir.¹²⁰

Hanbelî mezhebi İslam hukukçularından bazıları diğer mezheplerden farklı olarak konu başında *hüdne* anlaşmalarının süre bakımından bitmesi halinde açığa çıkacak şeyleri anlatmakla başlar. *Hüdne* anlaşmasının bitiminde derhal savaş haline geri dönülmesini isteyen Hanbelî İslam hukukçuları bulunmaktadır.¹²¹ *Hüdne* ile anlaşmaya varılmış olan kişilerin, anlaşmayı bozmaları veya varılan anlaşma süresinin bitmesi halinde, savaş haline geçilmesi esastır. Hanefiler ise belirli bir süre beklenmeli demektedirler. Yine Hanbelî mezhebine göre mütareke anlaşması biter bitmez karşı tarafın kanları ve mallarının helal olacağı görüşünü de dillendirmektedirler.¹²² Kısaca yeni bir anlaşma zemini aranmaz demektedirler.

Hanbelî İslam hukukçularından *İbn Kudâme*, *hüdne* anlaşmasının bitiminde savaş haline geçilmesini, Allah Resulünün *Benû Kurayza* topluluğuna yapmış olduğu uygulamayla kıyaslamaktadır.¹²³

Benû Kurayza kuşatması olarak da bilinen bu olay, *Medîne Sözleşmesine* katılmış olan Kurayzalı'ların sergilediği ihanetin bedelidir. *Hendek Savaşı sırasında Kurayzalılar*, Mekkeli müşriklerin yanında yer alarak İslam devletine, dolayısıyla *Allah*

¹¹⁹ Karâfî, *ez-Zahîre...*, III, 277.; el-Bağdâdî, *et-Telkîn...*, s. 238; İbnü'l-Berr, *el-Kâfî...*, s. 210; el-Ezherî, *Cevâhir...*, s. 270.

¹²⁰ Ahmet Özel, *Dârulislam...*, s.142.

¹²¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî...*, XIII, 153.

¹²² İbn Kudâme, *el-Muğnî...*, XIII, 154.

¹²³ İbn Kudâme, *el-Muğnî...*, XIII, 154.

Resulüne ihanet etmiş ve bu ihanetin sonucunda da cezalandırılmıştır. *Benû Kurayza* topluluğu, *Yahûdi* olduklarından dolayı onlara *Tevrat*¹²⁴ ile hükmolunmuştur. Bu hüküm, Müslüman olmadan önce Yahûdi dinine müntesip olan *Sâ'd bin Muâz* tarafından içtihat edilmiş ve sonuçta ceza olarak; *erkeklerin öldürülmesi, kadınların ve çocukların koruma altına alınması ve tüm mal varlıklarına el konulması* şeklinde uygulanmıştır.¹²⁵

İbn Kudâme, Medîne Sözleşmesini bir çeşit uluslararası anlaşma olarak görmektedir. Zira *Benû Kurayza*'nın başına gelen bu olay, *Medîne Sözleşmesine* ihanetin bedelidir. Bu durumda *Medîne Sözleşmesi* bir çeşit *mütareke* anlaşması mıdır? Yoksa *Medîne Site Devletinin* anayasası olup bu anayasaya ihanet ettiklerinden dolayı mı infaz edilmişlerdir, sorusu ortaya çıkmaktadır.

Bu soruyu bir kenara bırakırsak, *İbn Kudâme*'nin bu yaklaşımında bir sorun vardır. Zira *Benû Kurayza*'nın cezalandırılması, hüdne anlaşmasının bitmesinden dolayı değil, yapmış oldukları ihanetten dolayıdır. Her ne kadar anlaşmayı bozduklarından dolayı başlarına bunun geldiğini söylüyorsa da hemen peşine anlaşmanın süresi bitiminde de aynı hüküm uygulanır, demektedir. *İbn Kudâme*'nin bu olayı farklı yansıttığı da düşünülmektedir.

Hanbelî mezhebi İslam hukukçularına göre de mütareke anlaşmalarında bedel ödemek veya bedel almak caizdir.¹²⁶ Aynı zamanda Hanbelilere göre hüdne anlaşmaları son derece bağlayıcıdır. Hatta bu anlaşma süresince karşı tarafa verilen bireysel zararlar tazmin ettirilir.¹²⁷ Anlaşmaların süresi konusunda, Hanbelîler arasında ihtilaf vardır. *İbn Teymiyye* süre bakımından en geniş hüküm verendir. Ona göre maslahat icabı süresiz mütareke anlaşmaları, caiz akit (lâzım olmayan akit) olduğu müddetçe mümkündür. Caiz olmayan akit ise bağlayıcı olmayan akit manasında kullanılmaktadır. Bu manaya göre *İbn Teymiyye*, Müslümanlar bu anlaşmalara kendilerini bağlayıcı olarak

¹²⁴ Tevrat, Tesniye, 13-20.

¹²⁵ Mehmet Azimli, "Beni Kurayza Kuşatma ve Sonucu Hakkında Bazı Düşünceler", *DÜİFD*, X, 2, Diyarbakır 2008. s. 24-28.

¹²⁶ *İbn Kudâme*, *el-Muğnî*..., XIII, 156.

¹²⁷ *İbn Kudâme*, *el-Muğnî*..., XIII, 159.

katılmamışsa, bu durumda süresiz ve mutlak mütarekelerin, caiz olduğunu savunmaktadır.¹²⁸

2.7. Kur'ân'ı Kerîm'de Mütareke Ayetleri

Kur'ân'ı Kerîm, insanların yaratılış gayelerinden birisinin de farklı millet ve farklı meşreplerde yaratılan biz insanların, birbirimizi tanımamızı ve ülfet kurmamızı istemektedir.¹²⁹ Bu da ancak farklı milletlerin veya günümüz tabiri ile uluslararası ilişkilerin mümkün olmasına bağlıdır. İslam hukuku, uluslararası ilişkiler alanında düzenlemeler yapmıştır. Genel olarak ilişkiler belli şartlar altına desteklenmiştir.¹³⁰ Fakat bu bölümde uluslararası ilişkilerden ziyade Klasik İslam hukuku eserlerinin mütareke konu başlıklarında incelenen ayeti kerîmeleri değerlendireceğiz.

İslam hukukçuları, uluslararası anlaşmalardan olan *mütareke* anlaşmalarına genel olarak *Enfâl* suresinin şu ayeti kerimesini temel almışlardır;

*Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona barış ve Allah'a tevekkül et. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*¹³¹

Tabi *mütareke* anlaşmaları yani savaş halinin bir süreliğine terk edilmesi, yeryüzünde bozgunculuk ve fesat çıkartmaya devam eden kişiler ile de *cihad* edilmesini engellemez. Zira âyeti kerîme'de yüce Allah şöyle buyurmuştur;

*“Allah'a ve Resulüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır.”*¹³²

İslam'ın *cihad* kavramı, insanlığı yok etmek üzerine inşa edilmemiştir. Zira yine Kur'ân'ı Kerîm'de, cihadın ana kaynağı olan bu ayetten bir önceki ayeti kerime her ne

¹²⁸ Salih el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümtei' alâ Zâde'l-Müsteknei'*, Dâr İbni'l-Cevzî, Suûdî Arabistân 2001, VIII, 46.

¹²⁹ Hucûrat Sûresi, 49/13.

¹³⁰ Yaman, *Uluslararası...* s. 355-360.

¹³¹ Enfâl Sûresi, 8/61.

¹³² Mâide Sûresi, 5/33.

kadar iç hukukla alakalı olsa da genel olarak insanların katledilmesine karşı çıkmaktadır.

Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitap'ta) şunu yazdık: "Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır. Andolsun ki, onlara resûllerimiz apaçık deliller (mucize ve âyetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir.¹³³

Barış dini olan İslam, kimi zaman birincil derecede düşman olarak tanımladığı müşriklere *ültimat* şeklinde ki tehditleri de olmuştur. Bu tehditler İslam hukukçuları arasında da ihtilafa neden olmuştur. Zira *Tevbe* suresindeki *infaz* ayetlerinin *esir alma* ayetlerini *nesh* ettiğini söyleyenler olduğu gibi *esir alma* ayetleri sebebi ile bu ayetlerin *nesh* edildiğini söyleyenlerde bulunmaktadır. Dolayısıyla *esir almayı* savunanlar bu ayetlerin *nesh* edildiğini, müşriklerin *infaz* edilmesini savunanlar ise *esir alma* ayetlerinin bu ayetlerle *nesh* edildiğine hükmetmektedirler.¹³⁴

Esirlerin serbest bırakılabileceğinin hükmünü içeren ayet şöyledir;

(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi, onlardan öç alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.

Tevbe suresinde bahsedilen ve hiçbir mütarekesi olmayanların veya süresiz anlaşmaya tabi tutulanların, dört ay fazladan tanınacak müddet sonucunda müşriklerin *infazı* hakkındaki ayeti kerîme ise şöyledir;

Haram aylar çıkınca, Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe

¹³³ Maide Sûresi, 5/32.

¹³⁴ Kurtûbî, *el-Câmiu'l-Ahkâmu'l-Kur'ân*, Müessesü'l-Risâleti, Beyrut 2006, X, 98.

ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.¹³⁵

Yapmış olduğumuz araştırmalarda, *Tevbe* suresinde verilen süre sonunda müşriklerin öldürülmesine dair emareleri bulamadık. Belki de buradaki ültimatom, İslam devleti tarafından verilen bir *nota*¹³⁶ mahiyetinde kalmıştır. Verilen bu nota icabında da hedeflenen sonuç yani müşriklerin Kâbe ve civarına yaklaşmamları sağlanmıştır. Bu hedef gerçekleşince, toplu veya bireysel infazın gerçekleşmesi icra edilmemiştir. Zaten ayeti kerimenin sonunda bulunan tövbe şartı ile bu müşriklerin salıverilmesi de bunu göstermektedir. Fakat yine araştırmalarımıza göre birçok İslam hukukçusu, bu ayetin sonundaki *tövbe etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri* gibi infazdan istisna edilme kıstaslarına değinmemiştir.

Bundan dolayı ayeti Kerim'deki ültimatom sadece o bölgedeki müşriklere (Arap putperestlerine) münhasır olduğunu dillendirenler bulunmaktadır.¹³⁷ Ayrıca her ne kadar bu ültimatom verilmişse de bunun uygulama şekli; savaş koşullarına münhasıran olma ihtimalî de vardır. Savaş halinde müşriklerin infaz edilmesini isteyen ayeti kerîme;

*Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlar (a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt ki ibret alsınlar.*¹³⁸

Tevbe suresindeki ültimatom şartlarına gelince bu şartlar ile müşriklerden şu şeylerin kesinlikle yapılması istenmektedir. İstenen bu şeyleri yerine getirmediikleri takdirde çok sert bir yaptırım ile tehdit edilmektedirler. Bu şartlar şunlardır;

1. Bu yıldan itibaren artık müşrik olarak *Beytullâh*'a yaklaşılmayacak.
2. Kâbe çıplak olarak tavaf edilmeyecek.
3. Cennete Müslüman olmayan giremeyecektir.
4. Müşrikler ile Allah Resulü arasında anlaşması olan, anlaşma süresinin bitmesini bekleyecektir.¹³⁹

¹³⁵ *Tevbe Sûresi*, 9/5

¹³⁶ Diplomatik nota, dış politikada bir devletin başka bir devlete siyasi sorunlar, işbirliği önerileri, anlaşma teklifleri, bilgilendirme ve benzeri konularla ilgili olarak yolladığı yazılara denir.

¹³⁷ *Cessâs, Ahkâmu'l-Kur'ân, Dâru'l-İhyâ, Beyrut 1994, IV, 270.*

¹³⁸ *Enfâl Sûresi*, 8/57

Şartlar incelendiğinde bu maddelerin son derece makul şeyler olduğu görülecektir. Zira İslam Devleti artık kendi başına ayakta durabilen ve kendi otoritesini kurmak isteyen bir devlettir. Mekke fethinden bir sene sonra bu ultiatom indirilmiştir.¹⁴⁰ Ayrıca bu müşrikler ile birçok kez anlaşma yapılmış fakat anlaşmaları her defasında bozmuşlardır. Bu durum Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır;

*Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra da her defasında antlaşmalarını hiç çekinmeden bozan kimselerdir.*¹⁴¹

Tevbe suresinde kendilerine ultiatom verilen kişiler hiç şüphesiz ki müşriklerdir. Bunlar, *Mekke müşrikleri* ve *Benû Bekrin* kabilesidir. *Benû Bekrin* kabilesi, Allah Resulü ile ittifak halinde olan *Hûzaa* kabilesine saldırınca anlaşma bozulmuş ve bu ultiatom ayeti indirilmiştir.¹⁴²

Ayeti Kerîmeler bizzat müşrikleri hedef almıştır. Ehli kitap olan kişilerin kastedilmediği açıktır. Çünkü onların Kâbe de tavaf yapma gibi bir ibadetleri olmadığından, çıplak tavaf yapmamalarını istemek de anlamsız olur. Dolayısıyla ehli kitap ile yapılan uluslararası anlaşmaların boyutu da farklı değerlendirilmektedir. Onlar hakkında indirilen ayeti kerîme;

*Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.*¹⁴³

Bununla beraber İslam, kendileri ile anlaşmaya varılan kişilerin iyi niyetle anlaşmaya uyduğu müddetçe onlarla güzel geçinilmesini takva olarak tanımlamaktadır.

Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar

¹³⁹ Muhammed Ali Sabuni, *Safvetü't-tefasir*, Daru's-Sabuni, Kâhire ts., I, 509.

¹⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Mektebetü'l-Abîkân, Riyad 1998, III, 7.

¹⁴¹ Enfâl Sûresi, 8/56

¹⁴² Kurtûbî, *el-Câmiu...*, X, 99.

¹⁴³ Tevbe Sûresi, 9/29.

*size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever.*¹⁴⁴

Fakat yapılan anlaşmaların maslahat gereği bozulması gerekiyorsa ya da karşı tarafın anlaşmaya ihanet etmesinden korkuluyorsa, bu durumda genel olarak tüm İslam hukukçularının neredeyse ittifak ettiği ayet, Enfâl Sûresi 58. ayeti kerîmesidir.

*(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez*¹⁴⁵

Kur'ân'ı Kerîm'de uluslararası anlaşmalara örnek olarak mütareke anlaşmalarının ve savaş hukuku ile alakalı eman ve cizye anlaşmalarının yapılış ve uygulanışı Enfâl suresinde, anlaşmaların sonlandırılmasına dair usul ve yöntemleri ise Tevbe suresinde görmekteyiz.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Tevbe Sûresi, 9/7.

¹⁴⁵ Enfâl Sûresi, 8/58.

¹⁴⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*..., III, 6.

BÖLÜM III

GÜNÜMÜZDE ULUSLARARASI ANLAŞMALARIN DURUMU

Devletlerin ulus kimlikler etrafında şekillenmesi ve egemenlik kavramının ortaya çıkartılma gayretlerinin ilk kıvılcımı olan *Westphalia* (1648) barış antlaşması¹ Batı ülkelerinde yeni bir dönem başlatmıştır. Başta sadece Avrupa kültürünü taşıyan ulus devletlerin arasında uygulanmak suretiyle oluşturulan uluslararası hukuk sistemi,² diğer ulusları devre dışı bırakmaktaydı. Sonraki süreçlerde özellikle 1815 Viyana Kongresi'nin başarısızlığı, 1789 Fransız Devriminden etkilenmiş olan devletlerin kendi ulus egemenliğini kurma isteğini güçlendirmiş ve Avrupa yeniden şekillenmiştir.³

Avrupa da bunlar yaşanırken, Osmanlı İmparatorluğuna karşı ulusal egemenliğini ilan eden ilk devlet *Yunanistan* olmuştur. 1827 yılında Londra anlaşması ile Yunanistan ve diğer Rumeli devletlerinin Osmanlı'ya vergi ödemelerine devam etme şartı ile farklı bir yapılanma öngörmekteydi. Fransa, İngiltere ve Rusya bu hususta Yunanistan ve diğer Rumeli kazalarının ulusal egemenliğini istemekte ve Osmanlı Devletini bu doğrultuda baskı altına almışlardır. *Devlet'i Âliye* olarak adlandırılan *Osmanlı Devletinin* iç işlerine ilk müdahale de bu süreçte yaşanmıştır. 1830 yılına gelindiğinde bu üç devlet Yunanistan'ı tam bağımsız egemen bir devlet olarak kabul ettiler. Böylelikle Rumeli de başlayan çözülme Osmanlı Devletinin tamamına yayılmıştır.⁴ Osmanlı Devletinin çatısı altında bulunan birçok devletçik bu tür egemenlik yaygaraları ile birlikte kendilerine münhasır bağımsızlıklarını ilan ettiler. Tabii tüm bunlar yaşanırken uluslararası hukuk kurallarının da baskısı altında kalmıştır.

¹ Evren Balta (der.), *Uluslararası İlişkilerin Temelleri: Tarih, Kavram ve Teori*, İletişim yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 51.

² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, MKM yayınları, Bursa 2013, s. 103.

³ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Turhan Kitabevi, I.Kitap, II.Baskı, Ankara 1989, s. 46.

⁴ Cemil Bilsel, *Devletler Hukuku*, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul 1940, s. 234.

O dönemde birçok uluslararası anlaşmalar neticesinde Osmanlı Devleti, masada yenik duruma düşürülmektedir. Hiç şüphesiz bu durum, Osmanlı Devletinin uluslararası hukuka karşı olan ilgisinin geç bir dönemde başlamasına bağlanmıştır. Yüzyıllarca askeri deneyimi ile zaferden zafere koşan ecdadımız bu alanda, cephede göstermiş olduğu başarıyı gösterememiştir. Yine dolaylı deneyim metodu ile günümüz şartlarına baktığımız zaman, son on yıllık bir süre haricinde başarısızlığımız devam etmiştir.

İşte kısaca anlatmaya çalıştığımız bu süreç, ulus kimliklerin egemenlik iddiaları ile birlikte *self-determinasyon*⁵ sürecidir. Böylelikle imparatorluklar yıkılmaya başlamış ve sonrasında da ulus devletlerin arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk kuralları üretilmiştir. Bu kurallar ise yapılan uluslararası anlaşmalar sayesinde şekillenmiştir.

3.1. Uluslararası Anlaşmaların Çeşitliliği

Uluslararası anlaşmalar; konularına, tarafların sayısına, hukuksal işlevine ve uluslararası kimlikler açısından birçok çeşitlilik arz etmektedir.⁶ Konularına göre tasnifi yapılmak istenirse; siyasi, askeri, ticari, kültürel, sosyal amaçlı ve iletişim anlaşmaları gibi birçok uluslararası anlaşma başlıkları mevcuttur. Günümüzde en bariz olan türler ise hiç kuşkusuz ekonomik, evrensel değerler ve askeri anlaşmalar şeklinde sıralanabilir. Klasik İslam hukukuna göre ise en önemli uluslararası anlaşmalar savaş halini sonlandırma şeklindeki mütareke anlaşmalarıdır.⁷

Kimi zamanda uluslararası anlaşmalar, tarafların kimliklerine göre sınıflandırılır. Bu sınıflandırılma işlemi, ulusların egemenliği ile alakalı olup egemenliğini elde edememiş ulusların, uluslararası anlaşmalarda pek etkili oldukları söylenemez.⁸

Hâlbuki İslam hukukunda böyle bir tasnif yoktur. Allah Resulünün, Necranlılar gibi o dönemde kabile halinde yaşayan topluluklar ile de anlaşmalar yapmıştır. Benû Bekrin kabilesi gibi çok daha federe sayılabilecek bedevi aşiretlerle dahi anlaşmalar yapılmış fakat bu anlaşmalar dolaylı ittifak anlaşmalarıdır. Benû Bekrin kabilesi

⁵ Ulusların kendi kaderini, kendilerinin belirlemek istemesidir. *Öz Belirtim* de denilmektedir.

⁶ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası...*, s. 100.

⁷ Şemsettin Ulusal, *İslâm Hukunda Uluslararası Andlaşmalar*, TDV, Ankara 2011, s. 48.

⁸ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası...*, s. 101.

Mekkeli müşriklerin yanında yer alırken Allah Resulü onları da Hudeybiye anlaşmasında bir kabile olarak tanımış ve saldırmazlık ilkesini gözetmiştir.

Özellikle federe olan devletlerin bağlı oldukları merkezi otorite karşısında söz sahibi olamaması, uluslararası anlaşmalarda da sıkıntı çekmesi anlamına gelmektedir.⁹ Uluslararası örgütler de bir şekilde uluslararası anlaşmalarda söz sahibi olmaktadır. BM bu doğrultuda oluşturulan en kapsamlı örgüt olma hüviyetindedir.¹⁰

BM yapısı gibi bir örgütlenme şekli henüz İslam âleminde oluşturulamamıştır. Allah Resulü'nün Medine'ye geldiğinde ilk yapmış olduğu icraat, dağınık halde bulunan birçok Arap kabilelerini tek bir çatı altında toplamak olmuştur. Bu topluluğun oluşturulmasındaki temel ilke, bir arada olmanın savunma açısından daha doğru olacaktır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde günümüzde ki NATO birliğini andırmaktadır.

Uluslararası ilişkiler bir takım kuramlar ile şekillenmektedir. Genel anlamda uluslararası politika kavramları yeni sayılabilecek alanlardır. Fakat bu alanda oluşturulan kuramlar, en az insanlık tarihi kadar eskidir.¹¹

Aslında ulusların, uluslararası ilişkilerde takındığı hal ve hareketler o bölgenin demografik yapısı ile alakalı olduğunu ilk bölümde bahsetmiştik. Fakat realizm gibi belli başlı kuramlar bir birikimin neticesinde şekillenmiştir. Bu yüzden günümüzde de sağlam bir şekilde dünya üzerinde realist politikalar üretilmektedir. Fakat maalesef en azından bizim tespit ettiğimiz kadar İslam hukuku açısından, dünyanın tamamına dair nasıl bir siyasi tutum içerisinde bulunmamız gerektiğinin alt zemini oluşturulamamıştır.

Bu alanda yazılmış olan bir eser mevcut olmakla beraber, temini mümkün olamamıştır. Söz konusu eser *Dr. Abdülhamid Ahmed Ebû Süleyman*'a ait "İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı" adıyla 1985 yılında, *Fehmi Kuru* tarafından tercüme yapılarak yayımlanmıştır. Bu eserden başka kayda değer bir çalışmanın en azından

⁹ Evren Balta, *Uluslararası İlişkilerin...*, s. 41.

¹⁰ Faruk Sönmezoğlu, Hakan Güneş, Erhan Keleşoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der yayınları, İstanbul 2015, s. 97

¹¹ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası...*, s. 45.

ülkemizde yapılmaması, aslında uluslararası sistemdeki zayıflığımızı da ele vermektedir.

3.2. Uluslararası Anlaşmalar Teorileri

Teoriler, araştırma yapmak istediğimiz olgular hakkında ki bilgileri anlamaya ve bu bilgilerle genelleme yapmamıza olanak sağlar. Aynı zamanda teoriler, birçok bilginin vermiş olduğu davranışsal sonucun tekrar edip etmediğini bize gösterir. Zira araştırmasını yaptığımız olgular düzenli davranışsal sonuçlar vermiyorsa, buradan genelleme gitmek imkânsız olur ve bu olgu artık teori olmayacak kadar niteliksizdir.¹²

Konumuz olan uluslararası anlaşmaları İslam hukukundaki bir konu ile kıyaslamak gerekirse bu kavram hiç şüphesiz mütareke anlaşmalarının karşılığı olan kavramlar olacaktır. Gerek karşılıklı irade uyuşmasına bağlı olması gerekse bireysel anlaşmalardan farklı olarak, iki farklı ulusun veya devletin yada en azından iki farklı kabîlenin arasında geçmesinden dolayı olsun İslam hukukunda ki mütareke anlaşmaları, binlerce eserde başlıkları farklı olmasına rağmen işlenmiştir.

Bu durum İslam fıkhnının tedvin döneminden başlayarak bin yıl boyunca tekrarlanmak üzere eserlere konu olmuştur. Eserlerin bu açıdan aralarındaki zaman farkını da göz önüne alırsak, kavramsal mahiyet olan mütareke değişmemiştir. Aynı şekilde mütarekeler, neredeyse tüm eserler de devlet yöneticisinin muhayyerliğine bırakılmıştır. Bu da bize davranışsal olarak tekrarlanan olgunun iki veya daha fazla farklı ulusun arasında irade uyuşmasına bağlı olarak mütareke anlaşmalarının yapılabilirliğini vermektedir.

Peki, cizye ve eman anlaşmaları neden bu konuda örnek anlaşmalar olamamaktadır. Çünkü cizye anlaşmaları irade uyuşmasına göre yapılamaz ayrıca devlet yöneticisi cizye anlaşmalarını yapacak pozisyona geldiğinde bu konuda muhayyer olamaz ve üstelik karşı tarafın savaştan başka bir tercihi de yoktur. Eman anlaşmaları ise kurumsal değil bireyseldir. Günümüzde İslam fıkhnına göre kendine münhasır bir

¹² Tayyar Arı, *Uluslararası...*, s. 21.

yönetim sistemi olan Suudi Arabistan'da halen bir tür eman sistemi işletilmekte ve Suudi Arabistan'a giriş yapılabilmesi için davetiye mektubu gerekmektedir.

Dolayısıyla konumuz ile alakalı olan uluslararası anlaşmalara örnek anlaşmalar, mütareke anlaşmalarıdır. Çıkarılacak hükümler bu bağlamdan hareket edilerek ortaya konulmalıdır. İşte bu bir teoridir ve aynı zamanda bir tezdır.

I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki *II. Dünya Savaşlarının* yıkıcı etkisini iliklerine kadar hissedilen başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm uluslar, çözüm arayışlarına girmiştir. Bu araştırmalar sonucunda birçok fikirler ortaya atılmış veya var olan teorik fikirler güncellenmiştir. *Savaşın İnsanileştirilmesi*, *La Haye Barış Konferansları* ve savaş yaralılarına yardım amaçlı uluslararası *Kızılhaç* örgütünün kurulması, bu fikriyatlara dayanmaktadır.¹³

Realist akımlar ile başlayan kuramsallaşma hareketi ve bunun karşısında anti tez olarak ortaya çıkan *İdealist görüşler* bir şekilde Avrupa uluslarının çıkarlarını korumak adına oluşturulmuştur.¹⁴ Küreselleşen dünya siyaseti¹⁵ sayesinde, artık insanlar bu çıkar mücadelelerinden daha fazla haberdar olmakta ve uluslararası hukuka veya uluslararası örgütlere, güveni de oldukça zayıflamıştır.¹⁶ *Immanuel Kant*'ın, altı adet giriş ve üç adet sonuç maddelerinden oluşan *Dünya Barışı* adlı denemesi, anlaşılana sadece kendi aralarında uygulanmak üzere hayata geçirilmiştir.¹⁷

¹³ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası...*, s. 21.

¹⁴ Tayyar Arı, *Uluslararası...*, s. 22.

¹⁵ Küreselleşme teorisi, Batı tarafından ortaya atılmıştır.

¹⁶ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*, (çev. Ayşe Özbay Erozan), Nobel Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2014, s. 289.

¹⁷ Kant'ın dünya barışı için öne sürdüğü maddeler şöyle sıralanabilir;

1. Nasıl olursa olsun Savaş nedeni sayılacak bir maddenin yazıldığı barış anlaşması, barış anlaşması değildir.
2. Küçük veya büyük hiçbir devlet alım satım veya hibe yolu ile diğer bir devleti hâkimiyet altına almamalıdır.
3. Düzenli ordular kaldırılmalıdır.
4. Devlet menfaat adına dış borç almamalıdır.
5. Devletler başka bir devletin iç sistematiğine karışmamalıdır.

Uluslararası ilişkilerde kuramlar önemlidir. Zira etkileşim halinde olduğumuz devletler, STK'lar ve ulus aşırı örgütler bir takım kuramlar üzerinden hareket ederler. Gerçi işin teori bölümüne sıcak bakmayanlar varsa ise de uluslararası ilişkilerde ve anlaşmalarda bu teorilerin etkisi yadsınamayacak kadar gerçektir.

Genel olarak bu teorileri özetlemek istersek, her türlü durumda ve her türlü şartlarda güç ve çıkar dengesi üzerine kurulan tüm politikalar *Realizm* üzerine inşa edilmiştir. Realizmin merkezinde devlet ve çıkarları vardır. *Liberalizm* ise devleti merkeze almakla beraber üretilen politikalarda bireyleri, STK'ları ve diğer tüm aktörleri de önemseyen çoğulcu bakış açısı ile hareket eden sistemdir. Bunların yanında sadece maddiyata dayalı ilişkiler geliştiren, genelde küreselleşme adına politika üreten kuramda ekonomik yapısalcılıktır. Hem *liberalizmi* hem de *realizmi* sentezleyen ekol ise *İngiliz Okulu* olarak adlandırılan *rasyonalistlerdir*.¹⁸

3.2.1.Liberalizm (İdealizm)

İdealizm veya liberalizm, uluslararası ilişkilerde ahlaki etik değerlerin korunması, devletlerin arasındaki anlaşmazlıkların savaşla değil barış yolu ile çözüme ulaştırılması, devletler hukukuna saygılı olma gibi temel amaçları olan kuramdır. Tarihi bağlamda kökeni *Platon* (Eflatun) ve *Aristo*'ya kadar gitmekte, fikrin geliştirilmesi ise *Kant* ve *Hegel* gibi kendi alanlarında önemli sayılabilecek düşünürler tarafından olmuştur.¹⁹

Kant, günümüz bağlamında bir kuramı hayal etmemişse de ortaya koyduğu fikirler genel itibari ile tüm dinlere ve genel ahlak kurallarına uygun şekilde hazırlamıştır. Fakat ne var ki küresel boyutta, onun koyduğu ilkeler geçerli olamamıştır. Sadece Avrupa veya batı kültürü tarafından kendi aralarında uygulanmak suretiyle icra

6. Hiçbir devlet ileride barış yapabileceği devlet ile savaşırken, savaş esnasında bu durumu göz önüne alarak kötü şeyler yapmamalıdır.

7. Tüm devletler cumhuriyet ile yönetilmelidir.

8. Devletler hukuku hür devletlerin oluşturduğu bir hukuk sisteminden oluşmalıdır.

9. Evrensel hukuk sistemi evrensel değerlere göre hazırlanmalıdır.

Detaylı bilgi için; http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/bozkurt.pdf Erişim Tarihi: 20.10.2016

¹⁸ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler...*, s. 31.

¹⁹ Tayyar Arı, *Uluslararası...*, s. 23.

edilmiştir. *Ebedi barış* fikri herkesim tarafından dillendirilmekle beraber, günümüz dünyasında uygulama alanı şimdilik bulunamamıştır.

Liberalizm veya diğer adıyla idealizm, uluslararası örgütlere değer verirler. BM veya *Avrupa Birliği* gibi uluslararası siyasal faktörleri göz ardı etmezler ve daha fazla aktif olmasını isterler.²⁰

Küresel siyasette BM gibi uluslararası örgütlere değer veren liberaller, aslında ebedi barış fikrini de bu tür örgütlerden geçtiğini ifade ederler. Fakat burada bir sorun vardır. Her ne kadar liberaller, ebedi barış isteği içerisinde iseler de ve bu barışın BM gibi örgütler tarafından sağlanacağını düşünüyorlarsa da bu örgütler, kendilerinden daha doğrusu daimi üyelerden başkasına söz hakkı tanımamaktadırlar. Yani kendi uluslarını bir şekilde diğerlerinden üstün hale getirme fikri ile hareket ettiklerinden, küresel anlamda diğer uluslar bu yapılara eleştirel bakmakta fakat bir takım sebeplerden dolayı kendilerini ifade edememektedirler. Bu sebeplerden en bariz olanı elbette devletlerin gerek teknolojik gerekse askeri lojistik bakımından güçsüz olmalarıdır. Bu durumda BM gibi örgütlerin adaleti sağlamak noktasında ki güvenilirlik katsayısı düşük olduğundan, kuruluş gayesine göre hareket edemediği ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti birçok ulus veya milleti bünyesinde barındırmıştır. Devletin yönetim mekanizmasına bakılacak olursa, barındırmış olduğu tüm bu milletlerin farklı karakteristik yapısının bulunduğu ve bu yapılar arasında adaletle hükmettiği hemen herkesim tarafından dillendirilmektedir. Aslında bir çeşit BM gibi bir rolü üstlenmiş olan Osmanlı Devleti bu konuda en başarılı ve en geniş yapılanma olarak tarihimizde şanlı yerini korumaktadır.

Günümüzde ki *idealistler* bir şekilde Osmanlı Devletini örnek alarak kendilerinden olmayan diğer ulusları da dikkate alma fikriyatını geliştirirse hem BM hem de diğer tüm Küresel *STK*'lar gerçek mana da ebedi barışı sağlayabilir. Yapısal olarak veya fikriyat olarak BM gibi küresel örgütler, tüm uluslar tarafından bir değer olarak görülmemekte fakat fırsat eşitsizliği sayesinde bu kurumlara güven azalmaktadır.

²⁰ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler...*, s. 33.

Şayet tüm uluslar küresel örgütler nazarında eşit seviyeye getirilirse, BM gibi küresel aktörlerin çok daha fazla yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Liberalilerin son dönemde en önemli isimlerinden olan *ABD* başkanı *Woodrow Wilson*'dur. Aslında BM gibi bir örgütün kurulmasına öncülük eden *Wilson*, kendi ülkesinde *Amerikan kongresini* böyle bir örgüt içerisinde yer almasını başaramamıştır.²¹ *Wilson*'un meşhur 14 ilkesi BM kuruluşuna ilham olmuştur. Aslında bu temel ilkelerin özeti, *dış politikada başarılı olmak isteyen, iç politikada da başarılı olmak zorundadır* fikriyatı üzerine kurulmuştur. Kısaca uluslararası camiada sorunsuz bir şekilde başarılı politika üretmek isteyen bir devlet, öncelikle kendi iç problemlerini çözmesi gerekmektedir.²²

Wilson İlkelerinin BM gibi küresel bir örgütün kurucu felsefesi olduğundan, tezimizde bu ilkelere yer vermek istedik.

1. Barışa dair yapılacak tüm anlaşmalar, herkes tarafından bilinecek şekilde açık olmalıdır. Anlaşmaların tüm maddelerine, ulaşılabilir olmalıdır.
2. Uluslararası karasular, uluslararası özel antlaşmalar haricindeki yerler, savaş ve barış halinde de herkese açık olmalı, isteyen istediği gibi ticaretini bu sulardan geçerek yapabilmeli.
3. Ekonomik tüm yaptırımlar kaldırılmalı ve isteyen istediği gibi ticaretini fırsat eşitliği sayesinde yapabilmeli.
4. Her devlet kendi sınırlarında dahi olsa silahlanması minimize edilmeli ve uluslararası konferanslarda silah sayısı hakkında bilgi vermesi gerekir.
5. Sömürgeci zihniyetindeki tüm fikirler, ilgili toplumların çıkarları ve egemenlik iddiaları göz önüne alınarak, hakkaniyetli ve eşit bir şekilde düzenlemeye tâbi tutulması gerekmektedir.
6. Rusların işgal edilen yerleri, Ruslara geri verilmeli ve onlara kendi kurumlarını oluşturmak için gereken ne varsa yerine getirilmelidir.

²¹ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkilere...* s. 47.

²² İtir Aladağ Görentaş (der.), *Uluslararası İlişkilere Teorik Bakış*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2009, s. 69.

7. Belçika toprakları sahiplerine geri verilmeli ve bu konuda ne gerekiyorsa yerine getirilmelidir.

8. 1871 yılında Almanya'ya geçen *Alsace- Lorainne* Fransa'ya iade edilmelidir.

9. İtalya'nın sınırları ulusal haklar çerçevesinde tekrar çizilmelidir.

10. Avusturya – Macaristan içerisindeki tüm özerk yapıların gelişmelerine izin verilmelidir.

11. *Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşaltılmalı, Sırbistan'ın denize çıkışı sağlanmalıdır. Tarihsel sınırları ve ulusal bağları dikkate alınarak çizilecek sınırları içinde Balkan devletlerinin dostça ilişkiler kurmaları sağlanmalı, siyasi ve ekonomik bağımsızlıkları ile toprak bütünlükleri uluslararası güvence altına alınmalıdır.*

12. *Osmanlı İmparatorluğu'nun, nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölümlerinde, Türk egemenliği güvence altına alınmalı; İmparatorluk sınırları içindeki diğer ulusların yaşam güvenlikleri ve özerk gelişimleri sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvenceler altında tüm gemilere ve ticarete sürekli olarak açık hale getirilmelidir.*

13. *Polonyalıların yaşadığı topraklarda, denize açılımı olan, siyasi ve ekonomik bağımsızlığı ile toprak bütünlüğü uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınmış bir Polonya Devleti kurulmalıdır.*

14. *Özel antlaşmalarla, küçük, büyük tüm devletlerin siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak güvence altına alacak bir uluslar birliği kurulmalıdır.*²³

Son dört maddeyi, birebir alıntı yaparak tezimize eklemek istedik. Zira 12. Madde tamamen Osmanlı Devleti ile alakalı olduğuna ayrıca kendi yaşadığımız toprakların akıbeti hakkında günümüzde de devam eden sorunların kaynağına işaret etmek istedik. Wilson her ne kadar liberal politikalarından etkilenecek²⁴ bu ilkeler ile barışı getirdiğini

²³ Asena Boztaş, "Wilson İlkelerinin Türk Dış politikaya Yansımaları" *Akademik Bakış*, Cilt: 7 Sayı: 14, 2014, s. 163.

²⁴ Mehmet Şahin, Osman Şen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri-Temel Kavramlar*, Kripto yayınevi, Ankara 2014, s. 66.

düşünse de diğer ulusların sınırlarını çizmekte ve dünyayı tek başına yeniden şekillendirmektedir. Üstelik bu ilkeler, BM kuruluş felsefesini oluşturmaktadır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde ise BM gibi küresel bir örgütün ulusal egemenliklere karşı faydadan çok zararı olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.2. Realizm

Realizm, her ne kadar II. Dünya savaşıdan sonra teoride güçlenmiş olsa da aslında asırlardır vâir olagelen bir bakış açısıdır. Tarihin ilk çağlarında dâhi güç ve çıkar savaşlarına dünya birçok kez şahit olmuştur. Dini argümanlara baktığımızda Hâbil ve Kâbil kıssası güç ve çıkar ilişkisine en manidar örneklerdendir. Kur'ân'ı Kerîm'in *Mâide* Suresi 27. Ayetinde, Yüce Allah bizlere *Hâbil ve Kâbil*'i örnek vererek, aslında güç ve zorbalığa haksız bir şekilde başvurmanın kötülüğünü anlatmaktadır. *Kâbil*'in tutumu, nasıl ki tek söz sahibi olma ve hak etmediği ilgiyi görmek adına güç kullanmak oldu ise kimi fikirlerde yüzyıllardır güç çıkar ilişkisini kullanarak diğer tüm kesimleri sindirmek veya yok etmek üzerine kurulmuştur.

Realizmin ilk kaynakları, *Yunan* filozof *Thucydides* tarafından yazılan *Peleponnesian War* (Peleponnes Savaşı'nın Tarihi) kitabına kadar götürülmekte ayrıca *Thucydides*, realizmin entelektüeli olarak anılmaktadır. Aslında realizmin babası sayılan *Niccolo Machiavelli*, realizmin temel ilkesini *hiçbir dini veya etik kurala bakmadan, hükümdarın tek bir amacı olması gerektiğini ve bu amacın da mutlak gücü elinde barındırmak* olduğunu ifade etmektedir. Yine aynı şekilde realistlerin en önemli fikir babalarından birisi de *Thomas Hobbes*'dir. Hobbes, *devletin her zaman, doğası gereği savaşa meyilli olduğunu ve bundan kaçınmanın mümkün olmadığını* savunur.²⁵

Realizm, devlet olgusunu merkeze alarak uluslararası camiada tek aktör olarak görür. Devletin içerisindeki dinamikleri yok sayan realistler, güvenlik ve askeri işbirliklerini her surette öncelerler. Ayrıca uluslararası sorunların çözümü için de devletin güçlü olmasını ve bu gücü uluslararası dengeleri sağlamak için elde etmenin zorunlu olduğunu dillendirirler.²⁶

²⁵ İtir Aladağ Görentaş (der.), *Uluslararası İlişkilere...*, s. 43-44.

²⁶ Tayyar Arı, *Uluslararası...*, s. 24.

1948 yıllarına gelindiğinde ise realizmin yeniden şekillendiğini görmekteyiz. Bu tarihte realizm, siyasal gerçeklik akımına evrilmiştir. Bu akımın fikir babası *Hans Morgenthau*, aynı yıl yayınladığı *Uluslararası Politika (Politics Among Nations)* adlı eserinde “*Siyasal Gerçekliğin Altı İlkesi*”²⁷ başlığında realizmi şekillendirmiştir. Altı temel ilke, aslında tek bir sonuca odaklanmıştır ve realizmin de ana fikrini sentezler. Bu temel sonuç; *güç ve çıkar* ilişkisidir.²⁸ Kısaca uluslararası ilişkilerde ve anlaşmalarda realizm, tarafların güç ve çıkar ilişkisine göre şekillenir.

1979 yılına gelindiğinde realizm bir kez daha kabuk değiştirmiş ve artık *Neo-Realizm* olarak anılmaya başlanmıştır. Neo realizm yeni bir bakış açısı ile “*Uluslararası Politika Teorisi*” (*Theory of International Politics*) olarak isimlendirilen ve *Kenneth Waltz* tarafından kaleme alınan kitapta ortaya atılmıştır. *Neo realizm*, klasik anlamda realizmin bir sosyal bilim dalı haline çevirmekten başka bir şey değildir. Realizmin ana

²⁷ Morgenthau'nun siyasal realizm ilkeleri;

1. Siyasi realizm, her şeyde olduğu gibi objektifliğe dayanmalıdır.
2. Uluslararası politikada yönünü bulmak isteyen kim varsa ona yardım edecek en önemli oldu çıkardır. Bu çıkar güç terimi ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla uluslararası politikada yer edinmek isteyen kişi aklı ile güç çıkar ilişkisini iyi kurmalıdır.
3. Realizmin baz aldığı husus güç için çıkarı korumaktır. Dolayısıyla çıkar için tek bir kalıp politika üretilemez ve teklife indirgenemez. Her türlü çıkarı sağlayan şeye başvurulması gerekir. Zamana ve mekana bağlı kalınması da mümkün değildir.
4. Siyasal realizm ahlak kurallarını (moral) devletlerin siyasi eylemlerinde önemli olduğunu bilir. Fakat çoğu zaman ahlaki etik kurallar ile etkin politika eylemleri karşı karşıya gelebilir. Bu durumlarda da siyasi realizm, ahlaki etik değerleri ve dini motifleri bir kenara bırakmalıdır. Bunu yaparken bir şekilde evrensel formülde bulunmalıdır. Zamanla etik ve ahlaki unsurların politika üretilirken siyasi eylemlerden ayıklanması gerekmektedir.
5. Siyasal realizm, tek türden ahlaki etik değerleri kabul edemez. Bir ulusun etik olarak kabul ettiği şeyleri genel olarak algılayamaz. Evrenseldir diyemez. Ölçüt yapılamaz. Gerçeklerin ve farklı düşüncelerde oluşan kanaatlerin arasında ki farkı bilir. Bunların arasında bir ayırım yapılması gerektiğine inanır.
6. Siyasal Realizm ile diğer düşünce ekolleri arasında gerçek ve önemli bir fark vardır. Bununla beraber siyasal gerçekçilik kuramının büyük kısmı, siyasal meselelere karşı, entelektüel ve moral tutumu inkâr edilmese de, yanlış anlaşılabilir ve yanlış yorumlanmış olabilir. Yine de, siyasal gerçekçilik, siyasal alanın kendi başına ve bağımsız bir alan olduğuna inanılır.

Röşven İbrahimov, *Uluslararası İlişkilerde Realistler ve Realizm Paradigması*, s. 7

(http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1030_350.pdf) Erişim: 20.11.2016

²⁸ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkilere...* s. 50.

dayanağı olan “*İnsan Doğası*” temellendirmesini kullanmayarak, bunun yerine “*Düzen Prensipleri*” kavramını kullanmışlardır.²⁹

İnsan biyolojik bir varlıktır ve hayatta kalmak için nasıl ki diğer tüm canlılar, mücadele ederken her hangi bir etik kurala veya dinsel olguya bağlı değilse, insan da doğası gereği bu türden fikriyatı dışlamalıdır. Bu çıkarım klasik realistlerin görüşüdür. Neo realistler de *insan doğası* yerine *doğal düzen* fikrini ortaya koymuşlardır. Yani onlara göre; doğal şartlar zaten güç ve güce bağlı çıkar ilişkileri üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla doğal düzen gereği çıkar ilişkisini gözetmek gerekir, derler.

Genel olarak realizmi özetlemek gerekirse;

1. Realizm, insan doğasındaki bencillikten yararlanır.
2. Uluslararası ilişkilerde temel aktör devlettir.
3. Devlet, yapısal olarak egemen ve üniter olmalıdır.
4. Devlet gerçekçidir, duygusal refleksler veremez.
5. Uluslararası camiada üretilen politikalar anarşiktir ve güvenilmezdir.³⁰

3.2.3. Diğer kuramlar

Uluslararası anlaşmaların yapılışında bir takım kuramların olduğunu ve bu kuramlar çerçevesinde şekillendiğini aktarmıştık. Uluslararası ilişkiler teorilerinin en sistematik ve kavramsal boyutta olanları *liberalizm* ve *realizmdir*. Liberalizm ve realizm birbirine karşıt görüşler olarak doğmuştur. Bunların haricinde de belli başlı bazı kuramlarda vardır. *Ekonomik yapısalcılık*, *globalizm (küreselleşme)*, *feminizm*, *inşacılık*, *yeşil teori* gibi kuramlar, bunlara örnek olarak verilebilir.³¹

Kısaca bunlara değinmek gerekirse, *ekonomik yapısalcılık* daha çok ekonomik değerler üzerinden uluslararası ilişkilere yön veren teorilerdir. Gerek *emperyalizm*

²⁹ İtir Aladağ Görentaş (der.), *Uluslararası İlişkilere...*, s. 47.

³⁰ Gökhan Bacık, *Modern Uluslararası Sistem*, Kaknüs yayınları, İstanbul 2007, s. 252,255.

³¹ Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (çev. Özge Kelekçi), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya 2016, s. 65.

gerekse *sosyalizm* veya *kapitalizm* ile *Marksizm* gibi zıt görüşler, ekonomik yapısalıcılar olarak adlandırılırlar. Bu kuramda ki tüm fikirler, ekonomik çıkarlar veya ekonomik adaletsizliklere dikkat çeker. Hâlbuki küresel anlamda eşitsizliğin yaşandığı konular, sadece ekonomik sorunlar değildir. *Savaş ve barış* konuları, *kültürel paylaşımlar*, *insan hakları* ve *küresel dünya mirası* gibi konular, ekonomik yapısalıcıların birincil olarak ilgi alanı değildir.³²

Feminizm, uluslararası ilişkiler disiplinine yakın sayılacak tarihlere 1980 ile 90 yılları arasında dâhil olmuştur. Feminizm, kadınların küresel siyasette veya yerel dinamiklerde erkekler kadar söz sahibi olma, her türlü cinsiyet ayrımını ortadan kaldırma gibi alanlarda mücadele etmektedir.³³ İnsan hakları konusunda yapılan uluslararası anlaşmalar üzerinde en fazla öne çıkarılan konuların başında kadın hakları gelmektedir. Bu açıdan gerek kadın hakları gerekse çocuk hakları alanında feministler etkili olmaya çalışmaktadır.

Uluslararası anlaşmaların altında yatan tüm bu teorileri birer konu olarak işlememiz, tezimizin konusunu aşacağından dolayı mümkün değildir. Fakat yapılan bu uluslararası anlaşmaların, bir takım felsefelerin etkisi ile oluşturulduğunu da bilmemiz gerekmektedir.

İslam felsefesi açısından da biz Müslümanların kendi değerlerimizi tam manası ile yansıtmak ve bu konuda mezhep veya farklı faktörleri dikkate almadan ortak bir fikriyata ihtiyaç olduğu da aşikârdır. Hiç şüphesiz bu kuram, Kur'ân ve Sünnetin özünü yansıtmalıdır. Ayrıca tarihi süreç içerisindeki farklı yorum ve görüşlerinde göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu kaynaklardan çıkaracağız kuramlar, öncelik-sonralık sırası gözetilerek, sistemli bir şekilde geliştirilmelidir.³⁴ Zarûriyyât konusunun beş temel ilkesi olan; Din, Can, Akıl, Nesil ve Malın korunması, bu konuda temel alınabilir. İslam'ın tüm dünyaya bu temel ilkelerin koruyucusu olarak ortak bir dil ile lanse edilmesi, bu konudaki çalışmalarını daha da kolay kılacaktır. Nasıl ki dünyanın her

³² Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler...*, s. 36.

³³ Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, *Uluslararası İlişkiler...*, s. 219,220.

³⁴ Ahmet Yaman, *Makâsîd ve İctihad - İslam Hukuk Felsefesi Araştırmaları*, Rağbet Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2010, s. 542.

yerinde feminist felsefeyi savunanların söylemleri ortak ise dünya da ki tüm Müslümanların da İslam'ın gayesini mezhep veya meşrep gibi farklıları geri planda tutarak ortak bir gayeyi savunması gerekmektedir.

3.3 Uluslararası Anlaşmaların Günümüzde Hukuki Boyutu

Günümüzde uluslararası anlaşmaların hukuki boyutu genel itibari ile 1969 tarihli *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi* ile düzenlenmektedir. Genel olarak uluslararası hukukun kaynakları: *anlaşmalar, yapıla geliş (örf, adet), hukukun genel ilkeler* yardımcı kaynakları ise *içtihatlar* ve *saygın hukukçuların görüşleridir*. Viyana andlaşmalar hukuku bir çeşit sözleşme olarak hazırlanmış ve taraf devletlerin ister ikili isterse de çoklu irade uyuşmasının nasıl tertip edileceğini belirlemiştir.³⁵

Günümüzde uluslararası anlaşmaların genel anlamda bağlayıcılığı, iç hukuk sistemindeki Pacta Sunt Servanda (ahde vefa) ilkesi ile bağlantılıdır. Ayrıca her hukuk sisteminde farklı uygulamalar veya onaylama süreci bulunmaktadır. Ülkemizden örnek vermek gerekirse uluslararası anlaşmaları düzenleme ve yetki belgesini vermeye yetkili kurum *Dış İşleri Bakanlığıdır*. Dış İşleri Bakanlığı tarafından *Bakanlar Kuruluna* sunulan anlaşmalar, uygun bulunması durumunda *TBMM*'ye sevk edilir ve oylanır. Oylandıktan sonra onaylanmak üzere *Cumhurbaşkanına* sunulur. Tüm bu süreçlerde anlaşmaların bağlayıcılık kazanması sağlanır.³⁶

Uluslararası anlaşmaların, hiçbir şekilde bağlayıcılığının bulunmadığını düşünenlerde vardır. Çünkü onlara göre uluslararası hukukun bile bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bu hukukun, bağlayıcı olabilmesi için ne maddi ne de manevi bir yaptırım unsuru mevcut değildir. Zira devletlerin bir başka yabancı unsurun etkisi altında kalarak, yasama faaliyeti göstermesi zaten o devletin egemenlik iddiasını ortadan kaldırmaktadır.³⁷

³⁵ Mehmet Salih Gün, "Anayasalarda Uluslararası Anlaşmaların Yapım Süreci", *TBMM Araştırma Merkezi*, Ankara 2011, s. 1.

³⁶ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası...*, s. 140.

³⁷ Edip Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, Filiz Kitabevi, Cilt:1, İstanbul 1987, s. 224-225; Cemil Bilsel, *Devletler...*, s.23.

Bununla beraber uluslararası anlaşmalara katılabilmek için devletlerin, egemenlik iddiasında bulunması gerekmektedir. Egemen olmayan bir devletin, uluslararası anlaşmalara katılması mantıksal olarak da mümkün değildir. Zira uluslararası anlaşmalara taraf olmak demek hiçbir baskı altında kalmaksızın irade uyuşmasına mutabık kalmak demektir. Dolayısıyla egemenlik iddiası olmayan devletlerin, uluslararası anlaşmaya taraf olamayacağı³⁸ gibi uluslararası anlaşmaların, egemenlik iddiasında bulunan devletlerin iç hukukuna müdahil olması da mümkün değildir.³⁹

İç hukuk ve uluslararası hukuk arasındaki bu çekişmeyi kabul etmeyip birbirinin mütemmimidir diyenlerde vardır. Öyle ki birbirinden farklı olarak çalışan fakat aralarında aykırılık veya ikilik olmayan, uluslararası hukukun iç hukukta kendiliğinden işleyen yapısı ile iç hukuka göre daha üstün bir durumda olduğu iddia edilir.⁴⁰

Uluslararası hukuk, iç hukukun mütemmimi olması düşünülemez. Ancak uluslararası hukuk ile devletlerin iç hukuku arasında pacta sunt servanda⁴¹ (ahde vefa) kaidesi olarak adlandırılan, yapıla geliş uygulamaları ile irade beyanına dayalı bir ilişki vardır.⁴² Dolayısıyla uluslararası hukuk ile iç hukuk arasındaki ilişki, iyi niyet üzerine kuruludur. Viyana andlaşmalar hukukunda da bu ince çizgi belirtilmiştir.⁴³

Türkiye Cumhuriyeti anayasasında ise uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığını (Pacta Sunt Servanda ilkesi) kabul eden kanun, uluslararası anlaşmaların ancak TBMM'nin uygun görmesi ile geçerli olacağını bildirmektedir.⁴⁴ Bununla beraber temel hak ve özgürlükler konusundaki uluslararası anlaşmalarda, uluslararası hukuk normları iç hukuktan daha üst bir mertebeye çıkartılmaktadır. Temel hak ve özgürlükler

³⁸ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası...*, s. 95.

³⁹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası...*, s. 96.

⁴⁰ Cemil Bilsel, *Devletler...*, s. 77.

⁴¹ *Pacta Sunt Servanda*: Devletlerin anlaşma yapma yetkisini kendi iç hukuklarında tanınması ve yapılan anlaşmalara uymayı taahhüt etmesi. Egemen devletin kendi iç hukukunda anlaşmalara uymayı kabul etmesi ve anlaşmalara sadık kalacağını beyan etmesi.

⁴² Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler...*, s. 264.

⁴³ *1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*, Madde:26.

⁴⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Madde:90.

haricindeki uluslararası anlaşmalarda ise *usulüne uygun yayınlanma şartı* getirilerek kendi iç hukuk normlarını, uluslararası hukuk kurallarının üstüne çıkartmaktadır.

Pacta sunt servanda kaidesine ek olarak, uluslararası anlaşmalar hukukunda *jus cogens*⁴⁵ (emredici güç, buyruk kural) kaidesi, uluslararası anlaşmaların hukuki boyutunu daha da karmaşık hale getirmektedir. Uluslararası anlaşmaları düzenleyen Viyana andlaşmalar hukuku sözleşmesinde bu durum; *Bir andlaşma, yapılması sırasında milletlerarası genel hukukunun emredici bir normu ile çatışiyorsa batıldır*⁴⁶ şeklindeki bir madde ile düzenlenmeye çalışılmıştır. Fakat hangi şeylerin emredici kural olduğu konusunda belirsizlik halen devam etmektedir.⁴⁷

İslam hukukunda bu durum Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 14. Maddesinde; *Mevrid-i nassda içtihada mesağ yoktur* şeklinde düzenlenmiştir. Bu kaide gerek iç hukukta gerekse İslam uluslararası hukukta da geçerlidir. Kısaca hakkında nass bulunan bir hüküm ile ortaya konulacak yeni hüküm çatışırsa içtihat geçerli değildir.

BM sözleşmesinde, devletlerin kuvvet kullanma şekli düzenlenmiştir.⁴⁸ Bu kural emredici kural olarak görülmüşse de BM sözleşmesinin bir diğer maddesi uyarınca BM güvenlik konseyinin meşru müdafaa hakkı vardır.⁴⁹ İşte bu durum gerekçe gösterilerek herhangi bir anlaşma içerisinde uluslararası hukukun emredici buyruğuna aykırı olarak yani BM güvenlik konseyinin meşru müdahale yetkisini etkisiz bırakacak hükümler geçersizdir.⁵⁰

⁴⁵ *Jus cogens*: Hukuk kişileri arasında yapılan anlaşmaların geçersiz sayamama durumu. Borçlar hukukunda veya alış veriş akitlerinde olması gereken hukuk kuralları geçerlidir. Bunun haricinde yasalarda olmayan veya ahlaki ilkelere sığmayan mazeretler ile bu anlaşmalar geçersiz sayılamaz. Borçlunun, borcu ödemek için çok zor sıkıntılar çekeceğini henüz anlaşmanın kuruluş aşamasında bildirilerek anlaşmayı bu sebeplerden ötürü geçersiz sayabilme şartı sunulamaz.

⁴⁶ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Madde:53.

⁴⁷ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası...*, s. 150.

⁴⁸ “Tüm üyeler uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.” 26 Haziran 1945 BM Antlaşması, Madde: 2/4.

⁴⁹ 26 Haziran 1945 BM Antlaşması, Madde:42.

⁵⁰ İrem Karakoç, “Uluslararası Hukukta Emredici Kural Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2006, s. 92.

Sonuç olarak uluslararası hukukun emredici kuralları belli bir takım şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar da genel olarak tarih boyunca her kesimin kabul edeceği yapıya geliş, örf, adet ve genel hukuk kuralları ile çelişmeyen hükümler olmak zorundadır. Bunlara aykırı şekilde *emredici buyruklar* kabul edilememektedir. Fakat buna rağmen hangi kuralların emredici kural (*Jus Cogens*) olduğunu tespit etmek zor olduğundan, uluslararası anlaşmaların hukuki boyutu karmaşık hale gelmektedir. Ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesi olarak tanımlanan ve uluslararası hukukun vazgeçilmez kavramı dâhi tam olarak tanımlanamamıştır.

3.4. Uluslararası Anlaşmaların Hazırlanış Aşamaları

Uluslararası anlaşmaların hazırlanış aşamaları, anlaşma metninin belirlenmesi ve resmîlik kazanması ile başlar. Bu resmîliğin kazanılması ise anlaşmaya imza atacak tarafların yetkili olup olmadığı ile alakalıdır. Uluslararası anlaşmalarda taraflar; devlet düzeyinde ise devlet yetkileri, uluslararası örgütler düzeyinde ise örgüt tarafından resmi yetkili sayılan kişiler, uluslararası anlaşmalarda yetki belgesine sahip kişiler olarak tanınırlar.⁵¹

Yetki belgeleri onaylandıktan sonra anlaşma metnini görüşmek üzere konferans süreci başlatılmaktadır. Uluslararası anlaşmaların metinleri, konferanslarda müzakere edilmek üzere hazır bulunan devletlerin üçte ikilik çoğunluğu veya tüm katılımcıların rızası ile kabul edilir.⁵²

Bu süreçten sonra anlaşma metninin üzerinde çalışmalar başlamış olur. Mutabakat sağlanması halinde anlaşmaların *metin tevsiki* (authentication) aşamasına geçilir. Bu süreçte anlaşma metni, kat'i ve sarîh olarak belirlenmiş olur.⁵³ Sonraki süreçlerde ise anlaşma *belgelerinin teati* (değiş-tokuş) ile onaylanma sürecine girer.⁵⁴

⁵¹ Pazarıcı, s.101-102.

⁵² 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Madde:9.

⁵³ 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Madde:10.

⁵⁴ 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Madde:16.

3.5. Anlaşmaların Bağlayıcılık Kazanması

Günümüzde uluslararası anlaşmaların hukuki boyutu, 22 Mayıs 1969 tarihinde yürürlüğe giren Viyana anlaşmalar hukuku sözleşmesine göre düzenlendiğini aktarmıştık. Fakat bu sözleşmede uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığı henüz tam manası ile sağlanmış değildir. Devletlerin kendi iç hukuklarında uluslararası anlaşmalara dâhil olma şekli ve bu anlaşmalara sadık kalacağına dair vermiş olduğu taahhüt, uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığını kuvvetlendirmektedir.

Şekil olarak uluslararası anlaşmaların bağlayıcılık kazanması, farklı yollar ile sağlanmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı, uluslararası anlaşmaların *İmza* (signature) ile bağlayıcılık kazanmasıdır. Fakat atılan imzaların, anlaşma metninin son halini mi onaylamak yoksa anlaşmaların bağlayıcılığını mı kabul etmek manasına geldiği hakkında halen sorunlar devam etmektedir.⁵⁵

Günümüz uluslararası hukuk kurallarının, güçlü devletler nazarında pek de geçerli olduğu söylenemez. Uluslararası mahkemelerin varlığına rağmen bu mahkemeler sadece tavsiye makamında işletilmektedir. Zira bu mahkemelerin yaptırım gücü bulunmamakta ve verilmiş kararların çoğu uygulanamamaktadır.⁵⁶

3.6. Anlaşmaların Feshedilmesi

Fesih (denunciation), yapılan bir anlaşmadan tek taraflı olarak bundan sonra anlaşmaya bağlı kalınmayacağını bildirmek manasındaki irade beyanıdır. Çok taraflı anlaşmalarda bu duruma; anlaşmadan çekilme durumu denilmektedir. Her iki yöntemin de hukuki açıdan bir farklılığı yoktur.⁵⁷

⁵⁵ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası...*, s.111.

⁵⁶ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler...*, s. 271.

⁵⁷ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası...*, s. 183.

Fesih işlemini yapacak olan taraf, yapılmış olan anlaşmada her hangi bir usul belirtilmemişse en az on iki ay önce karşı tarafa anlaşmayı feshedeceğini bildirmek durumdadır.⁵⁸

İslam hukuk eserlerin de bu hususu *Şeybânî* zikretmiş fakat belirli bir süre vermemiştir. Ona göre anlaşmalardan çekilmeyi gerektirecek bir maslahat açığa çıktığında, karşı tarafa bildirilir ve karşı tarafın hazırlanması için yeterli süre verilebilmektedir.⁵⁹

Genel anlamda yapılan uluslararası anlaşmaların, herhangi bir maddesinin ihlal edilmesi veya anlaşmaların içerik inkârı, bu anlaşmaların feshedilmesi manasına gelmektedir.⁶⁰ İslam hukukunda da bu durum, anlaşmaya ihanet etme olarak tanımlanmıştır. Anlaşmaya ihanet edilmesi durumunda anlaşmanın feshedilmesini tezimizin ilgili bölümünde aktardık.

Günümüz bağlamında uluslararası anlaşmaların durumunu özet mahiyetinde aktarmamız burada son bulmuştur. Anlaşılan o ki uluslararası anlaşmaların altında yatan felsefi fikirler ve kuramlar, bu tür anlaşmalarda en büyük etkiye sahiptir. Ayrıca İslam hukuk felsefesi açısından biz Müslümanların da temel alacağı bir kurama ihtiyaç olduğunu öğrenmiş olduk.

⁵⁸ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Madde: 56/2.

⁵⁹ Serahsî, *Şerhu Siyer-i Kebîr*, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut 1997, V, 8.

⁶⁰ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Madde: 60.

SONUÇ

İslam hukukuna göre uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığı konusu, çok yönlü araştırmanın yapılması gereken bir konudur. İslam hukukunun uluslararası anlaşmalara bakış açısını tespit etmek noktasında da bir takım sorunlar bulunmaktadır. Gerek *eman* anlaşmaları gerekse *cizye* anlaşmalarının günümüz bağlamında tekrar değerlendirilmeye ihtiyacı vardır. Klasik İslam hukuku eserlerinde bu tür anlaşmalar, *savaş hukuku* bölümlerinde incelenmiştir. Ayrıca ‘karşılıklı irade uyuşması’ şartı bulunmamaktadır.

İslam hukukunda uluslararası anlaşmalara örnek teşkil eden en önemli anlaşmalar, *mütareke* anlaşmalarıdır. *Mütareke* anlaşmaları, karşılıklı irade uyuşmasına göre yapılmaktadır. Bu açıdan konuyu değerlendirmek istersek, klasik İslam hukuku eserlerinde geçen ve *Muvâdeâ, Hüdne, Muhâdene, Müsâleme* gibi kavramlar ile ifade edilen mütarekeler, günümüz koşullarına göre uluslararası anlaşmalara birebir uyumlu olduğunu görmekteyiz. Bu tür anlaşmalara özel olarak *antlaşma* tabiri de kullanılmaktadır. Şayet uluslararası İslam hukuku adı altında bir hukuk alt dalı oluşturulmak istenirse bu alana kaynak olabilecek delillerin tespitinde, mütareke anlaşmalarının araştırılması gerekir diye düşünmekteyiz.

Bir takım öncül bilgileri vererek başladığımız ikinci bölümde, İslam hukuku açısından uluslararası anlaşmaları izah etmeye çalıştık. Bu konuda karşılaştığımız ilk problem, klasik İslam hukuku eserlerinin doğal olarak konuya o günün şartlarını temel almasıdır.⁶¹ O günün şartları ile kastettiğimiz; o günkü mevcut dünya koşullarıdır. Yoksa klasik İslam hukuku eserlerinde elbette İslam devletinin güçsüz olması durumunda nasıl kararlar alması gerektiğini de aktarmıştır. Fakat bu eser sahiplerinin birçoğu, İslam hâkimiyetinin güçlü olduğu dönemde yaşamış olmaları veya bu minvalden hareketle verdikleri hükümler, bazen günümüz şartlarına göre daha sert veya radikal gibi algılanabilmektedir. Bu durumda tarihi konjonktürü göz ardı etmeden meselelere yaklaşılması gerekir, sonucuna ulaştık.

⁶¹ Ahmet Yaman, *Uluslararası...*, s. 154.

Mütareke anlaşmalarının *bağlayıcılığı* hususunda; maslahata binaen değişir diyenler olduğu gibi her surette *bağlayıcı* hükmünü verenlerde vardır. Hanefilerin birçoğu mütarekelerin bağlayıcı olmadığını ifade ederler. Fakat *ahde vefâ* ilkesini de göz ardı etmezler. Buradaki *ahde vefâ* ilkesi, anlaşmanın bozulması icap etmesi halinde karşı tarafa bildirip tekrar savaş haline geçebilmesine imkân verecek kadar zaman tanımaktır.

Mütareke anlaşmalarını imzala yetkisi genel olarak *Devlet Reisine* verilmiştir. Herhangi bir *görevli komutan* da bu yetki verilebilir diyenler var ise de bunlar azınlıktadırlar. İmza atma yetkisini, hem *Devlet Reisine* hem de *Naibine* verenler de bulunmaktadır.

Anlaşmanın bozulmasını gerektirecek şeyler hakkında ise neredeyse ittifakla, karşı tarafın anlaşmaya ihanet etmesi gösterilmiştir. Ayrıca yapılan bu anlaşmaların, fasit şartlar içermesi durumunda da feshedilmesi gerekir, diyenlerde vardır.

Batı uluslararası hukuku, *Westphalia* barış antlaşmasından sonra gelişmeye başlamıştır. Özellikle Avrupa da gerçekleşen *otuz yıl ve seksen yıl* savaşlarından sonra yeniden inşacı bir yaklaşımla Avrupa kendi ulus kimliklerini ve ulus devletlerini oluşturmuştur. Bu süreç, iki temel felsefenin de gelişmesine imkân tanımıştır. Realizm ve liberalizm sayesinde Avrupa, hem kendi toplulukları arasında hem de diğer devletlerarası ilişkilerinde dış politikalarını bu minvalde icra etmiştir.

Küresel dünyanın yeni aktörleri, artık dünyayı çok daha basit bir şekilde yönetmekte ve yön verebilmektedir. *Globalizm* de denilen bu dönem, uluslararası anlaşmaların tele konferans yoluyla dâhi yapıldığı dönemdir. Artık bir gece de devletlerin sınırları değişebilmekte ve bir saat içerisinde sınırları değişmiş olan bu devletlere müdahale edilebilmektedir. Bu gün itibari ile dünya, eskiden olduğu gibi basit ayrımlar ile taksim olunamayacak kadar iletişimin arttığı bir dünyadır.

Klasik İslam hukuku, tüm dünyayı temel anlamda iki kısma ayırmaktadır. Bu iki temel ayırım; *Dâru'l-İslam* ve *Dâru'l-Harb* şeklindedir. Bu ayırım şu şekilde okunabilmektedir; *İslam hukukuna tabi olmuş devletler ve diğerleri...* Bu basit ayırım ile bugünkü dünyayı iki kutba ayırmamız, bizi hem uluslararası ilişkiler hususunda hem de dış güvenlik açısından sıkıntıya düşürecektir.

Zira iletişim çağı olarak da adlandırılan bu çağda, dünya üzerinde yaşayan milyarlarca insana bu şekildeki bir ayırım ile doğru ve etkili mesajları iletmemiz mümkün olmayabilir. Bu nedenle klasik İslam hukuku eserlerinde mevcut olan bu ayırımın, günümüz şartları ile güncellenmeye ihtiyacı vardır.

Batı mahsûlü sayılan *Realizm*, aslında dünyanın var olmaya başladığı ilk günlerden beri mevcuttur. Çünkü insan, bencillik ve üstünlük özellikleri ile birlikte yaratılmıştır. Bundan dolayı insan, varoluş sahnesine çıktığı ilk andan itibaren, gerçekten realist bakış açısı ile bakabilme kapasitesindedir. Fakat aynı şekilde insan, yaratılışında kendisini kontrol edebilmesini sağlayacak vicdan duygusu da bulunmaktadır.

Bir çeşit güç ve çıkar peşinde koşan realizm, devletlerin var olma sebebini bu güç ve çıkar yarışına bağlamaktadır. Realizme göre etik ilkeler veya dini hassasiyetler dâhi bu güç ve çıkar yarışına engel olmamalıdır. Uluslararası anlaşmalarını da bu gücü elde etmek veya korumak adına kullanmaktadır.

Liberaller, realistlere göre daha ılımlı politikalar geliştirmiştir. Buna rağmen *Kantçı* felsefe olarak da tanımlanan bu akım, *ebedi barış* düşüncelerini gerçekleştirmek bir kenara, bugün artık bir ütopyadır. BM'nin kuruluşunda her ne kadar liberaliz politikalar yatmakta ise de barışı dağıtmak noktasında eşit davranılmamaktadır. Batı, liberal politikalarını sadece kendi uluslarında izhar etmektedir. Dünyanın geri kalanında ise realist politikalar ile hareket ederek diğer ulusları sömürmeye devam etmektedir.

Batı uluslararası hukukun kaynakları; anlaşmalar, örf-adet, yapıla geliş ve hukukun temel ilkeleri gösterilmektedir. Bu kaynaklar aynı zamanda iç içe geçmiş birbirini etkileyen ilkelere sahiptir. Batı nazarında uluslararası anlaşmaları düzenleyen en önemli anlaşma, 22 Mayıs 1969 tarihinde imzalan Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesidir. Bu sözleşme BM bünyesinde hazırlanmış ve üye ülkeler tarafından imza altına alınmıştır. Sözleşmeye göre her hangi bir uluslararası anlaşmaya taraf olan devletler, *pacta sunt servanda* kaidesi gereği iyi niyetle anlaşmalara uymalıdır. Fakat ne var ki bu maddeler, güçlü devletler için bir türlü geçerli olamamıştır.

Günümüzde İslam uluslararası hukuku henüz tam manası ile ortaya konulamamıştır. Kanaatimize göre bu alandaki boşluk doldurulabilirse hem İslam dinine

müntesip devletlerin arasında hem de diğer devletler ve topluluklar arasında maslahat ilkesi üzerine kurulu, yeni bir *Medîne Vesîkası* topluluğu gibi bir konsensüs oluşturulabilecektir. Böyle bir uzlaşma, dünyanın geleceği için de hayırlı olacaktır. Tabi oluşturulacak bu uzlaşş, İslam'ın özüne tezat oluşturmamalıdır.

KAYNAKÇA

- el-Abbâri, Abdullâh. Şerhu Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, Dâru's-Selâm, ys. 1995.
- Akalın, Şükrü Halûk. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Akgündüz, Ahmet. *İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi*, OSAV Yayınları, İstanbul 1997.
- Alâüddin, es-Semerkindî. *Tuhfetü'l-Fukaha*, Dâru'l-kütüb el-İlmiyye, Beyrut ts.
- Algül, Hüseyin. "Hilfü'l-Mutayyebîn", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 32-33.
- "Haris b. Abdükülâl", *DİA*, İstanbul 1996, XVI, 194.
- Apaydın, H. Yunus. "LÜZUM", *DİA*, İstanbul 2003, XXVII, 260-262.
- Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Mkm yayınları, Bursa 2013.
- Armağan, Servet. *İslâm Ekonomisi*, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2005.
- *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, DİB, Ankara 1992.
- Asena Boztaş. "Wilson İlkelerinin Türk Dış politikaya Yansımaları" *Akademik Bakış*, Cilt:7 Sayı: 14, İstanbul 2014.
- Ataman, Muhittin; Gökçen, Ayşe Nur. "Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı", *SETA Dergisi*, Sayı:76, İstanbul 2014.
- Aybay, Rona. Açıklama İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, *TBB. Yayınları*, Sayı:113, Aralık 2006.
- Ayengin, Tevhit. *İslam ve İnsan Hakları*, Ravza yayınevi, İstanbul 2007.
- El-Aynî, Ahmed. *El-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1990.
- Azimli, Mehmet. "Beni Kurayza Kuşatması ve Sonucu Hakkında Bazı Düşünceler", *DÜİFD*, X, 2, Diyarbakır 2008.
- Bacık, Gökhan. *Modern Uluslararası Sistem*, Kaknüs yayınları, İstanbul 2007.
- Bardakoğlu, Ali. "Be'y", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 18.

- Beyhan, Mehmet Ali. “Said Bey, Lastik”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 550.
- Bilsel, Cemil. *Devletler Hukuku Giriş*, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul 1940.
- Bosworth, Clifford Edmund. *Doğuştan Günümüze İslam Devletleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.
- Cessâs. *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-İhyâ, Beyrut 1994.
- Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Akidler*, Tekin Kitabevi, Konya 2014.
- Çelik, Edip. *Milletlerarası Hukuk*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1987.
- Çelik, Mehmet. İslam Tarihinde Dinin Politikaya Alet Edilmesinin İlk Örnekleri, *FÜSBD*, Cilt: 10 Sayı: 1, Elazığ 2000.
- Çilingir, Sevgi. “Avrupa Kimliği ve Ulus-Devlet Modeli”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 7, Balıkesir 2006.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Maslahat”, *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII, 79-94.
- Dunne, Tim; Kurki, Milja; Smith, Steve. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya 2016.
- Durmuş, Zülfikar. *Kur'ân-ı Kerîm'de Ulus ve Uluslararası İlişkiler*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2006.
- Dursun, Davut. “İslâm Konferansı Teşkilâtı”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 49-53.
- . “Afrika Birliği Teşkilâtı”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 439.
- Durusoy, Ali. “Kıyas”, *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 525-529.
- Ebû Yûsuf. *Kitâbu'l-Harâc*, Dâru'l-Mârife, Beyrut 1979.
- . *el-Red Ale's-Siyeri'l-Evzâi*, el-Meârifu'l-Nûmâniye, Mısır 1955.
- Ebû'l-Berekât en-Nesefî. *El-Bahru'l-Reâikik Şerhu'l-Kenzu'l-Dekâik*, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut 1997.
- Erkal, Mehmet. “Cizye”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 42.
- Ez-Zerkâ, Mustafa Ahmet. *İslam Hukuku*, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2006.

- Fayda, Mustafa. “Ahidnâme”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 535-536.
- . *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, Kubbealtı yayınları, İstanbul 2015.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. “Hâricîler”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 169-175.
- Gadban, Münir Muhammed. *İslâm'da Siyasî Antlaşma*, İlke Yayıncılık, İstanbul 1993,
- Gazzâli. *el-Veciz*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1997.
- . *el-Müstesfâ min İlmi'l-Usûl*, el-Külliyetü's-Şerîa, Medîne ts.
- Görentaş, İtir, Aladağ. *Uluslararası İlişkilere Teorik Bakış*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2009.
- Gözler, Kemal. *Hukuka Giriş*, Ekin Kitabevi,4. Baskı, Bursa 2007.
- Grotius, Hugo. *Savaş ve Barış Hukuku*, Say Yayınları, İstanbul 2011.
- Güzel, Ahmet. *Hulefâ-i Râşidîn Döneminde İdarî Yapı*, NKM Yayınları, Konya 2011.
- Hamîdullah, Muhammed. *İlk İslam Devleti*, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.
- . *İslam Anayasa Hukuku*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.
- . *el-Vesâiki's-Siyâsiyye*, Dâru'l-Nefâis, Beyrut 1987.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l- Meârif, Kâhire 1998.
- İbn Abdilber. *el-Kâfi fi Fikhi'l-ehli Medîne*, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut 1996.
- İbn Rüşd. “Bidâyetü'l-Müctehîd” Dâru'l-Meârif, Beyrut 1982.
- İbn Hümâm. *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Kudâme. *el-Muğnî*, Dâru'l-Aleme'l-Kütüb, Riyad 1996.
- İbn Nuceym. *el-Bahru'r-Râik şerhu Kenzu'l-Dekâik*, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, ty.
- İpşirli, Mehmet. “Elçi”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 3.

Kâdî Abdulvehhâb el-Bağdâdî. *et-Telkîn fi Fıkhı'l-Mâliki*, Mektebetü'l-Nazar, Riyad ts.

Karâfî. *ez-Zahîrâ fi Furûi'l-Mâlikiyye*, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut 2001.

Karakoç, İrem. "Uluslararası Hukukta Emredici Kural Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım" *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı: I, İzmir 2006.

Karaman, Hayrettin. *Fıkh Usûlü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2010.

—————. "Akîd", *DİA*, İstanbul 1989, II, 251-256.

Khatab, Sayed; Bouma, Gary D. *İslam ve Demokrasi*, (Çev. Salim Korkmaz.), Sitare Yayınları, Ankara 2010.

Komisyon. *Mevsûatu'l-Fıkhîyye*, "Hüdne", Vuzerâ'ul-Evkâf ve'l-Şuûnu'l-İslâmiyye, Kuveyt 2004, XLIII, 206.

—————. "Akîd", *Mevsûatu'l-Fıkhîyye*, XXX, 199-200.

—————. "Lüzûm", *Mevsûatu'l-Fıkhîyye*, XXXV, 235.

Kurtaran, Uğur. "Osmanlı Diplomasi Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme", *OTAM*, Ankara 2015.

Kurtûbî. *el-Câmiu'l-Ahkâmu'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-Risâlet, Beyrut 2006.

Mansur İbn Yunus el-Buhûti. *Er-Ravdu'l-Murbi Şerhu Zâde'l-Mustegni'*, Dâru'l-Müeyyed, ty. ts.

Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultaniye*, (çev. Ali Şafak) Bedir Yayınları, İstanbul 2015.

Meray, Seha. Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü, *AÜSBFD*, Cilt: XI, Sayı: 3, Ankara 1956.

Merginânî. *el-Hidâye*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut ts.

Erdoğan, Meryem Kaçan. "1701 Tarihli Osmanlı- Venedik Ahidnamesi", *ESOGÜSB*, Cilt:4, Sayı:1, Eskişehir 2003.

Mevsilî, *el-İhtiyâr metni el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, (Çev. Tevhit Ayengin), Ravza Yayınları, İstanbul 2016.

———. *el-İhtiyar li't-talîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut, ts.

Muhammed Ali Sâbunî. *Safvetü't-tefâsîr*, Dâru's-Sâbuni, Kahire 1990.

Mutçalı, Serdar. “*Arapça Türkçe Sözlük*”, Dağircık, İstanbul 1995.

Nevevî. *Minhâcu't-Tâlibîn*, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2005.

Özel, Ahmet. *Dâru'l-İslam Dâru'l-Harb İslam Hukukunda Ülke Kavramı*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

Pazarcı, Hüseyin. “Uluslararası Hukuk ve Türk Hukukuna göre Andlaşma Kavramı”, *MHB*, Cilt: X, Sayı: 1-2, İstanbul 1990.

Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Turhan Kitapevi, Ankara 1989.

Polat, Selahattin. “Hz. Peygamber'in a.s. İttifak, Teminat ve Antlaşmalarındaki Diplomatik aktikler”, *EÜİFD*, Sayı:5, Kayseri 1988.

Sâlih Abdi's-Semîğ el-Ezherî. *Cevâhiri'l-İklîli Şerhu Muhtasarı'l-Halîl*, el-Mektebetü'l-Sekafî, Beyrut ts.

Saeed, Abdullah. *İslami Düşünce*, Sitare yayınları, Ankara 2011.

Serahsî, *Mebûsât*, (Editör: Cevat Akşit), Gümüşev Yayınları, İstanbul 2008.

———. *Şerhu Kitâbü's-Siyeri'l-Kebir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

Sinkaya, Bayram. “Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Ekseni”, *Ortadoğu Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 72, 2016.

Sönmezoğlu, Faruk; Güneş, Hakan; Keleşoğlu, Erhan. *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul 2015.

Şâban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları*, TDV. Yayınları, Ankara 2005.

Şâfiî. *El-Ümm*, Beytü'l-Efkâr, Ummân, ts.

- Şahin, Mehmet; Şen, Osman. *Uluslararası İlişkiler Teorileri-Temel Kavramlar*, Kripto Yayınevi, Ankara 2014.
- Şâtibî. *Mekâsıdü'l-Şerîah*, (tahkik: Dr. Hammar Abidi), Dâru'l-Kuteybe, ys. 1996.
- Şehristânî, *el-Milel ve'l-Nihal*, Dâru'l-Meârif, 3.Baskı, Beyrut 1993.
- Şeker, Mehmet. *Anadolu'da Bir Arada Yaşama Tecrübesi*, DİB. Yayınları, Ankara 2012.
- Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâç*. Dâru'l-Meârif, Beyrut 1996.
- Torun, Yıldırım. *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.
- Türközer, Bahir Güneş. "Hukuk Toplumsal Bir Gerçekliktir", *TBB Dergisi*, Sayı:62, Ankara 2006.
- Ulusal, Şemsettin. *İslâm Hukukunda Uluslararası Andlaşmalar*, TDV yayınları, Ankara 2011.
- El-Useymîn, Sâlih. *eş-Şerhu'l-Mümtei' alâ Zâde'l-Müsteknei'*, Dâru'l-İbni'l-Cevzî, Suûdî Arabistân 2001.
- Ünalın, Sıddık; Öztürk, Hakan. "Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XII Sayı: 2, Yıl: 2007.
- Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V. *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*, Nobel Yayınları, Ankara 2014.
- Yaman, Ahmet. *İslâm Hukukuna Giriş*, İfav yayınları, İstanbul 2012.
- . *Makâsıd ve İctihad*, Rağbet Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2010.
- . *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.
- . *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, Fecr yayınları, Ankara 1998.
- Yücel, İrfan. *Peygamberimizin Hayatı*, DİB, 26. Baskı, Ankara 2015.

Quaritch, Bernard. *English and Turkish Dictionary*, Oriental and Philological Publisher, Landon 1856.

Ebû Zehrâ, Muhammed. *İslam Hukuku Metodolojisi Fıkıh Usûlü*, Fecr Yayınları, Ankara 2013.

Zemahşerî. *el-Keşşâf*, Mektebetü'l-Übeykân, Riyad 1998.

Zeydân, Abdulkerîm. *el-Vecîz*, Müessesetü'r-Risâleti Nâşirûn, Beyrut 2014.

—————. *İslam Hukukuna Giriş*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2012.

Ez-Zühaylî, Vehbeh. *Âsâru'l-Harbî, Dâru'l-Fikr*, Dimeşk 1998.

—————. “Eman”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 79-81.

KURUMSAL BELGELER

Birleşmiş Milletler Antlaşması, BM Enformasyon Merkezi, 26 Haziran 1945

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 10 Aralık 1948

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, BM Enformasyon Merkezi, 22 Mayıs 1969

ELEKTRONİK VERİ TABANI KAYNAKLARI

(<http://gazi.dergipark.gov.tr/download/article-file/210256>), Erişim Tarihi:07.11.2016

(http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1030_350.pdf Röşven İbrahimov, “*Uluslararası İlişkilerde Realistler ve Realizm Paradigması*” s. 7) Erişim: 20.11.2016

(<http://www.aljazeera.com.tr/haber/terore-karsi-islam-ittifaki>) Erişim Tarihi: 27.03.2016

(http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/bozkurt.pdf) Erişim Tarihi: 20.10.2016

(<http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf>) Erişim Tarihi:08.12.2016

(<http://www.idsb.org/About>) Erişim Tarihi: 27.03.2016

(<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>) Erişim Tarihi: 27.03.2016

(<http://www.orsam.org.tr/files/OA/72/5bayramsinkaya.pdf>)
Tarihi:16.11.2016

Erişim

(http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf) Erişim tarihi:01.04.2014

(https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/uluslararası_anlasmalar.pdf) Mehmet Salih
Gün, “Anayasalarda Uluslararası Anlaşmaların Yapım Süreci”, TBBM
Araştırma Merkezi, 2011. Erişim: 21.11.2016

